

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ALANINDA
KADER İNANCININ ETKİLERİ

Baskın BEYENAL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR

İSTANBUL-2019

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ALANINDA
KADER İNANCININ ETKİLERİ

Baskın BEYENAL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR

İSTANBUL-2019

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

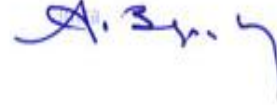
Anabilim Dalı : İş Sağlığı ve Güvenliği
Program : İş Sağlığı ve Güvenliği (Tezli) Yüksek Lisans Programı
Öğrenci No : 164203164
Öğrenci Adı Soyadı : Baskın BEYENAL

“İş Sağlığı ve Güvenliği Alanında Kader İnancının Etkileri” isimli çalışma aşağıdaki jüri tarafından 24/01/2019 tarihinde yapılan sınavda Yüksek Lisans Tezi olarak oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı : Doç. Dr. Ümit HOROZCU
(İstanbul Üniversitesi)

Danışman : Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR
(İstanbul Üniversitesi)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Esin TÜMER
(Üsküdar Üniversitesi)

ONAY

Bu tez, yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Türker Tekin ERGÜZEL
Enstitü Müdür V.

ÖZET

Tanrının parmağı kavramı ilk olarak Herbert W. Heinrich tarafından 1920’li yılların sonlarında kullanılmıştır. Oluş sebeplerini incelediği 75 000 iş kazası neticesinde bunların beklenmeyen, engellenemeyen ve öngörülemeyen %2’lik kısmını bu kavramla açıklamaya çalışan Heinrich yanılıyor muydu? Meydana gelen iş kazalarının neredeyse tamamının bu %2’lik kısma sokulmaya çalışılması, teorinin birçok sendika ve sivil toplum kuruluşu tarafından eleştirilmesine neden olmuştur. İş kazalarında Tanrının parmağı var mıdır? Varsa toplam iş kazaları içerisindeki ağırlığı iddia edildiği gibi %2 midir? İnsanın kaderi ezelde Allah tarafından yazıldıysa ve başa gelen kazalar, musibetler bu yazgı neticesinde meydana geliyorsa o zaman iş kazalarının tamamı için tanrının parmağı (act’s of god-tanrının işi) demek gerekmez mi?

Bu sorulara cevap aradığımız tezimizde kader inancıyla ilintilendirdiğimiz asıl soru şudur: “İnsanların başlarına gelenler, Allah öyle yazdı diye mi gelmektedir, yoksa insan hak etti diye mi Allah öyle yazmaktadır?” İlahi vahyin yol göstericiliğinde konuya bir de sebep sonuç ilişkisi açısından bakarak ilginç ve orijinal sonuçlara ulaşılmıştır. Anlaşılmaya çalışılan bu konu hakkında, çalışanların sahip oldukları tecrübe ve bilginin tespiti amacıyla bir de anket çalışması düzenlenmiştir. Elde edilen sonuçların analizinde çalışanların iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili emniyet tedbirlerini alırken kader inancının ne kadar etkili olduğu da tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kader, Musibet, Kaza, İş Sağlığı ve Güvenliği, İSG

ABSTRACT

The concept of God's Finger was used by Herbert W. Heinrich in late 1920s. Was Heinrich mistaken while he tried to explain unexpected, unpreventable, unpredictable 2% of 75000 occupational accidents he investigated with this concept? The theory has been criticised by many unions and non-governmental organizations because of the efforts trying to put every occupational accidents happened into this 2% portion. Does God's Finger involve in occupational accidents? If it did, would it hold 2% weight as it claimed? If the fate of human has been written by Allah in pre-eternity and accidents, calamities happening as the consequence of this destiny, then should not we say God's Finger (Acts of God) exists for all occupational accidents?

In this article that we are looking for answers to those questions, the main question correlated with faith in destiny is: "Do the things occur in humans' lives as Allah decided to be so or humans deserve what Allah wrote in their destiny?" In the light of revalation, the subject has been reviewed with cause and effect relation approach, consequently interesting and original results have been obtained.

Keywords: Destiny, Calamity, Accident, Occupational Health and Safety, OHS

TEŞEKKÜR

Bu alıőmanın planlanması ve yürütülmesi sürecinde benden destek ve ilgilerini esirgemeyen, tez çalışmam süresince bilgi ve hoşgörülerinden istifade ettiğim sayın hocam Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır ve Süleymaniye Vakfı araőtırmacılarına őükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Ayrıca yaptığım çalışmalarda destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan kıymetli eőime ve kızlarıma da sonsuz teşekkür ederim.

BEYAN FORMU

Bu çalışmanın kendi tez çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar hiçbir aşamasında etik dışı davranışımın olmadığını, tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

24 / 01 / 2019

Baskın BEYENAL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
BEYAN	iv
İÇİNDEKİLER TABLOSU	v
TABLolar DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: GENEL BİLGİLER	6
1.1 Domino Teorisi- Acts of God (God's Finger)	6
1.2 Dini Bir Kavram Olarak Kader	7
1.2.1 Kader Kavramı	7
1.2.2 Kader İmanın Şartlarından mıdır?.....	8
1.2.3 Doğru ve Hak Olana İnanma Zorunluluğu	10
1.2.4 Kader İncancının Oluşmasında Tarihi Süreç	12
1.2.4.1 Şeytan'ın Kaderciliği	12
1.2.4.2 Mekke'li Müşriklerin Kaderciliği	12
1.2.4.3 Emevî Kaderciliği	13
1.2.4.4 Devlet İdarecilerinin Kaderciliği	15
1.2.4.5 Hasan-I Basri'nin Kader Anlayışı	15
1.2.4.6 Mesnevi'de Kader İncancı	19
2 BÖLÜM: BELLİ BAŞLI EKOLLERİN KADERE BAKIŞI	20
2.1 Cebriye	20
2.2 Mutezile	20
2.3 Ehl-i Sünnet.....	21
2.4 Kuran'da Kader İncancı.....	23
3 BÖLÜM: KADER KONUSUNDA FARKLI YAKLAŞIMLAR	30
3.1 Statik Kader.....	30
3.2 Dinamik Kader.....	31
3.3 Kaza Olay Teorisi ve Ramak Kala Olayları	34
3.4 Kader İncancının Daha Somut Algılandığı Durumlar	35

3.4.1	Kader Mahkumları	35
3.4.2	Cezaevi Mahkûmlarının Kader Anlayışı (Ferizli L Tipi Cezaevi Örneği)	36
3.5	Anlam Kayması Yaşanan Kelimeler	38
3.5.1	Kader Kelimesinde Yaşanan Anlam Kayması	39
3.5.2	Kuranda Geçen Tair Mefhumu	40
3.5.3	Yazgı Kavramı	43
3.6	Uhud Savaşı Örneği	47
3.7	Kehf Suresi ve Hz. Musa'nın Yolculuğu	49
4	BÖLÜM: İNSANIN BAŞINA GELEN SIKINTILARIN DERECELENDİRİLMESİ	52
4.1	Fitne	52
4.2	Bela	55
4.3	Musibet.....	56
4.4	Kötülük Problemi	66
4.5	Hakkedilmeyen, Re'sen Takdir Edilen İmtihanlar	73
4.6	Tedbir Tevekkül İlişkisi	73
4.7	Kendinizi, Kendi Elinizle Tehlikeye Atmayın.....	77
5	BÖLÜM: GEREÇ VE YÖNTEM	79
6	BÖLÜM: BULGULAR	83
6.1	Güvenilirlik Analizi (Cronbach Alpha (α) Değeri).....	83
6.2	Demografik Özelliklerin Dağılımı	84
6.3	Demografik Özelliklerin Analizi	87
6.4	Normallik Testi	88
6.5	Tanımlayıcı İstatistikler	88
6.6	Anket Cevaplarının Analizi	94
6.7	Serbest İradeyle İlgili Soruların Toplam Analizi	112
6.8	Çapraz Tablolar.....	113
6.9	Korelasyon Analizleri	116
7	BÖLÜM: TARTIŞMA	118
8	BÖLÜM: SONUÇ	120
	KAYNAKÇA	122
	EK – 1 ANKET FORMU	124

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1	Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı	85
Tablo 2	Eğitim Durumuna Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı	85
Tablo 3	Ekonomik Duruma Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı.....	85
Tablo 4	Yaş Skalasına Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı	86
Tablo 5	Çalışılan Yıl Sayısına Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı	86
Tablo 6	İşyeri Tehlike Sınıfına Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı	86
Tablo 7	Kaza Geçirme Durumuna Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı	87
Tablo 8	Kaza Boyutuna Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı.....	87
Tablo 9	Tanımlayıcı İstatistikler Tablosu	89
Tablo 10	Birinci Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu	94
Tablo 11	On Dördüncü Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu	96
Tablo 12	On Dokuzuncu Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu.....	99
Tablo 13	On Sekizinci Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu	101
Tablo 14	Sekizinci Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu	102
Tablo 15	Onuncu Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu.....	103
Tablo 16	On Üçüncü Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu.....	104
Tablo 17	On Birinci Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu	106
Tablo 18	On İkinci Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu	107
Tablo 19	On Altıncı Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu	109
Tablo 20	İkinci Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu.....	110
Tablo 21	Üçüncü Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu.....	110
Tablo 22	Beşinci Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu	110
Tablo 23	Altıncı Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu	111
Tablo 24	Yedinci Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu.....	111
Tablo 25	On Beşinci Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu	111
Tablo 26	Serbest İradeyle İlgili Soruların Toplam Frekans Dağılımı Tablosu.....	112
Tablo 27	Birinci ve On Sekizinci Soruların Çapraz Tablosu.....	113
Tablo 28	Eğitim Durumu ile Kader İnancı Arasındaki Korelasyon Analizi.....	116
Tablo 29	Tehlike Sınıfı İle Kader İnancı Arasındaki Korelasyon Analizi.....	117

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1	Birinci Sorunun Histogram Grafiği	95
Şekil 2	On Dördüncü Sorunun Histogram Grafiği	96
Şekil 3	Dördüncü Soru Histogramı	98
Şekil 4	On Yedinci Soru Histogramı	98
Şekil 5	On Dokuzuncu Sorunun Histogram Grafiği	99
Şekil 6	On Sekizinci Soru Histogram	101
Şekil 7	Sekizinci Soru Histogram	102
Şekil 8	Onuncu Sorunun Histogram Grafiği	103
Şekil 9	On Üçüncü Sorunun Histogram Grafiği	105
Şekil 10	On Birinci Sorunun Histogram Grafiği	106
Şekil 11	On İkinci Sorunun Histogram Grafiği	108
Şekil 12	On Altıncı Sorunun Histogram Grafiği	109
Şekil 13	Serbest İradeyle İlgili Soruların Toplam Histogram Grafiği	112
Şekil 14	Birinci ve On Sekizinci Soruların Çubuk Grafiği	114

GİRİŞ

İş sağlığı ve güvenliği (İSG) uzmanlarının çalışanlara güvenli çalışma tedbirlerini aldırırken en çok karşılaştıkları problemlerden biri ikna zorluğudur. Karşılaşılan dirençlerden biri «Nasıl olsa başımıza gelecek olan gelecek, öyle ya da böyle! Kaderimizde varsa olur.» şeklinde özetlenebilir.

Kader inancının bu şekilde olduğuna inanan çalışanların ve İSG profesyonellerinin, mesleklerini icra ederken, mutlaka alınması gereken birtakım tedbirleri alma konusunda istekli olmayacakları ortadadır.

Bu çalışma ile bir yandan durum tespiti yapılırken diğer yandan bu tip bir kader inancının ne kadar İslami olduğu, tedbir alınmadan tevekkül etmenin ne kadar doğru olduğu türü konulara değinilmiştir.

Böylelikle İSG profesyonellerinin elinde bir kaynak olması, yanlış kader inancına dayanan dirençlerle karşılaştıklarında kullanabilecekleri argümanlar ve verebilecekleri cevaplar konusunda bir kaynağa sahip olmaları hedeflenmiştir. İSG özelinde, bir yandan kader inancının çalışanlar üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkisinin olup olmadığı araştırılırken diğer yandan da Kurana uygun kader inancının nasıl olduğu, bu inancın çalışanlar tarafından doğru bir şekilde bilinip bilinmediği, yanlış biliniyorsa bu yanlış kader inancının güvenli çalışma prensibini ne şekilde etkilediği konularına yanıt bulunmaya çalışılmıştır.

İncelenen ana konulardan biri de musibet kavramı olmuştur. İş hayatında meydana gelen iş kazaları ve meslek hastalıkları bu başlık altında değerlendirilebilir. Bir yandan ilk çağlardan beri tartışılan “kötülük problemi” irdelenirken diğer yandan fitne, bela ve musibetlerle sınanan insanın başına gelen olaylarla ilgili olarak sebep-sonuç ilişkisinin ne kadar etkin olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Sosyal alanlarda klasik kader konusunu işleyen birçok araştırma bulmak mümkündür. Bu çalışmada kader inancının sebep sonuç ilişkileri açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusu öncelenmiştir. Klasik kader inancında sebep “Allah’ın ezelde öyle yazmış olmasıdır”. Sonuç ise zamanı geldiğinde bu yazgıların değişmez, önlenemez ve engellenemez bir şekilde gerçekleşmesidir. Konuya sağlanan katkı kader inancının da bir sebep sonuç ilişkisi ağına sahip olduğu şeklinde özetlenebilir. Sebep

çoğunlukla insanın yapıp ettikleri, kazanımları, amel ve söylemleridir. Kaderin oluşmasında insanın söylediklerinden yaptıklarına kadar birçok etkenin rol oynadığı, “kişinin kaderinin kendi çabasına bağlı olarak şekillendiği” anlatılmaya çalışılmıştır.

Detaylı bir şekilde incelenen ve anket çalışması sonuçlarıyla da desteklenen diğer bir konu ise tedbir tevekkül konusu olmuştur. Kader mefhumu söz konusu olduğunda bir türlü kurulamayan sebep sonuç ilişkisi tedbir tevekkül konusunda gayet kolay bir şekilde kurulabilmektedir. Sebep tedbirdir, sonuç tevekkül. Ayrıca ilgili bölümde gerçek tevekkül inancının nasıl olması gerektiği anlatılmıştır. Bu inancın iddia edildiği gibi tembelliğin, vurdum duymazlığın, kontrolsüz ve güvensiz çalışma şekillerinin değil aksine tedbirli ve güvenli çalışma şekillerinin oluşmasında proaktif bir rol oynadığı konularına değinilmiştir.

Çalışanların gerekli İSG tedbirlerini almada kaderci bir yaklaşımla isteksiz davranmalarının dinen doğru olmadığı tam tersi tehlikelerden kaçınmanın, tedbirli davranmanın dinin bir emri ve gereği olduğu, başa gelen musibetlerin ezelde takdir edilen bir kader neticesinde değil hayatın içinde, dinamik olarak, insanın yaptığı iyi veya kötü şeyler neticesinde meydana geldiği ilgili ayetlerle anlatılmaya çalışılmıştır. Tez çalışmasında kullanılan ayetlerin mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı veya Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan meallerden alınmıştır.

Araştırma Soruları

• Çalışmanın problem cümlesi “Çalışanların İSG tedbirlerini alırken veya ihmal ederken kader inancının bir etkisi var mıdır?” şeklinde belirlenmiştir.

• Varsa bu etkinin boyutu, şiddeti ve yönü nedir?

• İSG açısından, sahip olunan bu tür inançlar tedbir almak yönünde mi yoksa tedbir almamak yönünde mi sonuçlar doğurmaktadır?

• Tedbir tevekkül ilişkisi ne kadar doğru kurulabilmektedir?

• Nasıl olsa başa gelecek olduğuna inanılan şeyler, nasıl olsa başa gelecek mi?

sorularına yanıt bulunmaya çalışılmıştır.

H0 Hipotezleri

1. Çalışanların önemli bir kısmı kadere inanmamaktadır. Dolayısı ile iş sağlığı ve güvenliği açısından tedbirli veya riskli çalışma konusunda işçi davranışlarını belirleyen bir unsur olarak, kader inancının bir etkisi yoktur.
2. Çalışanlar, serbest irade ve hür seçim prensibine inanmaktadır. Bu yüzden başlarına gelen kazaların yazgıları sebebiyle değil serbest iradeleriyle yaptıkları seçim sonucunda meydana geldiğini düşünmektedirler.
3. Tedbir almak tevekkül etmenin unsurlarından biri değildir.
4. Çalışanların eğitim düzeyleriyle kader inançları arasında bir ilişki yoktur.
5. İşyerinin tehlike sınıfı ile kadere olan inanç düzeyi arasında bir ilişki yoktur.

Alternatif H1 Hipotezleri

H0 hipotezlerinin belirlenmiş şekliinden de anlaşılabilceği gibi beklenen ve tahmin edilen (alternatif H1 hipotezleri) şu şekildedir:

1. Çalışanların önemli bir kısmı kadere inanmaktadır. Dolayısıyla güvenli çalışma yöntemlerini benimseme açısından işçi davranışlarını belirleyen etkili unsurlardan biri kader inancıdır.
Başına gelecek her şeyin ezelde kaçınılmaz bir kader olarak yazıldığını, bunların zamanı geldiğinde değişmez ve önlenemez bir şekilde gerçekleşeceğini düşünen biri, İSG tedbirlerini almada pek de gönüllü davranmayacaktır. O halde bu şekliyle inanılan kader inancının işçi davranışlarını, tedbir almada isteksiz davranma yönünde etkileyen unsurlardan biri olduğu beklenebilir.
2. Çalışanların önemli bir kısmı başlarına gelen sıkıntıların ezeli takdir ve yazılı kaderleri neticesinde geldiğini, serbest iradeleriyle yaptıkları seçimin cüz'i bir etkisinin olduğunu düşünmektedir. Zaten kader, ilahi yazgı ve alın yazısı gibi mefhumlar bu şekilde tanımlandıktan sonra insanın;
 - a. Seçim yaparken bunu kendi serbest iradesiyle yaptığı,
 - b. Yaptığı işleri kendi öz seçim ve hür kararıyla gerçekleştirdiği,
 - c. Gerçekleşen olayların bir sebep sonuç ilişkisiyle meydana geldiği,
 - d. Meydana gelen sorunluluğunun da kendisine ait olduğu,

yönünde bir kanaat geliştirmesini beklemek zordur.

3. Tedbir, tevekkülün ana unsurlarından biridir.

Kader konusundan daha kolay anlaşılabilir ve genellikle benzer reflekslerle aynı cevapların verildiği konu tedbir-tevekkül konusudur. İnsan beyni, hiçbir tedbir alınmadan, salt tevekkül edilerek, birtakım belalardan kurtulmanın mümkün olmadığını daha kolay anlayabilmektedir. Ankette yer alan tedbir-tevekkül ilişkisi ile ilintili dördüncü soruya verilen cevaplarda aynı seçenek üzerinde bir yığılma yaşanması da bunu doğrulamaktadır. Tedbirli davranmanın tevekkül etme öncesinde mutlaka dikkat edilmesi gereken bir konu olduğunun ve sebep sonuç ilişkisinin net bir şekilde kurulabildiğinin tespiti beklenen bir sonuçtur. Asıl ironik olansa tedbir-tevekkül konusunda referans olarak alınan sebep sonuç ilişkisinin, kader söz konusu olduğunda bir türlü kurulamamasıdır.

4. Çalışanların eğitim düzeyleriyle kader inançları arasında bir ilişki olduğu beklenebilir.

5. İşyerinin tehlike sınıfı ile kadere olan inanç düzeyi arasında bir ilişki olduğu düşünülebilir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi:

Çalışanların sahip oldukları kader inançlarını ne şekilde tanımladıkları, bu inancın gerekli iş sağlığı ve güvenliği emniyet tedbirlerinin alınmasında onları ne şekilde motive ettiği, bu motivasyonun gücü ve etkisi gibi konuların araştırılması amaçlanmıştır. Zira yanlış yerleşen kader inancı çalışanlar üzerinde olumsuz etkiler yapmakta, alınması en lüzumlu tedbirler için bile kaderimde varsa olur mazereti ileri sürülerek bir direnç oluşabilmektedir. Bu inancın her zaman dillendirilmesi de gerekmemektedir. İnsan davranışlarını belirleyen en önemli etmenlerden biri dini inançlar olduğu için bazen dillendirilmese bile perde gerisinde işleyen süreçlerle bu tür tepkiler kendiliğinden oluşabilmektedir.

İş kazası ve meslek hastalıklarıyla etkin mücadele sürecinin daha henüz başlarında olan ülkemiz için tedbirli çalışma prensibinin önündeki her türlü fiziki ve teorik engelin kaldırılması büyük önem taşımaktadır. Çalışanlara ve İSG profesyonellerine yönelik olarak yapılacak çalışmalarla gerçek kader inancının nasıl olduğu anlatılmalı ve teorik

engellerin kaldırılmasına gayret gösterilmelidir. Doğru kader inancının en kolay anlatılabileceği alanlardan biri olan bu saha değerlendirilerek çalışanların iş tecrübeleri ile inançlarının uyumlu ve koordineli hale getirilmesi mümkündür.

Ayrıca yapılan anket çalışmasında sorulan sorularla inancı gereği iman ettiği kader inancı ile iş ve hayat tecrübesi sayesinde elde ettiği bilgilerin ne kadar örtüştüğü de anlaşılmaya çalışılmıştır. Zira nazari olarak iman edilen kader inancında daha çok cebri kader inancı fikrine yatkınlık söz konusu iken işin içine hayattan somut örnekler girdiğinde iradeci kader yaklaşımları daha baskın hale gelebilmektedir.

1. BÖLÜM: GENEL BİLGİLER

1.1 Domino Teorisi- Acts of God (God's Finger)

Tanrının işi (Tanrının parmağı) olarak Türkçeye çevirebileceğimiz bu terim iş sağlığı ve güvenliği alanında bir olguyu tanımlamak için kullanılsa da aslında astrolojik bir kavramdır. Astrolojide yıldız dizilimleri çok önemlidir ve temel iddia insanın her türlü karakter ve davranışında, başına gelen sıkıntı ve dertlerde bu dizilişlerin etkisinin bulunduğudır. İşte astrolojik yıldız dizilimlerinde nadir rastlanan bir dizilim God's finger (Tanrının parmağı yani YOD)'dur. Gökyüzündeki 3 gezegen birbirlerine, yaptıkları Y şeklindeki açılarla bağlanırlar. Y'nin uçlarından birinde bir gezegen bulunur ve bu gezegen tüm enerjiyi kendine çeken bir odak noktası oluşturur. Bu oluşuma Tanrının parmağı denmesinin sebebi kaderselliğidir. Kaçınılmaz, engellenemez ve öngörülemez olayları temsil eder.

Peki, bu kavramın İş Sağlığı ve Güvenliği alanında kullanılıyor olmasının anlamı nedir? 1920'li yılların sonlarına gelindiğinde Travelers Insurance Company'nin bir çalışmanı olan Herbert W. Heinrich 75 000 sanayi kazasını inceledikten sonra

1. Sanayi kazalarının %88'inin çalışma arkadaşları tarafından ortaya konan **güvensiz hareketlerden,**
2. %10'luk kısmının **güvensiz koşullardan,**
3. %2'lik kısmının da engellenemez olaylardan meydana geldiğini ortaya koymuştur. Bu %2'lik kısma giren olaylara Acts of God (Takdir-i ilahi, Allah'ın işi) deniliyordu.

Heinrich'in bu çalışması, sonraları **Domino Teorisi** olarak adlandırılacak ve kaza nedeni teorisinin temelini oluşturacaktır. Modern iş sağlığı ve güvenliği çalışmalarıyla birçok değişikliğe uğrayan, çokça tenkit edilen ve hatta geçersiz olarak kabul edilen bu teori, kendinden sonra ki dönemlerde ortaya atılan bazı teorilere fikir öncülüğü yapmış olması nedeniyle önemlidir.

Burada dikkat çeken kısım kazaların önlemez olduğu iddia edilen %2'lik kısmıdır. Nedense ortaya çıkan tüm iş kazaları işte bu %2'lik kısma sokulmaya çalışılmakta; öngörülemez, önlenemez, engellenemez, tahmin edilemez, beklenmez, kader, takdir-i ilahi vs. gibi tanımlamalarla çok güzel bir kaçış noktası oluşturulmaktadır.

Gerçekten böyle midir? İnsanın başına gelen iş kazaları, yeryüzünde oluşan birtakım felaketler ve muhtemel sonuçlarının sadece %2'lik kısmı Allah'ın takdiriyle oluşmakta, %98'lik kısım bu tanımın dışında mı kalmaktadır? Yoksa burada kastedilmek istenen, bu olaylara sebep olan görünen etmenlerin %2'sinin önceden tespit edilemediği, dolayısıyla da engellenemediği midir?

Bu ve benzeri sorular bizi, takdir-i ilahi olarak dillere pelesenk olan ve gerçekte dini bir kavram olarak karşımıza çıkan kader konusuna götürmektedir. Dini literatürde çok daha geniş bir anlama sahip musibetler kavramı iş sağlığı ve güvenliği söz konusu olduğunda iş kazası ve meslek hastalıkları olarak özelleştirilebilir. Bu tezin sonuna kadar geçecek olan tüm musibet kelimeleri, içerdiği en geniş anlamıyla düşünülebileceği gibi iş kazaları ve meslek hastalıkları olarak da düşünülebilir. İstenirse mobbing, psikolojik saldırılar, taciz, iş kayıpları vs. de başa gelen musibetler kavramı içeriğine dâhil edilebilir.

1.2 Dini Bir Kavram Olarak Kader

1.2.1 Kader Kavramı

İş sağlığı ve güvenliği profesyonellerinin mesleklerini icra ederken birtakım güvenlik tedbirleri alınması istendiğinde en çok karşılaştıkları direnç konularından biri kader konusu bahane edilerek yaşanmaktadır. Çalışanlara mesleklerini icra ederken almaları gerekli hatta zorunlu tedbirler hatırlatıldığında “bugüne kadar bir şey olmadı, ne gerek var kaderimde varsa zaten olur, kaderden kaçılmaz” türü mazeretlerle herkes karşılaşmıştır. Çalışanların bu şekilde düşünmesini sağlayan şey kuşkusuz kader kavramına yüklenen anlamdır.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğe göre kader kelimesinin sözlük anlamı şöyledir.

Kader:

1. Yazgı:

Ölmek kaderde var, bize ürküntü vermiyor

Lakin vatandan ayrılışın ıstırapı zor -Y. K. Beyatlı.

2. *mec.* Genellikle kaçınılmaz kötü talih:

Esen rüzgâr siliyor alnımdan kaderimi

Okşuyor saçlarımı, yüzümü, ellerimi-E. B. Koryürek

Kader kelimesi Arapça “KaDeRa” kökünden mastar kipinde bir lafız (KESKİN, 1997: 59) olup ölçü, ölçme, miktar, bir şeyi ölçerek belirli bir ölçüye göre yapmak, onu takdir ederek tayin ve tahsis etmek anlamına gelmektedir. Ragıp el-İsfahânî'nin el-Müfredatına göre kader ve takdir, bir şeyin miktarını ve sınırını bildirir. (EL-ISFAHANI, 1997) Kader kelimesi mastar manasında takdir olunan şey anlamındadır. (EBU'L MÜNTEHA, 2007: 19)

Dini literatürdeki tanımını ise Allah Teâlâ'nın, ezelden ebede (sonsuzluğa) kadar olmuş ve olacak şeylerin zamanını, mekânını, sıfatlarını ve her türlü özelliklerini bilmesi, ezelde o mahiyet ve şekilde takdir ve tahdit etmesidir.

Kader kavramı değişmez ezeli bir yazgı şeklinde tanımlandığında doğal olarak tedbirli davranmanın, güvensiz davranış ve ortamlardan uzak durmanın bu değişmez yazgıyı ortadan kaldırmayacağı, kader ölçüğünde tedbirli davranma ile tedbirsiz davranma arasında aslında çok da bir fark olmayacağı gibi bir düşünce doğurmaktadır. Bunun doğru olmadığı, insanın fitratı (yaratılışı, hayat tecrübesi) ile çeliştiği ortadadır. O halde ya Kur'anî bir tabir olan kader kavramını yanlış anlamaktayız ya da iman esasları içinde olduğu iddia edilen gerçek kader bambaşka bir şey söylemektedir.

İslam tarihi boyunca imanın şartlarından biri olarak sayılan kaderle aklın, mantığın, fitratın, hayat tecrübesinin ve insanın kendi başına gelenler ölçüğünde tecrübe ettiği fiilî bilginin tam örtüşmemesi neticesinde kader inancı özelinde ayrışan farklı dini akımlar meydana gelmiştir. Bu dini akımların temelde söyledikleri “kader mevzusunun bir iman meselesi olduğu, çok fazla sorgulanmadan anlatıldığı şekliyle iman edilmesi gerektiği aksi takdirde insanın yoldan çıkabileceği” savıdır.

1.2.2 Kader İmanın Şartlarından mıdır?

Kader konusunun iman esaslarından biri olup olmadığı çok temel bir problemdir. İman esaslarının yani bir müminin, mümin olabilmesi için mutlaka inanması gereken

şeylerin neler olduğunu peşi sıra sayan 2 ayet Nisa 136¹ ve Bakara 177² ayetleridir. Ayetler konuyu 5 başlık altında özetlerken altıncı bir başlık olarak kader maddesi açmaz. Allaha iman, Meleklerle iman, Kitaplara iman, Resullere iman ve Ahiret Gününe iman bu ayetlerde sayılan beş iman esası iken kadere iman, iman esaslarının toplu olarak sayıldığı bu ayetlerde zikredilmez.

Kuran'ın bütünlüğü içerisinde kader mefhumu başka ayetlerde geçer mi sorusunun cevabı evettir. Onlarca farklı ayette kader konusu ele alınır, k-d-r kökünden gelen kelimeler, terimler kullanılır. Öyle ki Kuran'da 132 yerde bu kökten türemiş kelimeler geçmektedir. Ancak bunların tamamı ölçü koymak, takdir etmek manalarında olup ezelde yazılmış bir yazgı ve buna iman anlamında değildir.

Bu kelimenin bazı kullanım formları ve ifade ettiği anlamlar şu şekilde sıralanabilir:

- Yerlerin ve göklerin yaratılmasında ve işleyişinde konan ölçüler (takdir),
- Allah'ın her şeye gücünün yetmesi (kadir),
- Yağmurun bir ölçüye göre yağması (kader),
- Her şeyi bir ölçüye göre yaratması, ölümü ve hayatı takdir etmesi (kaddera),
- Nimetlerin ve rızıkların belli bir ölçüye göre tayin edilmesi (kadera),
- Allah'ı olması gerektiği gibi bilip tanımak (kadrihi),
- Allah'ın nimetleri bir ölçüye göre yayması veya kısıtlaması (yakdiru).

Bunun yanında 45 yerde de Allah'ın isimlerinden biri olan (Kadîr) formunda kullanılmıştır.

Kader kelimesinin geçtiği birkaç yerde ki kullanımı ise miktar, ölçü, takdir anlamlarına gelebileceği gibi klasik kader tanımını altında anlamaya da müsaittir:

“Hani kız kardeşin (Firavun ailesine) gidiyor ve “size onun bakımını üstlenecek kimseyi göstereyim mi?” diyordu. Derken, gözü aydın olsun, üzülmesin diye seni annene

¹ Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, derin bir sapıklığa düşmüş olur. (Nisa 4/136)

² İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir. (Bakara 2/177)

döndürdük. (Sana baktı, büyüdün) ve sonra (kazara) bir cana kıydın da biz seni kederden kurtardık, seni sıkı bir denemeden geçirdik (ve kaçıp Medyen'e gittin). Medyen halkı içinde yıllarca kaldın, sonra (peygamber olman için) takdir edilmiş bir zamanda (Tur'a) geldin ey Mûsâ!" (Taha 20/40)

Bu ayetin son kısmında geçen "... sonra bir kadere uygun olarak buraya geldin" ibaresi "konulan ölçüye göre buraya geldin" şeklinde anlaşılabilirdiği gibi "senin için kader olarak belirlediğimiz peygamberlik görevini almak üzere buraya geldin" şeklinde de anlaşılabilir. Peygamberlerin insanlar içinden seçilmiş özel kimseler olduğu düşünülecek olursa onların peygamber olarak görevlendirilecekleri yaşa ulaşmaları, peygamber olarak görevlendirilecekleri yere gitmeleri, onların takdir edilmiş kaderleridir demek yanlış olmaz.

Yine Kamer suresi 49. ayette geçen

"Biz her şeyi bir kadere göre yarattık" cümlesi "Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık" şeklinde anlaşılabilirdiği gibi ayette geçen kader kelimesine doğrudan klasik kader anlamı verilerek de anlaşılabilir.

İman esaslarının arka arkaya sayıldığı sahih bir hadisten örnek vermek gerekirse meşhur Cibril hadisinden söz edilebilir. Bu hadiste imanın şartları, İslam'ın şartları, ihsanın ne olduğu ve bazı kıyamet alametleri yer almaktadır. Hadisin farklı sahabilerden aktarılan farklı versiyonları olmakla beraber Sahih-i Müslim adlı hadis kitabının iman bahsi ilk hadisinde İman esasları sayılırken kadere iman, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna iman gibi konular da geçmektedir (DAVUDOĞLU, 1977). İmam Maturidi bu hadisi sahih olarak almış ve hadis metninde yer alan hayır, şer ve kaderle ilgili kısma "*hayrın ve şerrin ölçüsünü koyanın Allah olduğuna inanmak*" şeklinde bir açıklama getirmiştir. (TOPALOĞLU ve ARUÇI, 2005) Bu açıklama kader kelimesinin sahip olduğu ölçü manasıyla da uyumludur ve aynı zamanda bir şeyin hayır mı şer mi olduğunun ölçüsünü Allah koyar demektir.

1.2.3 Doğru ve Hak Olana İnanma Zorunluluğu

Kader konusunda soru soranlara çoğunlukla şu cevap verilir: "Bu konuda çok soru sormak doğru değildir. Allah korusun insanı dinden imandan eder. Sana anlatıldığı şekliyle çok fazla irdeleyip soru sormadan inandığını söyle, üzerinde çok fazla durma!"

Aslında bu yaklaşım İslami bir yaklaşım değildir. Daha çok Hristiyanlıkta karşılaşılan bir savunma biçimidir. Sebebi de çoğunlukla mantıklı, doğru ve delile dayanan bir cevabın olmamasıdır. Örnek olarak Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu iddiasını verebiliriz. Bu iddia gerek Hristiyan inancında olanların gerekse de başka dinden olanların kolayca kabul edebileceği bir iddia değildir. Yüce Allah gibi aşkın bir varlığın, yarattığı mahlûkatlarından bir mahlûk olan insanoğlundan bir evlat edinmesi akla ve mantığa aykırı olmakla kalmaz aynı zamanda hiçbir delile de dayanmaz. O halde bu inancı kabul ettirmenin en kolay yolu tercih edilmiş ve “bu bir iman meselesidir, inanırsan inanırsın, inanmazsan inanmazsın, bu konuda soru sormak doğru değildir” şeklinde bir izah şekli dayatılmıştır.

Hâlbuki İslamiyet söz konusu olduğunda, hak olan, fıtrata uygun, tahrif edilmemiş bir din söz konusu olduğunda her sorunun mantıklı, akla ve nakle uygun, mutlaka delillendirilmiş bir cevabı vardır ve olmak zorundadır. Bu cevabın bugün için tam telaffuz ve tespit edilemiyor olması veya tam ikna edici cevapların verilememesi, vahyin değil, mutlaka yapılan çalışmaların eksikliğidir.

Allah'a iman, imanın beş şartından biri ve birincisidir. İman, inanmak manasına geldiği gibi ve belki de daha çok güvenmek manasına gelir. Müslümanların inandığı Allah, isim ve vasıfları Kur'an'da belirtilmiş ve tanıtılmış olan Allah'tır. Onun eşi, benzeri yoktur. Her şeyi tasarlayan ve yaratan O'dur. O Evlat edinmemiştir. Biri kalkıp da “Allah'a iman bir iman meselesidir. Çok fazla sorgulamadan inanmak gerekir.” dese ve Hristiyanlık da tanımlanan Tanrı inancına inanılması gerektiğini söylese bu doğru bir şey olur mu? Evet, her ikisi de özde Tanrı inancıyla ilgili bir konudur ancak Müslümanın herhangi bir tanrıya değil sıfat ve özellikleri Kuranda açıklanmış doğru bir tanrıya inanması gerekir. Ancak bu takdirde iman şartlarından biri olan Allah'a iman mükellefiyetini yerine getirmiş olabilir.

Benzer şekilde Kadere iman konusu “inan geç, çok fazla sorgulama” denilerek geçiştirilecek kadar basit bir konu değildir. İleride anlatılacağı gibi yanlış kader inancının İslam toplumu üzerinde sadece iş sağlığı ve güvenliği üzerinde değil sosyal, toplumsal, beşerî birçok alanda olumsuz tezahürü olmuştur, olmaya da devam etmektedir. O halde kaderi, iman esaslarından biri olarak kabul etsek bile, doğru kader inancına inanmak, Kuranda anlatılan şekliyle kader mefhumuna iman etmek gibi bir mükellefiyetimiz bulunmaktadır.

Kuranda geçen kader kelimeleri ne anlama gelmektedir? İlahi vahyin kadere yüklediği anlamlar nelerdir? Ezelde yazılan bir yazgı var mıdır? Yazgı zaman içinde değişir mi? Yazgıyı değiştiren faktörler nelerdir? İnsanın başına gelen musibetlerin sebebi nedir? Başımıza gelen iyilikler ve kötülüklerin hepsi Allah'tan mıdır? İnsanın hayatında imtihan sırrı nedir? Fitne, musibet ve bela ne demektir aralarında nasıl bir ilişki vardır? Bu ve benzeri sorulara cevap aradığımız bu tez çalışmamızda ayrıca çalışanlar üzerinde uyguladığımız bir anket çalışması ile çalışanların kader inancı konusundaki bilgileri, inandıkları kader ile tecrübe ettikleri fitrî bilgilerin örtüşüp örtüşmediği anlaşılmasına çalışılmıştır.

1.2.4 Kader İncancının Oluşmasında Tarihi Süreç

1.2.4.1 Şeytan'ın Kaderciliği

Kuşkusuz kader konusundaki ilk çarpıtma şeytan tarafından yapılmıştır. Hür iradesiyle Allah'ın emrine isyan eden iblis kendisine tanınan tövbe şansını da teperek direnmiş ve Allah-u Teâlâ'ya şöyle demiştir: “Madem sen beni saptırdın! Bende yemin ederim ki senin dosdoğru yolunun üzerine oturup kullarını saptıracağım!” (Araf 7/16) Bu isyanından sonra şeytan ismini alacak olan iblis, isyanına sebep olarak Allah'ı suçluyor, kendisini Allah'ın yoldan çıkardığını iddia ediyor, irade özgürlüğünü ve davranışının sorumluluğunu reddederek bir nevi kadercilik yapıyordu. Aslında Allah'ın bir emrine itaat noktasında şeytanla Âdem (as.) aynı tavrı sergilemiştir. Âdem (as.) ve eşi Havva yasaklanan ağacın meyvesinden yemişler ve Allah'ın emrine asi olmuşlardı. Ancak Âdem (as.) kendine tanınan tövbe (dönüş) fırsatını iyi değerlendirerek özgür iradesiyle yaptığı tercihin sonucu olan davranışının sorumluluğunu üstlenmiştir. Biri yeryüzünde ki ilk peygamber olurken diğeri herkesin lanetlediği şeytan olmuştur.

1.2.4.2 Mekkeli Müşriklerin Kaderciliği

Rasulullah (as.) zamanında yaşayan Mekkeli müşrik toplumundan bir kesim dine davet edildikten sonra iman etmiş bir kısım müşrik ise şeytani bir tavırla direnerek şöyle demiştir: “Ortak koşanlar dediler ki; ‘Allah dileseydi ne biz ne de babalarımız ondan başkasına tapardık. Onun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık.’ Onlardan

öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberlerin üzerine açık seçik tebliğden başka bir şey düşer mi?” (Nahl 35) Hep benzer şekilde çalışan müşrik beyni şeytanla aynı şirk kapısına ulaşıyor ve şirk koşmasının kabahatlisi olarak Allah’ı buluyor. Öyle ya! Her şeye gücü yeten yüce Allah dileseydi müşriklerin şirk koşmalarını engelleyebilirdi. Bunu yapmadığına göre zımnî bir rıza gösteriyor olmalıydı. Birtakım şeyleri haram edip yasaklayabiliyor olmaları da bu hürriyetin tezahürü olmalıydı.

1.2.4.3 Emevî Kaderciliği

Hicri ikinci yüzyıla kadar olan süreçte kader konusunda farklı düşünce ve akımlara rastlanmamaktadır. Demek ki Rasulullah (A.S.) ve arkadaşlarının vahiy tarafından inşa edilen benliklerinde bu konu bir problem olarak yer almıyordu. Sonraki dönemlerde yaşanan siyasi çalkantılar ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan fikri akımlar arasında en belirgin ihtilaf konularından biri kader konusunda yaşanmıştır. Öyle ki bu asırda ortaya çıkmış bazı akımlar kader konusuna karşı olan yaklaşımlarını gösterir isimlerle adlandırılmıştır.

İslam’ın hızlı yayılma sürecinde sıra İran, Irak ve Suriye topraklarına geldiğinde Müslümanlar ilk kez agnostik akımlarla karşılaşmışlardır. Başta Zerdüştlük ve Manihaizm olmak üzere bu akımların ortak özelliği Tanrı’yı iki özden müteşekkil kabul etmeleridir: İyilik tanrısı ve kötülük tanrısı – hayır tanrısı ve şer tanrısı. Hürmüz ve Ehrimen, Hürmüz aydınlığın ve iyiliğin tanrısı, Ehrimen ise karanlığın ve kötülüğün tanrısıdır. Bu akımlara karşı İslam kelamcıları “hayrın ve şerrin Allah’tan olduğu bir kader inancını” ortaya koyarak tepki vermişlerdir.

Miladi 680-683 yılları arasında kısa bir süre halifelik yapan Yezidin Hz. Hüseyin ve beraberindekileri şehit ettikten sonra söylediği “Onu biz öldürmedik. Allah öldürdü. Ölmek onların kaderiydi.” sözü de çarpık kader inancının bir tezahürüydü. Asıl acı olan ise bu çarpık kader inancı 6. İslam halifesi olan Yezid eliyle İslam inanç sistemi içerisine sokulmuştur. Emevî yöneticileri yapılan zulümleri “bu Allah’ın kaderidir” diyerek meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar. (Akbulut, 1992: 284) Benzer sözler Yezidin tahta çıkması esnasında yaşanan tartışmalarda babası Muaviye tarafından da söylenmiştir: “Yezid işi kaza ve kaderdir. Kulların bu konuda başka bir seçeneği yoktur.” Kadı Abdul Cebbar, Tabakatu’l Mutezile adlı eserinde Muaviye’nin kendi iktidarını meşrulaştırmak

için söylediği şu sözü de nakleder: “Sizin başınıza geçmek için mücadele veriyorum. Çünkü Allah benim sizin başınıza geçmemi irade etmiştir.”

Dokuzuncu İslam halifesi Abdülmelik bin Mervan (685-705) çalkantılı bir dönemde halifelik yapmıştır. İslam tarihinde yazılı olarak günümüze dek ulaşan en eski eser olan “Kader Risalesi” isimli kitap Abdülmelik b. Mervan’ın, zamanın büyük alimlerinden Hasan-ı Basri’ye yazdığı aşağıdaki mektuba bir cevap olarak yazılmıştır.

“Emir-el Müminin Abdülmelik b. Mervan'dan Hasan Basri'ye:

Sana selam olsun,

Zatından başka ilah olmayan Tanrıya hamd-u sena ederim. Bundan sonra:

Daha önce geçen âlimlerden hiçbirinde duyulmamış bir tarzda kader meselesini izah etmekte olduğun Emir-el Müminine ulaştı; Emir-el Müminin, zamanına kadar yaşayan sahabeden hiçbirinin bu konuyu senin izah ettiğin gibi anladığını ve hakkında fikir yürüttüğünü bilmiyordu; hâlbuki senin salahlı halini, dinindeki faziletini, ilme karşı olan anlayış, istek ve titizliğini biliyordu; Bütün bunlardan sonra, Emir-el Müminin senden nakledilen bu sözü beğenmedi. Bu meseledeki fikrini O'na yaz. Bu iddiada nereye dayanıyorsun? Rasulullah'ın ashabından birinin rivayetine mi, yoksa kendi fikrine mi yahut ta Kur'an'ın tasdik ettiği bir hükme mi? Biz bu mesele hakkında senden önce münakaşa etmiş veya söz söylemiş bir kimse işitmedik, bu husustaki görüşünü Emir-el Müminine bildir ve açıkla. Tanrının selam, rahmet ve iyiliği sana olsun.

İlerleyen kısımlarda bu mektuba cevaben yazılan mektuptan alıntılar yapılarak Hasan-ı Basri'nin kader konusuna, çağdaşlarından ne kadar farklı ve özgün bir şekilde yaklaştığı gözler önüne serilecektir. Ancak burada dikkat çeken husus zamanın büyük âlimlerinden olan bir zata devlet başkanı tarafından gönderilen bir mektupla açıkça baskı kurulması, bir nevi tehdit edilmesi ve hâkim ideolojiye ters düşen anlayıştaki kader görüşleri hususunda savunmasının istenmesidir.

Hasan-ı Basri'nin risalesi incelendiğinde açıkça görülmektedir ki maalesef sonraki yıllara hâkim olan görüş, resmî ideolojinin görüşü olmuş ve kader inancı Hasan-ı Basri'nin savunduğu gibi değil bazı halifelerin dikte ettiği, zorladığı görüşlere göre şekillenmiştir.

1.2.4.4 Devlet İdarecilerinin Kaderciliği

Emevî sultanlarının çarpık kader inancıyla olan imtihanlarından yukarıda bahsetmiştik. Ancak bu durum Emevî sultanlarıyla sınırlı kalmamıştır. Yakın zamanımıza kadar yaşanan tüm toplumsal sıkıntı, dert ve belaların analizinde, sorumluluktan kurtulmak adına sık sık başvurulan bir kavram olmuştur kadercilik.

3 Temmuz 1990 günü yaşanan el-Muaysem faciasında Suudi Arabistan'da Mina'ya şeytan taşlamaya giden ve karşı yönden gelen hacıların karşılaştığı tünellerde büyük bir izdiham yaşanmış, resmi rakamlara göre 447'si Türk vatandaşı olmak üzere toplam 1426 kişi hayatını yitirmiştir. Gerçek ölü sayısının çok daha fazla olduğu bilinen bu faciayla ilgili olarak kral Fahd "Allah'ın emriydi. Eğer orada ölmeselerdi, daha önceden belli olan aynı saatte, başka yerlerde öleceklerdi." şeklinde açıklama yapmıştır.

13 Mayıs 2014 tarihinde Manisa'nın Soma ilçesindeki bir kömür madeninde çıkan yangında 301 maden işçisi hayatını kaybederken olay cumhuriyet tarihinin en yüksek ölümlü maden kazası olarak kayıtlara geçmişti. Kaza sonrası yapılan mukadderat, takdiri ilahi bağlamındaki açıklamalar bir nevi ekonomik ve siyasi sorumluluktan kaçmak için kader kavramına sığınmak olarak değerlendirilebilir.

1.2.4.5 Hasan-I Basri'nin Kader Anlayışı

Büyük İslam âlimlerinden olan Hasan-ı Basri (M. 642–728) Hz. Ömer'in hilafetinin son yıllarında dünyaya gelmiş, yaşadığı dönem itibarıyla birçok sahabe ile görüşme fırsatı bularak onlardan dini dersler almıştır. Emevî saltanatının süre geldiği yıllarda yaşamış ve birçok talebeler yetiştirmiştir. Bu dönemde yaşayan İslam âlimleri üzerinde, resmî ideolojinin fikirlerini onaylatmak amacıyla büyük baskılar kurulmuş, direnen bazı âlimler idam edilmiştir.

Bu yıllar yanlış kader inancının dine sokulduğu, dinin bazı kavramlarının ideolojik sebeplerle tahrif edilmeye başlandığı yıllardır ve Hasan-ı Basri buna fikirleriyle direnmektedir. Özellikle kader konusundaki söylemleri zamanın Halifesi Abdülmelik bin Mervan'ın dikkatini çekmiş olmalı ki Hasan-ı Basri'ye ultiatom gibi tehditkâr bir mektup yazar ve savunmasını ister. Kader konusundaki fikirlerini beğenmediğini açıkça belirtir. Bu mektup ve bu mektuba Hasan-ı Basri tarafından yazılan cevap, kader

konusunda yazılmış en eski ve en orijinal vesika olma özelliğine sahiptir. Julian Oberman'ın deyimiyle bu eser aynı zamanda ilk dönem Müslüman kelâmına ait bize ulaşan tek eserdir (Obermann, 1935). Hasan-ı Basri'nin Kader Risalesi adıyla meşhur olan bu eserin aslı İstanbul Ayasofya Müzesinde ve İstanbul Köprülü Kütüphanesinde bulunmaktadır. Ayasofya müzesindeki nüsha daha meşhur olmasına rağmen Köprülü Kütüphanesindeki orijinal metnin dörtte biri kadarlık bir alıntı hüviyetindedir.

Risale, kelimelerin kurucu metinlerinden biridir. İrade hürriyeti ve insanın ahlâkî sorumluluğu 90 kadar ayetle anlatılmaktadır. Bu özelliğiyle de konulu tefsir türünün ilk örneklerinden sayılmaktadır.

Hasan-ı Basri için paylaşılmayan imam demek yanlış olmaz. Zira her mezhep ve dini akım onu kendisine yakın görmeye, kendine mal etmeye çalışmıştır. Hicri 2. asrın başında ortaya çıkmaya başlayan kelimelerin hepsi Hasan-ı Basri'nin kader risalesinden sonra ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yaşanan siyasi çalkantılar, hilafeti ele geçirmek adına yapılan birtakım yanlışlıklar kader kisvesi altında gizlenmeye çalışılmıştır. Hasan-ı Basri yazdığı risalenin muhtelif yerlerinde “onlar yanlış biliyorlar”, “konu onların anladığı gibi değil”, “lakin birçokları bunu fark etmezler” gibi ifadeler kullanırken, o dönemde kader konusunda yaşanmaya başlayan fikir ayrılıklarının birçoğunu kabul etmediğini göstermektedir.

Risalenin tamamı büyük bir öneme sahiptir. Kanımızca her biri ayrı bir tez konusu olacak kadar derin mevzuların işlendiği Kader Risalesinden bazı alıntılar şöylece sıralayabiliriz.

“Ey Emir-el Müminin! Bil ki, Allah'ın emir, kitap ve adaletine muhalefet edenler dinlerinde çok ifrata gitmiş olanlar ve cehaletlerinden dolayı her şeyi kadere yüklemiş olanlardır.

Allah onları bir iş için yaratıp sonra işle onlar arasına girmemiştir. Zira Allah kullarına karşı zalim değildir. Daha evvel geçen Selefîyeden hiçbiri bu sözü inkâr ve münakaşaya kalkışmamıştır, çünkü onların hepsi bu konuda bir tek fikir etrafına toplanmışlardır.”

Dinde aşırı giden fraksiyonların görülmeye başladığı bir dönemde birtakım insanlar, cehaletlerinden dolayı her olumsuzluğu kadere yükleyen bir tavır sergilemektedir. Hasan-ı Basri onlara hitaben “Eğer doğru söylüyorsanız, elinizdeki

delilleri getirin” diyerek meydan okumaktadır. Kader konusundaki fikir ayrılıklarının sonradan çıktığı, ilk dönemlerde bu konuda herhangi bir tartışma olmadığını, onların hepsinin kader konusunda tek bir fikir etrafında toplanmış olduklarını söylemektedir.

“Allah, bir kavme ihsan ettiği nimeti, onlar kendilerini değiştirmedikçe üzerlerinden eksik etmeyeceğini söylemektedir. O halde nimetin başı Allah-u Teâlâ’dan ve bu nimetin değiştirilmesi -onlara emrettiği şeylere muhalefetlerinden dolayı- kullardandır.”

Hasan-ı Basri’nin kader anlayışına göre, başa gelen nimet ve sıkıntılarla ilgili olarak bir sebep sonuç ilişkisi vardır. Bir toplum kendinde olan iyilikleri güzellikleri menfi istikamete doğru değiştirmedikçe Allah, onların durumunu değiştirmemektedir. Öyleyse verilen nimetlerin sonlandırılması insanların yaptığı olumsuzluklar sebebiyle olmaktadır.

“(Kader mevzusu onların dediği gibi olsaydı, Allah kitabında) "Dilediğinizi işleyin”³ yerine, "Üzerinize takdir ettiklerimi işleyin" der, "Dileyen inansın, dileyen (inkâr etsin) kâfir olsun”⁴ demeyip, bunun yerine "İstedğim kimse iman etsin, istediğim kimse de kafir olsun" derdi.”

Hasan-ı Basri cebriyeci bir kader inancına karşılık hür iradeden yana tavrını koymaktadır. Allah’ın insan için istedikleri, onların yapmalarına razı olduğu şeylerdir. Ancak onları buna zorlamamaktadır. Hür iradeleriyle karar verip doğru olanı seçmelerini istemektedir.

“Ey Emir-el Müminin! Mektubum ve sözüm sana uzun gelmesin, çünkü mektubumda, zulmü Allaha nispet edip, kendilerini bundan uzak tutanlara karşı açık deliller vardır. Rabbine asi olduğu zaman "Tanrımız! Kendi nefsimize zulmettik, sen bizi bağışlamazsan, muhakkak ki ziyan edenlerden oluruz.”⁵ dediğinden dolayı kendisine uyulması en doğru olan babamız Âdem’i misal gösteriyorum. Âdem Rabbine "bu başıma gelen senin kaza ve kaderindir" dememişti.”

³ Ayetlerimiz konusunda (yalanlama amacıyla) doğruluktan sapanlar bize gizli kalmaz. O hâlde kıyamet gününde ateşe atılan mı, yoksa güven içinde gelen kimse mi daha iyidir? Dilediğinizi yapın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir. (Fussilet 41/40)

⁴ De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir! Cehennem ne korkunç bir yaslanacak yerdir. (Kehf 18/29)

⁵ Araf 7/23

Demek ki o dönemde birtakım zulümler yapıp sonra “bunlar Allah’ın kaçınılmaz kaderidir, ben ne yapabilirim” diyen birileri olmalı ki Hasan-ı Basri açık delillerle buna itirazı olduğunu söylüyor. Hz. Âdem’i de örnek olarak gösteriyor. Yaptığı hatayı kendinden bilen Âdem yaptığıının sorumluluğunu üstlenip tövbe ediyor. Şeytanın yaptığı gibi bu başıma gelenler senin kaza ve kaderindir demiyor. Hasan-ı Basri’ye göre insan eylemlerindeki sorumluluğu Allah’a atfeden kader inancı doğru bir kader inancı değildir.

“Yine Musa da bir adam öldürünce: "Bu iş şeytan işidir, dedi, şeytan aşikâr ve baştan çıkarıcı bir düşmandır." Musa, "Ulu Tanrım, dedi. Ben öz nefsimi ziyana uğrattım beni affet (Hak Teâlâ da) onu affetti”⁶ buyurmuştur. Musa, bu iş şeytandandır, cahil ise, bu Rahman’ın işidir, der. Allah’ın bize kitabında kıssasını anlattıkları kimselerin hepsi bunu kabul etmişlerdir. Allah şöyle buyurmuştur: "(Kabil dinlemeyerek) nefesine uydu ve nefsi ona kardeşini öldürmeyi kolaylaştırdı, o da kardeşini öldürdü ve hüsrana uğrayanlardan oldu.”⁷ İnsanlar arasında "Sen zalimsin, kötülüklerin sebebi sensin" sözünü kabul edecek kimse yoktur. Hoşlanmadıklarını Allah’a, hoşlandıklarını kendi nefislerine nispet ederler.”

Bu kısımda Hz. Âdem kıssasında anlatılanlara benzer 2 olaya daha dikkat çekilmektedir. Hz. Musa’nın bir adamı öldürmesi ve Kabil’in kardeşi Habil’i öldürdüğü olaylardaki sorumluluk, suç ve kabahati üstlenme durumları incelenerek kimsenin kabahati üstlenmekten hoşlanmayacağı, insanların hoşlandığı şeyleri kendine, hoşlanmadıklarını Allah’a nispet etme eğilimde oldukları vurgulanmaktadır.

Hasan-ı Basri’nin risalesi Cahillerin neler söyledikleri, buna mukabil ayetlerde geçen gerçeklerin bu söylenenlere nasıl cevap verdiğini yazdığı bölümle sona erer. Zamanın devlet başkanı tarafından istenen bir savunma niteliğinde olan bu metin, bir âlimin doğru bildiklerini eğip bükmeden nasıl arkasında durması gerektiğinin güzel bir örneğidir. Maalesef sonraki yıllarda şekillenen kader inancı, Hasan-ı Basri’nin Kader Risalesinde bahsettiği gibi değil Emevî saltanatının istediği ve empoze ettiği gibi şekillenmiştir.

⁶ Mûsâ, halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri düşmanı tarafından; kavga eden iki adam gördü. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Mûsâ da ona bir yumruk indirip onu öldürdü. Mûsâ, "Bu şeytanın işidir. O, gerçekten apaçık bir sapıtırıcı düşmandır" dedi. Mûsâ, "Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmettim. Beni affet" dedi. Allah da onu affetti. Şüphesiz O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (Kasas 28/15-16)

⁷ Maide 5/30

1.2.4.6 *Mesnevi’de Kader İnancı*

Mevlana'nın ihtiyar ve cebir konusunda ki fikirlerine bakıldığında onun mutezile ve cebriyenin görüşlerini desteklemediği, orta bir yol tutarak, hem insanın irade hürriyetine sahip olduğunu, hem de ilahi takdirin mevcudiyetini kabul ettiği görülür. Kulun, ilahi iradeyi yenmesi mümkün değildir. Diğer yandan Allah insana din ve ilim vermiş, onlara doğru yolu göstermek için kitaplar ve peygamberler göndermiş, bütün insanların dünyada iken yaptıklarından sorumlu olacağını, buna göre ceza veya mükâfat verileceğini yazmıştır. Bütün bunlar insanın ilahi irade karşısında cüzi iradeye sahip, yaptıklarından sorumlu bir varlık olduğunu gösterir.

Mevlana'nın bu konuda kullandığı örnek Hz. Âdem'in sınıandığı emirdir. Hz. Âdem kendisine yasaklanan meyveden yemiş, daha sonra hatasını anlamış ve tevbe etmiştir. (Mesnevi I, 1304-1308) “Belki insanın kendisi için asıl olan şey; zararsa kusurundan, karsa gayretindedir. “

Yoksa Hz. Âdem “Ey rabbimiz, muhakkak ki biz nefsimize zulmettik.” diye nasıl dua ederdi? İki iş arasında tereddüde düşeriz. Seçim olmasaydı bu tereddüt nasıl olurdu? İki eli ve iki ayağı bağlı kimse “Bu işi mi yapsam, o işi mi yapsam?” der mi? (Mesnevi VI, 408-414) O halde insan iradesiyle yaptığı her işten sorumludur.

Mevlâna cüzi iradeyi inkâr edip, her fiilinin sebep ve sonuçlarını Allah'a bağlayan, sorumluluktan kaçmak isteyenlere de karşıdır: “Sen hangi işe meylediyorsan, kendi kudretini orada görürsün. Hangi işe gayretin, isteğin yoksa cebir diye onu hakka nispet edersin.” (Mesnevi I, 661-662)

Bir adam başkasının bağına girip, meyve çalarken, bağın sahibi gelip adamı azarlar. Hırsız “Hakkın bağında, Hakkın bir kulu, Hakkın ihsanıyla meyve yiyor” deyince bağcı adamı bir ağaca bağlar ve sopayla dövmeye başlar. Hırsız itiraz edince “Hakkın bir kulu, Hakkın sopasıyla, Hakkın diğer bir kulunun sırtına vuruyor. Değnek de onun, sırtta onun. Ben sadece vasıtayım.” der. (Mesnevi V, 3086-3095) Mevlâna, Mesnevisinde ki bu örnekle her işini kader ve kazaya nispet eden istismarcıları, insanın sahip olduğu cüzi iradeyi kabul etmeyenleri eleştirir. Mevlana'nın iradeye dair düşünceleri şöyle özetlenebilir. İnsan ilim ve irade sahibi, hür, üstün bir varlıktır. Seçme hakkına ve imkânına sahip olarak yaratılmıştır. Ancak insan cüzi iradesini kullanarak çalışmalı, iyiye ve doğruya yönelmelidir. Tembellik ve miskinlik kadere yüklenemez.

2 BÖLÜM: BELLİ BAŞLI EKOLLERİN KADERE BAKIŞI

Tarihi süreç içerisinde dini konuların anlaşılmasında yaşanan ihtilaflar neticesinde birçok fırka, akım, düşünce ve inanç ekolleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan belli başlıları Cebriye, Mutezile ve Ehli Sünnet ekolleridir ve bu ekollerin kader konusuna yaklaşımları kısaca şu şekilde özetlenebilir.

2.1 Cebriye

Cebriye ekolu insanın hür iradesiyle herhangi bir seçim yapamayacağını, tüm eylemlerinin önceden yazılmış cebri bir kader neticesinde ortaya çıktığını, bunun önlemez, engellenemez ve değiştirilemez olduğunu ileri sürmektedir. Bu akımın fikirlerinin oluşmasında tek yaratıcı olan Allah'ın dışında başka bir yaratıcının olmadığı ve insanın kendi eylem ve fiillerinin yaratıcısı olmasının mümkün olmadığı düşüncesi yatmaktadır. Yüce yaratıcıyı Halik (yoktan var eden) ve Bari' (benzersiz, noksansız yaratan) özelliklerinde eşsiz kabul etme gayreti gösteren bu akım öbür yandan Allah'ın Hakîm ve Adil sıfatlarını göz ardı etmektedir. İnsan eylemlerinde hür değilse, serbest iradesiyle karar vermiyor, daha önce yazılmış bir senaryo gereği hareket ediyorsa Allah'ın onlara sebepsiz yere ceza ve mükâfat veriyor olması gerekir. Bu ise abestir. Allah hakîmdir, abesle iştilgal etmekten münezzehtir.⁸ Allah Adildir. Kimseye sebepsiz yere, hak etmediği halde mükâfat ve ceza vermez.⁹

2.2 Mutezile

Mutezile mezhebi ise Cebriye mezhebine tepki olarak tam tersi bir duruş sergilemiştir. İnsan eylem ve davranışlarında hürdür, bunları yapmaya hür iradesiyle, herhangi bir zorlamaya maruz kalmadan karar verir ve yapar. "İnsan kendi ef'alinin halikidir" yani insan kendi fiillerinin yaratıcısıdır şeklinde özetlenebilecek bu görüş de insanın fiil ve eylemlerinde Allah'ın yaratma fonksiyonunu göz ardı etmektedir.

⁸ Biz, gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka ve hikmete uygun olarak yarattık. Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörü ile muamele et. (Hicr 15/85)

⁹ Şüphesiz Allah, insanlara hiçbir şekilde zulmetmez; fakat insanlar kendilerine zulmederler. (Yunus 10/44)

Mutezileye göre ezelde yazılmış bir kader yoktur. İnsan tüm eylemlerine kendi hür iradesiyle karar verir ve yapar. Eylem ve fiillerinin yaratıcısı kendisidir. Bu sebeple ceza veya mükâfat ile karşılaşması tam olarak adil bir şekilde gerçekleşir. Allah'tan başka yaratıcı hatta yaratıcılar olduğu iddiası İslam toplumları tarafından itici bulunmuş ve Mutezile mezhebi din dışı olmakla bile suçlanmıştır.

2.3 Ehl-i Sünnet

Ehl-i Sünnet mezhebi bu iki görüşün her ikisinin de doğru ve yanlış kısımları olduğunu görerek bir orta yol bulmaya çalışmış ve hem mutezilenin hem de cebriyenin fikirlerinin doğru buldukları kısımlarından istifade ederek yeni bir görüş ortaya koymuştur. Ehl-i sünnete göre irade iki kısma ayrılır. Külli irade ve cüzi irade. Külli irade Allah'ın iradesidir ve her şeyi kapsar. Cüzi irade ise insanda var olan ve kısıtlı, limitli ve mukayyet bir iradedir.

Bu irade kısıtlıdır. Çünkü insan, Allah'ın istemediği hiçbir şeyi isteyemez.¹⁰ Sonuç itibariyle insanın istedikleri de kaçınılmaz olarak Allah'ın da istemesiyle gerçekleşmektedir. İnsan kısıtlı ancak hür iradesiyle ister. Allah da bu eylemleri yaratır.

Bu irade limitlidir. İnsan, sonsuz bir şekilde her istediğini yapacak, her yaptığını isteyerek yapmış olacak bir lükse sahip değildir.

Bu irade mukayyettir. Yani kayıtlıdır. Allah-u Teâlâ ezeli bilgisiyle kullarının ne yapacağını bildiği için bunları kayıt altına almış, insan için ezeli bir yazgı haline getirmiştir. İnsanın bu kadere karşı gelmesi, yazılı olan kadere aykırı farklı bir davranış sergilemesi mümkün değildir. Ancak insan bu eylemlerini Allah yazdığı için cebri bir şekilde yapmamaktadır, zaten insan öyle yapacağı için Allah ezeli bilgisiyle bunu bilmekte ve öncesinde kaydetmektedir.

İnsan cüzi iradesiyle eylemlerine karar verir ve yapar. Ancak kendi eylemlerinin yaratıcısı değildir. Hür iradesiyle karar verdiği eylemlerini yaratan yine Allah'tır. İnsan tercihlerinde hür olduğu için ceza ve mükâfat da adil bir şekilde tecelli etmektedir. Ehl-i Sünnete göre de ezelde yazılmış bir kader vardır ve bu kader değişmez.

¹⁰ Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz. (Tekvir, 81/29)

Cebriye ve mutezile mezheplerinin görüşleri toplumumuzda kabul görmemiş ve taraftar bulmamıştır. Ancak itikatta mezhep olarak ehl-i sünnet ve'l cemaat akımını benimseyen toplumumuzda ehl-i sünnetin diğer tüm fikirleri olduğu gibi kader konusundaki fikirleri de kabul görmüştür.

Ehl-i sünnetin kader inancıyla ilgili olarak şu sorular akla gelebilir:

1. Allah-u Teâlâ ezelde her şeye karar verip bunları insanlara değişmez bir kader olarak yazdıysa bütün bu evrene, yaşananlara, mevcudata ne gerek vardı? Mademki insan kendisi için yazılan rolü oynamaktadır, mademki yazgısının önüne geçememektedir, insanın amelleriyle sınanmasının¹¹ ne anlamı vardır? İnsanın yaptığı iyilikler ve hayırlar için mükâfatlandırılması, işlediği cürümler için cezalandırılması adaletsiz bir davranış olmaz mı?
2. Allah adil olduğuna göre kuluna önce bir kader olarak kötülük yazması, sonra da bu kötülüğü niçin işledin diye hesap sorması mümkün müdür?
3. Allah-u Teâlâ insanın küfür, şirk, nifak ve fık-ı fücür içinde olmasını istemeyeceğine göre (Allah kullarının inkâr etmesine, küfre düşmesine razı olmaz.)¹² İnsanın bu cürümleri işlerken ki iradelerinin aynı zamanda Allah'ın da iradesi olması nasıl açıklanabilir?
4. Allah hayr'dır. "Allah hem daha hayırlı hem daha bâkidir."¹³ Ondan sadır olan şeyler de hep hayırdır. O her türlü şerden, boş işlerden münezzehtir. O halde insanın kendi heva ve hevesi için keşfettiği, irade edip yaptığı şerleri Allah'ın yarattığını düşünmek ne kadar doğrudur?
5. Allah yerleri ve gökleri hak (gerçek) olarak¹⁴ ve hak bir sebeple yaratmıştır. Bir oyun, bir eğlence olsun diye değil.¹⁵ "Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, onu kendi katımızdan edinirdik. Yapacak olsaydık böyle yapardık."¹⁶ İnsanın cennet

¹¹ O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır. (Mülk 67/2)

¹² Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz ki Allah sizin iman etmenize muhtaç değildir. Ama kullarının inkâr etmesine razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizin için buna razı olur. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez. Sonra dönüşünüz ancak rabbinizdir. O da size yaptıklarınızı haber verir. Çünkü O, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir. (Zümer 39/7)

¹³ Bize, hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması için Rabbimize iman ettik. Allah hem daha hayırlı hem daha bâkidir. (Taha 20/73)

¹⁴ Allah, gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. İşte bunda inananlar için bir ibret vardır. (Ankebut 29/44)

¹⁵ Biz yeri, göğü ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık. (Enbiya 21/16).

¹⁶ Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, onu kendi katımızdan edinirdik. Yapacak olsaydık böyle yapardık. Enbiya (21/17)

veya cehennemdeki yeri dahi belli ise tüm bu yaşananlar, dünya hayatı bir oyun haline gelmez mi?

6. Ehl-i Sünnetin; Allah'ın dilemesinin cebri (zorlayıcı) olmadığı, insanın cüz'i iradesiyle verdiği kararlarda hür olduğu iddiasına karşılık sorulabilecek bazı sorulara vereceği cevabı maalesef yoktur. "İnsan, Allah'ın ezelde yazdığı dışında, bu yazgının hilafına bir şey yapabilir mi?" Hayır. O zaman cüz'i de olsa sonuç üzerinde bir etkisi olmayan iradenin insana ne faydası vardır? "Allah'ın bilgisi kesin ve nihaidir. Zamana ve şartlara göre değişmez." Öyleyse insanın hür iradesiyle vereceği kararların sonucu, önceden belli bir şekilde, bu dairede yer almak durumunda değil midir?

Tüm bu sorulara, insanın hayat tecrübesi ve fitratıyla doğruladığı ikna edici cevaplar bulması mümkün olmadığı halde ehl-i sünnetin kader konusunda görüşleri bu coğrafyada diğer görüşlere nazaran daha çok taraftar bulmuştur.

2.4 Kuran'da Kader İnancı

Kuranda kader inancı var mıdır? Kuranda anlatılan kader kavramı iman esaslarından biri olarak değerlendirilebilir mi? Doğru kader inancının tanımı, özellikleri nasıldır?

Doğru kader inancından kasıt hiç şüphesiz Kuran'a uygun olan kader inancıdır. O halde kader kelimesi ve bu kelimenin kökü olan k-d-r fiilinden türetilmiş tüm kullanımları incelememiz ve Allah-u Teâlâ'nın kader kelimesini kullanırken ne kastettiğini anlamaya çalışmamız gerekmektedir. Evet, Kuran-ı Kerim'de kader mefhumu vardır. Bu kelime ve türevleri defalarca geçer. Hatta Kamer suresi 49. Ayette "Biz her şeyi bir kadere göre yarattık" buyurulmaktadır. Birçoklarının yaptığı gibi sadece bu ayeti düşündüğümüzde kader mefhumunun çok açık ve net bir şekilde Kuranda yer aldığını söyleyebiliriz. Ancak aynı kökten türetilmiş ve kadr master anlamını destekleyen kader, miktar, takdir, kadir, mukadder vs. kelimeleri Türkçemizde de kullanılır olmuştur ve hepsinin en temel anlamı ölçüdür. Takdir etmek: belli bir ölçüye göre değerlendirmek, miktar: bir şeyin ölçüsünü koymaktır.

Kuran-ı kerimin tamamında ölçü anlamında kullanılan kader kelimesi, vahyin hiçbir yerinde ölçü anlamı verilemeyecek bir formda kullanılmamıştır.

Kuran'da geçen bazı kelimelerin Türkçe'ye aktarılırken anlam kayması yaşadığı durumlar vardır. Kader kelimesi de bunlardandır ve Türkçemize alın yazısı, kötü talih, yazgı, kötü şans vs. gibi anlamlar yüklü olarak geçmiştir. Hatta dillere pelesenk olan kader mahkûmu ifadesi bile bu anlamları çağrıştıran bir yapıya sahiptir. Kuran'da bu anlamları karşılayan terim ise Tair kelimesidir ve ilerleyen kısımlarda detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

Kaderi vahyin ışığında olması gerektiği gibi ve doğru anlayabilmek için Nisa suresi 78 ve 79. Ayetleri incelemek gerekmektedir. Bu ayetlerde Allah-u Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Nerede olursanız olun, ölüm gelip sizi bulacaktır, göğe yükselen kulelerde olsanız bile." Onlar güzel şeylere kavuştuklarında, bazıları "Bu Allah'tandır!" derler; ama başlarına bir kötülük gelince, "Bu senin yüzündendir (ey arkadaş)!" diye feryat ederler. De ki: "Hepsi Allah'tandır!" O halde bu insanlara ne oluyor da kendilerine bildirilen hakikati kavramaya yanaşmıyorlar?" (Nisa 4/78)

"Başına her ne iyilik gelirse (bu) Allah'tandır; başına her ne kötülük gelirse (bu da) senin kendindedir. Seni (ey Muhammed,) bütün insanlığa bir elçi olarak gönderdik: ve hiç kimse (buna) Allah'ın şahitliği gibi şahitlik yapamaz." (Nisa 4/79)

Uhud savaşında yaşanan ağır kayıplar ve hüsransız savaşa katılmayan birtakım Müslümanların ve münafıkların "bizi dinleseydiniz, bunlar başınıza gelmezdi, ölenler de şimdi hayatta olurdu şeklindeki sözlerine karşılık "hayır, ne yaparsanız yapın ölüm sizi gelip bulacaktır, velev ki çok kuvvetli kalelerin arkasında olsanız bile!" cevabı verilmektedir.

Ayetin bundan sonraki kısmında ise İslam'ın gerçek kader inancının nasıl olması gerektiğiyle ilgili temel prensipler yer almaktadır. Uhud savaşında kaybedilen can ve mal kayıpları, kısa süre yaşanan şaşkınlık ardından ordunun toparlanmasıyla daha büyük katliamlara ve toprak kayıplarına neden olmadan engellenmiş ancak Müslümanlar arasında bu yaşananların sebepleri üzerinde birtakım tartışmalara sebebiyet vermişti. Onlar daha önce kazandıkları Bedir savaşı gibi birtakım güzel şeylere kavuştuklarında

“Bu Allah’tandır”, bu Allah’ın bize bir lütfu, bir ikramıdır diyerek tam bir Müslüman tavrı sergilemiş kimselerdi. Bu doğrudu. Ancak başlarına bir kötülük gelince bu sefer “Ey Muhammed! Bu yaşananlar senin yüzünden oldu, alınan yanlış kararlar, yanlış savaş taktikleri vs. gibi sebeplerle başımıza bunca sıkıntılar, kötülükler geldi” diyerek bir suçlu arama, suçu başkasına atma cihetine gidenler olmuştu. Allah-u Teâlâ, “Ey Resulüm! Onlara de ki: Başınıza gelen iyilikler de kötülükler de hepsi Allah’tandır.” buyurarak temel prensibi en geniş ve kapsayıcı şekliyle ortaya koyuyor:

İnsanın başına gelen güzellikler de kötülükler de hepsi Allah katındandır.

Başa gelen kötülüklerde her zaman kendisi dışında bir günah keçisi, sorumluluğu üzerine atabileceği başka bir varlık arama temayülünde olan insanın, kolay kolay anlayıp kabullenemeyeceği bu gerçeği ortaya koyduktan sonra ayet-i kerime “Bu insanlara ne oluyor da söz anlamaya yanaşmıyorlar”, bu gerçeği bir türlü kabullenmiyorlar şeklinde bitmektedir.

Nisa suresi 78. ayette temel prensipleri açıklanan gerçek kader inancının insanın amellerine ve iradesine bakan yönü bir sonraki 79. ayette hemen hemen aynı kelimelerle hususileştirilerek konu daha detaylı bir açıklamaya kavuşturulmaktadır. Bu ayette cevabı verilen soru aslında şudur: “Tamam iyilikler de kötülükler de Allah’tandır. Ancak birtakım insanların başına iyiliklerin, birtakım insanların başına kötülüklerin gelmesi, aynı insanın başına bazen iyiliklerin bazen de kötülüklerin gelmesinin sebebi nedir?”

Ayet Peygamberimize yönelen bir üslupla, tüm insanlara hitaben “Başına bir iyilik gelirse bu Allah’tandır” hükmünü doğruluyor. “Size ulaşan her nimet Allah’tandır. Sonra size bir sıkıntı ve zarar dokunduğu zaman yalnız O’na yalvarır yakarırısınız.” (Nahl 16/53) ayetinde de teyit edildiği gibi. Başa gelen kötülüklerle ilgili olarak da “başına gelen kötülükler sendendir, senin yüzündendir”, yani senin yapıp ettiklerin, kazanımların, önceden hak ettiklerin sebebiyledir. Başına gelen kötülüklerin müsebbibi ve müktesebi sensin. Kendini temize çıkarıp başka suçlu arama, suçu kendinde ara.

İşte gerçek kader inancını tanımlayan berceste hükümler aslında bunlardır.

Görüldüğü gibi bu ayetlere göre başa gelen iyilikler konusunda bir ihtilaf yaşanmamaktadır. Başa gelenler yeter ki iyilik, güzellik kabilinden şeyler olsun. İnsan, bunların, ister kendi liyakati, çalışması, gayreti sonucu olsun ister olmasın bunların Allah-u Teâlâ kaynaklı bir lütuf olmasına ses çıkarmamaktadır. Ancak başa gelen kötülüklerin

sebebinin kendisi olması fikri hemen itiraz etmesine ve farklı bir davranış göstermesine sebep olmaktadır.

Konu ile ilgili diğerk bir örnek Kalem suresi on yedinci ve devamı ayetlerde geçmektedir ve ekip biçtikleri, mahsulünden istifade ederek geçindikleri güzel bir bahçeleri olan inançlı kimselerin başlarından geçen olaylar anlatılmaktadır:

17. *Şüphesiz biz, vaktiyle bahçe sahiplerine belâ verdiğimiz gibi (onları denediğimiz, imtihan ettiğimiz gibi) onlara (Mekkeli inkârcılara) da belâ verdik. Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden (fakirler gelmeden) bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi.*

18. *(Bunu tasarlarken) istisna da yapmıyorlardı. ("İnşallah" demiyorlardı.)*

19. *Nihayet onlar uykuda iken Rabbinden bir afet (ateş) bahçeyi sardı.*

20. *Böylece bahçe, (anızı) yakılmış toprağa döndü.*

21, 22. *Derken, sabahleyin birbirlerine, "Haydi, eğer ürününüzü devşirecekseniz erkenden gidin" diye seslendiler.*

23, 24. *Bunun üzerine, "Sakın, bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın" diye fısıldaşarak yola koyuldular. (Onları mahsul devşirilen yere sokmayın diye fısıldaşıyorlardı)*

25. *(Yoksullara yardım etmeğe) güçleri yettiği halde (böyle söyleyerek) erkenden yola çıktılar.*

26. *Fakat bahçeyi o halde gördüklerinde, "Biz mutlaka yolumuzu şaşırmış olmalıyız!" dediler.*

27. *(Gerçeği anlayınca da), "Hayır, meğerk biz mahrum bırakılmışız!" dediler. (Bir yandan fakirleri bahçeye yaklaştırmayarak mahrum bırakmak için planlar yaparken biz tüm mahsulden mahrum kalmışız.)*

28. *Onların en akıselim sahibi olanı, "Ben size Rabbinizi tesbih etseydiniz ya! dememiş miydim?" dedi.*

29. *Onlar, "Rabbimizi tesbih ederiz (yüceltiriz). Şüphesiz biz zalim kimseler imişiz" dediler.*

30. *Bunun üzerine birbirlerini kınamaya başladılar.*

31. *Şöyle dediler: "Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kişilermiyiz!"*

32. *"Umulur ki, Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz artık Rabbimizi arzulayanlarız."*

33. *İşte böyledir azap! Ahiret azabı ise elbette daha büyüktür; ah bir bilselerdi!*

Açıkça görüldüğü gibi bazı ihmal ve kusurlarından dolayı bir belaya, imtihan ve denemeye tabi tutulan bahçe sahiplerinin hikâyesi aslında genel insan davranışının kodlarını içermektedir. Nimet içinde iken şımaran, bu nimetleri sanki Allah'ın bir lütfu değilmiş de kendi hakkıymış gibi gören, eline geçen imkânları ihtiyaç sahipleriyle paylaşmaktan kaçınıp cimrilik eden ve hatta bu nimetlerin kendisine ulaşmasında Allah'ın rolünü, sonsuz ikram ve rahmetini görmezden gelen genel bir davranış şekli gözler önüne serilmektedir. Bir gece evvel, bahçenin sahipleri uykudayken ortaya çıkıveren yıkıcı ve kavurucu bir afet bahçeyi yerle bir ediyor. Afetin detayları verilmemekle birlikte bahçeyi kapkara, kuru, mahsulleri işe yaramaz hale getiren bir afet olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki ertesi gün kendi bahçelerine gelen sahipleri bahçeyi tanıyamamışlar ve kendi aralarında herhalde yolumuzu şaşırdık, yanlış bir yere geldik şeklinde bir tepki vermişlerdir.

Artık yapacak bir şey yoktur. Bir yıllık mahsul, tüm çabalar ve emekler boşa gitmiştir. Yoksunluk ve yoksulluk dolu bir sene onları beklemektedir. Bu noktada başlarına gelen bu bela, sınav, azap ve deneme için analizler yapmaya, sebepleri konusunda birbirlerini suçlamaya başlıyorlar. Kimse suçu üzerine almayı düşünmüyor, başlarına gelen bu musibetten dolayı "bu başımıza kendi yapıp ettiklerimizden dolayı geldi, suçu başkalarında değil kendimizde aramalıyız" demiyor. Bir tek aralarında bulunan ortanca kardeşleri, en aklıselim tavrı sergiliyor ve diyor ki "Ben size Allah'ı her türlü noksan sıfattan münezzeh görerek ona yönelin, onu tespih edin. Nimetleri Allah'tan bilin, şükürünü eda edin. Fakirlere de haklarını verin demedim mi?". Devamı ayette bahçeleriyle sınanan bu kimselerin gerekli dersi aldığı, "yazıklar olsun bize, gerçekten bunlar bizim azgınlığımızdan dolayı başımıza gelmiş" diyerek suçu ve sorumluluğu üstlendikleri ve rablerine yönelerek dua ettikleri anlaşılmaktadır.

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere insanın başına gelen her türlü kaza, bela ve sıkıntı kuşkusuz bir imtihan, bir deneme, kimin güzel bir davranış sergileyeceğinin ortaya

çıkarılması amacıyla takdir edilmiş sınavdır. Hayatın anlamı da budur.¹⁷ Ancak bunların insanın başına geliş sebebi tesadüfi, keyfi veya rastgele değildir. Musibetler insanın kendi yaptıkları veya yapması gerekiyorken yapmadıkları, hak ettikleri ve kazandıkları neticesinde oluşan bir süreç sonunda oluşmaktadır.

Konu ile ilgili bir örnek olarak silikozis meslek hastalığına yakalanmış bir çalışanın yaşadığı süreç verilebilir. Silikozis hastalığı, bilinen en eski meslek hastalıklarından biri olup sebebi, solunumla alınabilecek boyutlardaki silika kristallerinin belli bir süre solunması, bunun neticesinde oksijensiz kalan akciğer hücrelerinin yok olmaya başlamasıdır. Silika kristalleri akciğerlerde kalıcı, ilerleyen bir hastalığa sebep olur ve ölümcül sonuçlar doğurabilir. Hastalığın seyri maruz kalınan süre ve maruz kalınan silika yoğunluğuna bağlı olarak değişmekle birlikte çoğunlukla geriye dönüş mümkün olmamaktadır. Taş ocakları, madenler, tünel açma faaliyetleri, kazma, delme işleri, gemi yapımında metallerin boyaya hazırlanması ile ilgili işler, mücevher kesme, cilalama işleri, kurşun kalem imalatı, metal çapak temizleme, taşlama ve cilama işleri, en çok bilinen ve bir zamanlar çok sayıda vakaya sebep olan kot pantolon kum taşlama işleri en riskli iş kollarıdır. Bu iş kollarında çalışan işçilerin ciğerlerini silika tozlarından koruyacak tedbirleri alması, özellikle 0.5 – 5 mikron büyüklüğündeki tozları tutabilecek özellikteki toz maskeleri kullanması hayati öneme sahiptir. Bir çalışanın kot taşlama işinde çalıştığını ve hiçbir tedbir almadan uzun yıllar silika kristallerine maruz kaldığını düşünelim. Bu işçinin silikozis hastalığına yakalanması değil yakalanmaması büyük bir sürpriz olur. Silikozis hastalığı işçinin kaderi değil çalışılan süreç içinde gerçekleştirilen tedbirsiz çalışma şeklinin kaderidir. Bu konuda konulan ölçü (kader) böyledir. Akciğerlerin ve silika kristallerinin yapısı, akciğerlerde solunabilen ve tutulabilen büyüklükteki taneciklerin solunmuş olması, maruz kalınan süreler ve maruziyet miktarları, akciğerde tutulan ve biriken silika miktarı gibi birçok etken bir araya gelerek bir netice doğurmakta ve sonucu ölümcül olan bir hastalığın başlamasına sebep olmaktadır.

Tüm bunlar bilinirken bir çalışanın böyle bir iş yerinde hiçbir tedbir almayarak uzun yıllar çalışması neticesinde silikozis hastalığına yakalanması onun kaderi değildir. Başına gelen bu musibet (hastalık) tamamen kendi kabahati, kendi elleriyle yapıp ettikleri sonucudur.

¹⁷ O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır. (Mülk 67/2)

Nitekim 2009 yılında yayınlanan bir genelge ile kot kumlama işleri yasaklandıktan sonra bu hastalığa yakalanan kişi sayısında önemli bir azalma yaşanmıştır. 1980’li yılların sonlarında başlayan kot kumlama işleri Bangladeş, Pakistan, Çin, Hindistan, Mısır, Vietnam ve Kolombiya gibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kaymış bulunmaktadır. Çin’de her yıl 24 000 işçi silikozis hastalığı sebebiyle yaşamını yitirirken Hindistan’da her yıl 3 milyondan fazla işçi silikaya maruz kalmaktadır. Silika kullanımı 1951’de İngiltere’de, 1966’da diğer Avrupa ülkelerinde yasaklandıktan sonra silikozis hastalığı Avrupalı işçilerin kaderi olmaktan çıkmış, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke işçilerinin kaderi haline gelmiştir.

3 BÖLÜM: KADER KONUSUNDA FARKLI YAKLAŞIMLAR

Kader kelimesinin ölçü anlamına geldiğini ve Kuran'da birçok yerde bu anlamda kullanıldığını görüyoruz. Özellikle cansız ve iradesiz varlıklar söz konusu olduğunda kader kelimesinin yaratılış ve hilkatin ölçüsü, tabiat, içgüdü vs. gibi anlamlara geldiği herkesçe kabul edilir. Anlaşılması daha zor olansa iradeli varlıkların tabii olduğu ölçü yani kaderdir.

O halde kader mefhumunu ikiye ayırarak incelemek daha isabetli olacaktır. İlki cansız ve iradesiz varlıklar için geçerli olan kader. Buna statik kader diyebiliriz. Diğeri de iradeli varlıklar için geçerli olan kader yani dinamik kader.

3.1 Statik Kader

Tüm doğa olaylarını, dünyada ve evrende gerçekleşen yaratılış süreçlerini, doğal afetleri, hayvanlar için geçerli olan içgüdüsel davranış ve yaratılış amacına uygun tüm davranışları statik kader olarak adlandırabiliriz. Bu kader yani yaratılış esnasında ortaya konan ölçü, program, sünnetullah hiç değişmez. Statik bir şekilde ve her durum için aynı olacak şekilde kalır.

Bir inek Allah'ın kendisini yarattığı hilkat ve fitrat üzere yaşamını devam ettirir. Bu Allah'ın onun için koyduğu ölçüdür. Ot yemekten sıkıldım biraz da hayvansal gıdalarla besleneyim, artık süt vermek istemiyorum, bu sene doğum yapmayı da düşünmüyorum diyemez. Onun için takdir edilen (Kader olarak belirlenen) süreçleri statik bir kader ölçeğinde yerine getirir.

Dünya ve evren üzerinde gerçekleşen olaylar da böyledir. Dünyayı yaratan Allah onun için güneş etrafındaki bir turunu 365 gün 6 saat, kendi çevresindeki bir turunu da 24 saat olarak kader kılmıştır. Dünya güneş etrafındaki turundan vazgeçemeyeceği gibi kendi etrafındaki soldan sağa doğru olan dönüşünü değiştirip sağdan sola doğru dönmeye kalkışamaz. Bu Dünya için atanmış statik bir kaderdir.

Benzer şeyleri, belli şartlarda meydana gelen doğal afetler, deprem, sel, yıldırım düşmesi vs. için de söyleyebiliriz. Oluşum şartları ve süreçleri onlar için birer statik kaderdir.

Allah tarafından seçilmiş insanlar olan peygamberlerin peygamberlikleriyle ilgili birtakım işlerde de statik kadere tabi oldukları düşünülebilir. Peygamberlerin peygamber olarak seçilmeleri, Hz. Musa'nın peygamberlik vazifesiyle görevlendirildiği mukaddes Tuva vadisine gelişi,¹⁸ Hz. İsa'nın beşikteyken mucizevi bir şekilde konuşup ileride bir nebi olarak yapacaklarının bir kısmından bahsetmesi¹⁹ gibi ayetler bu konuda örnek verilebilir. Ayrıca statik kaderde yaşanan mucizevi kırılmalar da Allah tarafından belirlenen ve sadece peygamberlere nasip olan olaylardır. Hz. İbrahim'in, içine atıldığı ateş tarafından yakılmaması, doğuştan kör olan birtakım insanların Hz. İsa tarafından iyileştirilmesi gibi mucizeler bu nevi olaylardır.

3.2 Dinamik Kader

Canlı ve iradeli varlıklar için geçerli olan kaderdir ve adından da anlaşılacağı gibi sabit olmayıp gelişen durum ve şartlara göre sürekli değişen bir kaderdir. Sebep sonuç ilişkisine bağlı olarak dinamik olarak sürekli yenilenir. Sürekli yenilediği için ve sebep sonuç ilişkisini yakalamanın zor ve hatta çoğu zaman imkânsız olduğu için anlaşılması daha zordur. Bu kaderin varlığını insan genellikle fitratı/hayat tecrübesi ve ilahi vahiy sayesinde bilir ve anlar. Yoksa insanın başına gelen her sıkıntının sorumluluğunu üstlenmesi, dertleri, musibetleri, kazaları, belaları kendi yaptıklarına, kazandıklarına bağlı olarak başına geldiğini anlaması, kabul etmesi her zaman mümkün değildir.

Aslında canlı ve iradeli varlıklar için de statik kader birçok alanda geçerlidir. Örneğin nefes alması, gözünü kırpması, kalbin kan pompalaması, uyuması gibi birçok konu statik bir kader olarak değerlendirilebilir. Statik kaderin değiştirilmesi mümkün olmadığı gibi değiştirilmeye çalışılması bile problemlere yol açabilir. İnsan vücudundaki hiçbir organ, yaratılış amacına aykırı davranamaz, bu amaca uygun davranmaktan

¹⁸ Hani kız kardeşin (Firavun ailesine) gidiyor ve "size onun bakımını üstlenecek kimseyi göstereyim mi?" diyordu. Derken, gözü aydın olsun, üzülmesin diye seni annene döndürdük. (Sana baktı, büyüdü) ve (kazara) bir cana kıydın da biz seni kederden kurtardık, seni sıkı bir denemeden geçirdik (ve kaçıp Medyen'e gittin). Medyen halkı içinde yıllarca kaldın, sonra (peygamber olman için) takdir edilmiş bir zamanda (Tur'a) geldin ey Mûsâ! (Taha 20/40)

¹⁹ Bebek şöyle konuştu: "Şüphesiz ben Allah'ın kuluuyum. Bana kitabı (İncil'i) verdi ve beni bir peygamber yaptı. Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti. Beni anama saygılı kıldı. Beni azgın bir zorba kılmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selâm (esenlik verilmiştir)" (Meryem 19/30-33)

vazgeçemez ve kendisi için takdir edilen statik kadere uygun olmayan bir davranış gösteremez. Hatta bu kader yani ölçü, yaratıcının yüceliğine bir işaret olarak öyle hassastır ki hayreti şayandır. Kandaki alyuvar ve akyuvar sayısı, kan şekeri miktarı, damar basıncı (tansiyon), kolesterol vs. gibi birçok ölçümün olması gerektiği bir değeri, bir kaderi vardır ki bu miktarın altında veya üstünde olması hastalık olarak kabul edilir.

İnsanın daha doğarken belli olan ve iradesi dışında gerçekleşen birçok şey de statik kaderidir. Örneğin doğduğu yer, ailesi, memleketi, uyruğu, Müslüman veya başka dinden bir ailede zengin ya da fakir bir çevrede yaşayacağı, genetik yatkınlıkları vs. gibi hususlar baştan bellidir ve kendisi dışında belirlenen değiştiremediği statik kaderidir. İnsan tüm hayatı boyunca, statik kaderinin onu mahkûm ettiği konularla ilgili olarak değil tüm bu süreçlerin içerisinde nasıl davrandığı, güzel işler yapıp yapmadığı ile ilgili olarak sınıdır. Mülk suresi 67/1-2: *“Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir. O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.”*

İnsanın yolculuğa başladığı ve nihayetinde ulaştığı yer değil katettiği mesafe önemlidir.

Dinamik kader insanın hür iradesiyle karar verebildiği, seçim yapabildiği konularda karşısına çıkar. Çoğunlukla yapılan seçimin müspet veya menfi sonuçları olur ve bunlara da katlanmak durumunda kalır. Örneğin yüksekte çalışan bir işçi vücuduna etki eden 1 g (9.8 m/s²) kuvvetiyle dünyaya doğru çekilmektedir. Ayakkabılarının bulunduğu yüzeyle yaptığı sürtünme kuvveti sayesinde o yüzeyde durabilmektedir. Demirden yapılmış iskelenin bir direnme gücü, sağlamlığı vardır. O esnada esen rüzgârın iskelenin statikğine bir etkisi vardır. Tüm bunlar olaya etki eden statik kadere tabii unsurlardır ve hesaplamalar doğru bir şekilde yapıp ona göre davranıldığı takdirde olağanüstü bir durum beklenmez.

Ancak iskeleye çıkan işçinin iskeleye hangi yoldan çıkacağına karar vermesi, gerekli kişisel koruyucu donanım giyip giymemesi, emniyet kemeri takıp takmama kararı, bu kemerin pilot tipi olması veya olmaması, iskele üzerinde durması muhtemel malzemelerin toparlanıp toparlanmamış olması gibi kazalara sebep olabilecek veya kazanın muhtemel sonuçlarını direkt olarak etkileyebilecek tedbirler dinamik kaderin konusudur. Özgür iradeyle verilen bir karar vardır. Bu karar o anda oluşan tüm statik

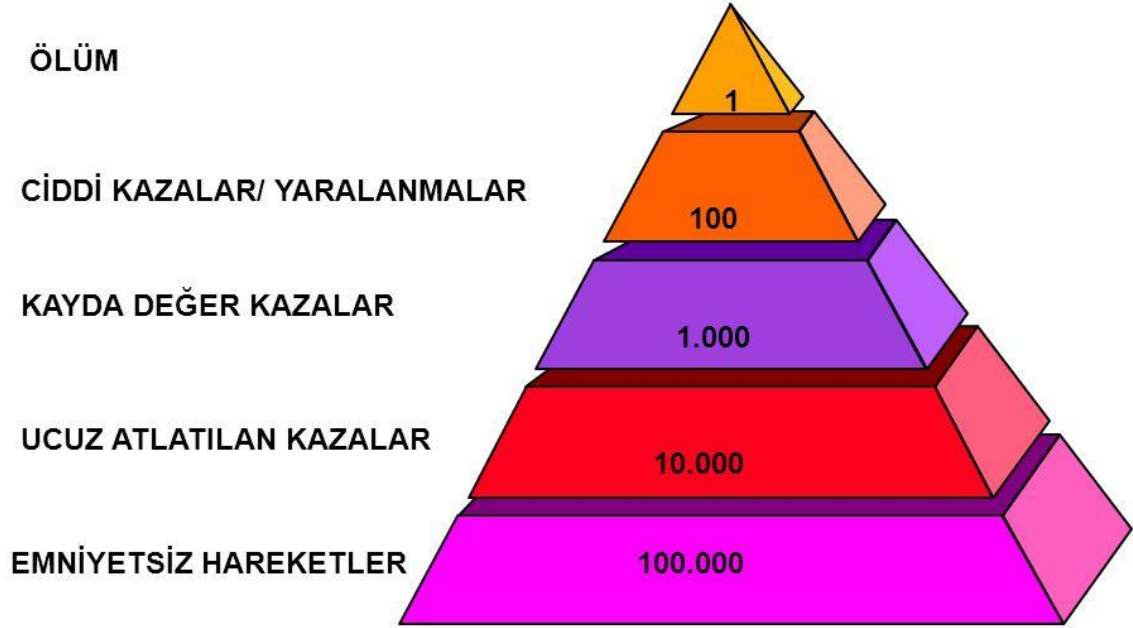
kader unsurlarıyla birleşir ve bir netice doğurur. Bu netice, bir sebep sonuç ilişkisi ve olaya müdahil tüm tarafların kendi elleriyle yapıp ettiklerinin doğal bir tezahürüdür.

Bazen olaya müdahil taraflardan bir kısmının yaptığı hatalı ve kusurlu davranışlar olayın görece daha az kusurlu taraflarının zarar görmesine sebep olabilir. Savruk çalışan bir işçinin, elindeki çekici, alt katta çalışan bir arkadaşının başına düşürmesi gibi. Olayda yaralanan işçinin hiçbir kusuru olmadığı söylenemese de kazaya sebep olan işçinin kusuru daha büyük ve aslıdır. İslam dini bu tür olayların çözümünü kısas ölçeğinde tazmin hükmüne bağlamıştır. Bu tür durumların başa gelebileceği, insanlardan bazılarının yaptıklarıyla diğer bazılarının yıpratıcı bir imtihandan geçirileceği ve bu tip olaylar karşısında sabır gösterip gösteremeyeceğinin sınanacağı ilahi vahiyde bildirilmektedir.²⁰

Bu noktada her ihmal, yapılan her yanlış davranış, bir kazaya dönüşür mü, mutlaka somut bir sonucu olur mu sorusu akıllara gelmektedir. Bu sorunun cevabını İş sağlığı ve güvenliği alanında meşhur olan Kaza Olay Teorisinden faydalanarak vermek mümkündür.

²⁰ (Resulüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı. (Ey insanlar!) Sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan (vesilesi) kıldık; (bakalım) sabredek misiniz? Rabbin her şeyi hakkıyla görmektedir. (Furkan 25/20)

3.3 Kaza Olay Teorisi ve Ramak Kala Olayları

Kaza olay teorisine göre herhangi bir kazanın oluşması, kaza öncesinde yaşanan bir dizi olayın sonucudur. Kazaları önlemek için kazaya değil kaza öncesinde meydana gelen olaylara, durumlara odaklanılmalıdır. Bu teoriye göre ölümlü bir kaza olabilmesi için dilimlerdeki sayı kadar olgu olmalıdır. Örneğin bir ölümlü kaza için bu kazanın öncesinde yaşanan 100 000 emniyetsiz hareket vardır. Bu emniyetsiz hareketlerden 10 000 tanesi ucuz atlatılan kazaya (ramak kala olayına) dönüşür. 10 000 ramak kala olayı 1000 adet kayda değer kazaya sebebiyet verir. Bin adet kayda değer kaza da 100 adet ciddi yaralanmalı, zaman kayıplı kazanın oluşmasına neden olur ve nihayet tüm bu süreçlerin sonunda bir adet ölümlü iş kazası meydana gelir.

Bu teoremi farklı rakamlarla ifade edenler olmakla birlikte sonuç değişmemektedir. Kazaların hepsi ve her aşaması öncesinde yaşanan birtakım olayların sonucudur. Ölümlü bir kazanın oluşması sebep sonuç ilişkileri ile birbirine bağlı bir dizi olay zinciri neticesinde oluşmaktadır.

Şura suresi 30. ayette bu konuya işaret edilmektedir: “*Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder.*”

Bu ayette Allah-u Teâlâ insanın başına gelen her musibetin (kazanın, belanın) kendi elleriyle yapıp ettikleri sonucu olduğunu, her musibetin mutlaka, öncesinde yapılan birtakım yanlışlıklar, hatalı davranışlar neticesinde oluştuğunu beyan etmektedir. Peki, her yanlış bir musibete dönüşüyor mu? Hayır. Ayete göre Allah bunların pek çoğunu bağışlıyor ve affediyor. Yani bir musibete dönüştürmüyor.

Başa gelen her musibet hem bu ayetten hem de bu ayetin müteşabihî (benzeşeni) ayetlerden anlaşılmaktadır ki kişinin kendi yaptıkları neticesinde oluşmaktadır.

3.4 Kader İncancının Daha Somut Algılandığı Durumlar

3.4.1 Kader Mahkûmları

Kader mahkûmu deyiimi, cezaevlerinde bulunan hürriyeti kısıtlanmış mahkûmlar için kullanılmaktadır. Birtakım suçlar işleyerek cezasını çekmek üzere hapisshanedede bulunan insanlara kader mahkûmu deniliyor. Peki, insanların suç işlememek gibi bir seçenekleri yok mu? Mahkûmlar, işledikleri suçları kendi serbest iradeleriyle bilerek ve isteyerek işlememişler midir? Hatta onlar kendilerini kader mahkûmu olarak adlandırıyorlar mıdır?

Bazı insanlar işlemedikleri suçlar, yanlış yargılama veya teknik hatalardan dolayı mahkûm durumuna düşmüş olabilirler. Bunlar kendilerini kader mahkûmu olarak görüyor, kaderin bir cilvesi ile hapiste olduklarını düşünüyor olabilirler. Ancak işlenen bütün suçların sorumluluğunu kadere atan bir tavırla sorumluluktan kurtulmak mümkün değildir. İnsanlar; bilerek, isteyerek, kendi hür iradeleriyle yaptıkları şeylerin sorumluluğunu üstlenmelidir.

İş sağlığı ve güvenliği gibi pratik sonuçları gözlemlenebilen bir alanda kader incancını irdelemenin önemi ortadadır. Çalışanların çalışma hayatı boyunca elde ettikleri tecrübeleri, yaşadıkları iş kazaları ve yakalandıkları meslek hastalıkları neticesinde kader incancına olan yaklaşımları ne şekilde oluşmakta ve şekillenmektedir? Çalışanlara kaderci bir yaklaşım mı yoksa serbest irade ve hür tercih sonucu yapılan tercihlerin şekillendirdiği

iradeci bir yaklaşım mı daha doğru gelmektedir? Yaptığımız bir anket çalışmasıyla cevap aradığımız ana soru budur. Anket sonuçlarının analizine geçmeden önce yine somut bir alanda, cezaevi mahkûmlarının arasında yapılan ve işlenen suçlar özelinde kaderci bir yaklaşım mı yoksa serbest iradeci bir yaklaşım mı ön plana çıkmaktadır sorusuna yanıt arayan bir yüksek lisans tezinden bahsetmek doğru olacaktır:

3.4.2 Cezaevi Mahkûmlarının Kader Anlayışı (Ferizli L Tipi Cezaevi Örneği)

İş sağlığı ve güvenliği alanı güncel hayatın içinde ve her gün yaşanabilen somut olayları inceler. Bu olayları bazen meydana geldikten sonra, ne gibi eksikliklerden dolayı meydana geldiğini incelerken bazen de proaktif tedbirler almak amacıyla daha meydana gelmeden önce inceler. Bu kadar hayatın içinde ve böylesine dinamik süreçlerin yaşandığı bir alanda kader mefhumunu ve etkilerini incelemek önemli ve anlamlı olacaktır. Benzer şekilde, yapılan literatür taramasında kader inancının somut, elle tutulur, hayatın içinde uygulaması ve etkileri olan alanlarda yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalar arasında en dikkat çeken, bir cezaevinde yapılan ve cezaevi mahkûmlarının kader anlayışlarını tespit etmeyi amaçlayan ve bir de anket çalışması içeren yüksek lisans tezi olmuştur. (KATIRCI, 2011)

Bu çalışmada, toplum tarafından “Kader Mahkûmu” olarak adlandırılan insanların kendilerini nasıl tanımladıkları, işledikleri suçu kötü talihleri, yazgıları neticesinde mi yoksa serbest iradeleri, bilinçli tercihleriyle mi işlemiş oldukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın sonuç bölümünde şu tespitlere yer verilmiştir:

“Araştırmanın literatürü ve sonuçları değerlendirildiğinde Ferizli L tipi cezaevindeki mahkûmların cüzi iradeyi yok sayıp kaderci bir anlayışa sahip olmadıkları, cüzi iradenin varlığını kabul ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda toplumda cezaevindeki mahkûmlar için söylenen, kader mahkûmu” sözünün mahkûmlar için doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Deneklerin kader konusunu tam olarak bilemediklerinden bazı sorulara tutarsız cevaplar vermişlerdir. Bu da cezaevindeki mahkûmların başta kader konusu olmak üzere diğer dini konularda bilgilendirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.”

Anlaşılan o ki, kader inancı, hür iradeleriyle karar verip bir eylem gerçekleştiren sonra da bu eylemin sonuçlarına katlanan insanlar tarafından daha farklı olarak algılanmaktadır. “Biz kader mahkûmuyuz, elimizden bir şey gelmez, ezelde yazılanlar kaçınılmaz olarak başımıza gelmiştir” demek yerine, ilgili sorulara, yarıdan çoğu “Hayır, biz bu eylemleri kendi serbest irademizle yaptık, eylemlerimizden sorumluyuz” şeklinde cevap verdikleri görülmektedir. Ankete katılan 307 kişiden sadece 24 tanesi kadere hiç inanmadığını söylemiştir. Geri kalan önemli bir çoğunluğun, bir kader inancına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Buna rağmen 129 kişi (%42) “İnsan akıllı ve irade sahibi bir varlıktır. Bundan dolayı kendi kaderini tamamen kendi çizebilir görüşüne katılıyor musunuz?” sorusuna evet cevabını verirken bunu kader inançlarına aykırı olarak görmemişlerdir. Soru “insan kaderine tamamen değil de kısmen yön verebilir mi?” şeklinde sorulduğunda ise evet diyenlerin sayısı 202 kişiye (%65.7) yükselmektedir. Demek ki ankete katılan mahkûmların hiç de azımsanmayacak bir kısmı kısmen ya da tamamen insanın yaptıklarıyla kaderine yön verdiğini düşünmektedir.

Mahkûmların tersten sorulan bazı sorulara ise kaderci bir yaklaşımla cevap verdikleri görülmektedir. Örneğin %65.7si insanın kaderine kısmen yön verebildiğini düşünen denek grubunun “İnsan ne kadar çabalarsa çabalasın kaderini değiştiremez görüşüne katılıyor musunuz?” sorusuna 201 kişiyle (%65.4) “Evet” cevabını vermesi manidardır. Yazar bu durumu “Çalışmaya katılanların kafalarının karışık olmasına, kader konusunda eğitime ihtiyaç duyuyor olmalarına bağlamaktadır.” Yine deneklerin büyük bir çoğunluğu (250 kişi-%81.4) “İnsanlar doğar doğmaz kaderleri yazılır ve ömürleri belirlenir görüşüne katılıyor musunuz?” sorusuna “Evet” cevabı verirken kesinlikle kaderci bir yaklaşım sergilemiş olmaktadır. Aynı oranda olmasa da “İnsan kendi kaderini değiştirebilir mi?” sorusuna verilen “Hayır, değiştiremez” şeklindeki cevaplarda da benzer kaderci yaklaşımı görmek mümkündür.

Yüksek lisans tezinin özet kısmında şu tespite yer verilmektedir:

“Elde edilen sonuçlara bakıldığında, cezaevindeki mahkûmların kader inancına sahip oldukları fakat kaderci bir anlayışa sahip olmadıkları, cüzi iradeyi ön plana çıkaran bir anlayışa sahip oldukları görülmüştür. Bu bağlamda insanın fiillerinden sorumlu olduğunu kabul ettikleri anlaşılmıştır.”

Kanımızca yazarı anket sonuçlarına bakarak bu tespiti yapmaya iten şey daha büyük oranda kaderci yaklaşıma sahip olunması yönündeki beklentileri olmuştur. Zira sonuçlara bakıldığında mahkûmların önemli bir kısmının kaderci bir yaklaşıma sahip oldukları görülmektedir. Çoğunluk insanın ne yaparsa yapsın yazılı kaderini değiştiremeyeceğine, kaderinin doğar doğmaz yazıldığına inanmaktadır. Cüz’i irade inancını sorgulayan soruya akıl ve irade vurgusuyla başlanmış olmasının, cüz’i iradeden yana verilen cevaplar üzerinde ne kadar tesiri olmuştur bilinmez ama insanın kaderine tamamen değil de kısmen yön verebileceğini sorgulayan soruya verilen olumlu cevaplar üzerinde, soruya eklenen “kısmen” ifadesinin oldukça etkili olduğu görülmektedir.

Bu anket sonuçlarına bakılarak şöyle bir tespit yapmak da mümkündür: “Kader konusunda insanların kafaları karışıktır. Bu kafa karışıklığının sebebi insanların aldığı eksik ya da yanlış dinî eğitim olabileceği gibi kendilerine anlatılan kader inancıyla tecrübî bilgilerinin örtüşmemesi de olabilir. Mahkûmlar, bir yandan suçu kendi hür iradeleriyle işlediklerini görerek serbest iradeden yana tavır alırken, diğer yandan öğrendikleri kader inancıyla ilintili bir soru gördüklerinde daha çok kaderci bir yaklaşım sergileyebilmektedirler. Öğrendikleriyle tecrübeleri örtüşmemekte, tercih yapmaları gerektiğinde imanları gereği, öğrendiklerini tercih etmektedirler.

Benzer bir tecrübe-kader çatışmasını, iş sağlığı ve güvenliği alanında da görmek şaşırtıcı olmayacaktır. Bir iş kazasına uğrayan çalışanın tecrübi bilgisi: “Tedbirli olunsaydı, kaza öncesi yapılan bir dizi hata yapılmamış olsaydı başına bu kazanın gelmeyebileceğini” söylerken, öğrendiği ve inandığı kader inancı: “Hayır, bu ezelde yazılmış bir takdir-i ilahidir, sen ne yaparsan yap, bu kaza vakti zamanı gelince vuku bulacaktı” demektedir. Tecrübi bilgisiyle imanı arasında bir tercih yapması gerektiğinde de insan, doğal olarak imanını tercih etmektedir.

3.5 Anlam Kayması Yaşanan Kelimeler

Kur’an-ı Kerim Arapça bir metindir. Arap dilinin kelimelerini kullanır. Zengin bir kelime yapısına sahip olması nedeniyle aynı kelimenin birbirinden farklı birçok anlamı olabildiği gibi aynı nesneyi ya da olayı tarif eden birçok kelime de olabilmektedir. Bunun yanında ilahi vahiy bazı kelimeleri alıp onlara özel anlamlar yükleyerek de kullanmıştır. Bu tür kelimelerin, kelime anlamı dışında yüklendikleri özel anlama ıstilahî anlam denir.

Bir dilden diğerk bir dile yapılan tercümelerin birtakım anlam kayıplarına sebep olduğu bilinen bir gerçektir. Benzer şekilde diller arası geçişkenlikle bir dilden diğere geçen kelimelerde de anlam kaymaları yaşanabilmektedir. Kelime anlamı dışında ıstılahî anlam yüklü kelimelerin geçişkenliğinde sorun daha da büyümeğtedir.

Kuran-ı Kerimde geçen Resul (elçi) ve Nebi ifadeleri Türkçede tek bir kelimeyle kullanılır olmuştur. Peygamber şeklinde tercüme edilen bu iki terimin birbirinden farklı kullanım alanları vardır. Ancak Türkçeye geçerken bu farklılıklar yok olmuştur. Mülk²¹ kelimesi yönetim, saltanat, idare, yetki gibi anlamlara sahip ve Kur'an'da bu manada kullanılmışken Türkçeye daha çok mal anlamı çağrıştıracak şekilde geçmiştir.

Örnekleri arttırmak mümkündür. Anlam kayması yaşanan kelimelerden biri de kader kelimesidir.

3.5.1 Kader Kelimesinde Yaşanan Anlam Kayması

Türkçede kader denilince akla gelen ilk şeyler genellikle olumsuzdur. Yaşanan sıkıntılar, dertler, belalar, afetler, psikolojik ve sosyal sıkıntılar, daha genel anlamıyla başa gelen musibetler kader mefhumu içinde dillendirilir. Hapse düşenlere Kader mahkûmu denir. Kahpe kader, kör kader, kadere küsmek, kadere boyun eğmek, kadere isyan deyimleri olumsuz çağrışımlar içerir. Olumlu kullanımları yok denecek kadar azdır.

Örneğin işten atılan, işinden olan veya öngöremediğı masraflarla karşılaşan biri “kadere bak, o kadar borç harç içindeyken şimdi tam da zamanıydı” diyerek durumu kötü kaderli olmasına bağlayabileceğken, hiç kimse işinde terfi ettiğı veya ticaretinde büyük paralar kazandığında “kader işte, bak gör ki başımıza ne geldi” demez. Çünkü insan başına bir hayır geldiğinde bunu kendinden (kendi çalışması, becerikliliğı, iş bilirliğinden vs.) bilmeye yatkınken başına bir şer geldiğinde ümitsizliğe kapılıp bunu birilerine mal etmeye, sorumluluktan kaçmaya meyleder. Çoğunlukla da kaderine isyan ederek sorumluluğı Allah'a yüklemeye çalışır.

²¹ Türk dil kurumu Büyük Türkçe Sözlüğe göre mülk kelimesinin anlamı şöyledir: 1. Ev, dükkân, arazi vb. taşınmaz mal. 2. Vakıf olmayıp doğrudan doğruya birinin malı olan yer veya yapı. 3. esk. Devletin egemenliği altında bulunan toprakların bütünü, ülke

Kader kelimesinin Kuran içerisindeki kullanımına bakıldığında, hemen her yerde ölçü manasına kullanıldığını, Allah'ın yaratmadaki eşsiz ve benzersiz mükemmelliğini beyan ettiğini görürüz. Hemen hiçbir yerde Türkçede kullandığımız anlamda kullanılmamıştır. Türkçede kader kelimesinin kullanıldığı anlamlara yakın olarak Kuranda kullanılan kelime Tair kelimesidir.

3.5.2 Kuranda Geçen Tair Mefhumu

Tair kelimesi Arapça bir kelime olup T-Y-R kök fiilinden türetilmiştir. En bilindik ve yaygın anlamı kuştur. Tayyare kelimesi uçak anlamındadır ve uçtuğu, kanatları olduğu için bu kökten bir kelime kullanılmıştır. Daha genel olarak uçan, kanatları olan, kuş veya böcek cinsi varlıklar için kullanılır. Başa gelen şer, uğursuzluk, kötü şans, talihsizlik gibi anlamları da vardır.

Kur'an'da T-Y-R kökünden türev kelimeler 29 yerde geçmektedir. Bunların 19 tanesi direkt ve net bir şekilde kuş anlamındadır. Yedi yerdeki kullanımı ise savrulma, çalkantı, uğursuzluk, talihsizlik, dert, sıkıntı, bela ve bunlara duçar olmak gibi anlamları içermektedir.

Türkçede kader denilince çoğunlukla olumsuz çağrışımlar akla gelmektedir ve kötü kader, kem talih, sıkıntılar, dertler kastedilmektedir. Tair kelimesinin de bu tür manaları taşıdığına bakarak direkt olarak kader anlamına gelmektedir demek iddialı bir söylem olur. Ancak bu kelimenin ifade ettiği anlamlarla kader kelimesinin çağrıştırdığı kavramlar arasında benzerlikler bulunmaktadır.

Nitekim Kuran-ı Kerim'de geçtiği yedi yerde uğursuzluk, kötü kader, kem talih, sıkıntı ve dertler anlamlarında kullanılmıştır. Bu ayetler Araf-131, İsrâ-13, Neml-47, Yasin-18,19 ayetleridir. Özellikle İsrâ suresi 13. ayette geçen Tair kelimesine tespit edebildiğimiz 10 Kuran tercümesinden 5 tanesi direkt olarak kader manası verirken diğer 5 tanesi parantez içinde kader açıklaması yapma gereği duymuştur.

Araf 131:

“Onlara bir iyilik (bolluk) gelince, «Bu bizim hakkımızdır» derler; eğer kendilerine bir fenalık gelirse Musa ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı. Bilesiniz ki, onlara gelen uğursuzluk Allah katındandır, fakat onların çoğu bunu bilmezler.”

Neml 47:

Onlar, "Sen ve beraberindekiler yüzünden uğursuzluğa uğradık" dediler. Salih, "Sizin uğursuzluğunuzun sebebi Allah katında (yazılı)'dır. Aslında siz imtihan edilmekte olan bir kavimsiniz" dedi.

Yasin 18-19:

18 (Bunun üzerine onlar:) Doğrusu siz bize uğursuz geldiniz. Eğer bu işten vazgeçmezseniz, ant olsun sizi taşlarız. Ve bizden size mutlaka fena bir kötülük dokunur, dediler.

19 (Havariler) Dediler ki: "Uğursuzluğunuz sizin kendinizdedir. Size öğüt verildiği için mi (uğursuzluğa uğruyorsunuz)? Hayır, siz aşırı giden bir kavimsiniz."

Araf suresi 131. ayet Hz. Musa ile kavmi arasında yaşanan bir polemikten bahsetmektedir. Onlara nimet, rızık, bolluk ve bereket gelince “bu bizim hakkımız, kendi çalışmamız ve kazanmamız karşılığıdır” diyerek sebep sonuç ilişkisini kurmada bir sıkıntı yaşamazlar, iyilik ve güzellikleri kendilerinden bilirlerdi. Ancak sıkıntılı bir süreçle karşılaştıklarında bunun kabahatini Hz. Musa ve beraberindekilerin uğursuzluğuna bağlarlardı.

Neml suresi 47. ayetten, Hz. Salih ile kavmi arasında da benzer şeylerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Başlarına gelenlerin sıkıntılarının sebebi olarak Hz. Salih ve ona inananları görmektedirler. Hz. Salih’in kavmine karşı söylediği “siz imtihan edilen bir toplumsunuz” sözü manidardır. Toplumlar da insanlar gibi çeşitli imtihanlardan

geçirilmektedir. Bu imtihanlar toplumsal çalkantılar, doğal afetler, savaşlar, sürgünler, göçler, toplu katliamlar, soykırımlar vs. şeklinde olabilir. Salih peygamberin kavmi, hayatın doğal akışı içerisinde önceden de çeşitli imtihanlara tabi tutulmuşlardır. Ancak bu fitnelerden Hz. Salih'in yaşadığı döneme denk gelenlerinin sebebi olarak onu ve peygamberliğini görmekte ve suçlamaktadırlar. "Senin ve sana inananların yüzünden uğursuzluğa uğradık" demeleri başlarına gelen sıkıntıların sorumluluğunu üzerlerinden atmak ve başkalarını suçlamak için olsa gerek. Bu söylem, insan tavrı ve davranış biçimiyle uygun bir söylemdir. Kimse suçu ve sorumluluğu üstlenmek istemez. Belki daha önce başlarına gelen bazı musibetlerin sebeplerini yıldızlara, lanetlere, büyücülere, nazara, güneş ve ay tutulmalarına vs. bağlamış olabilirler. Ama hiçbirinde biz toplum ve birey olarak falanca hataları yaptık, bu hatalarda direndik, tövbe etmedik, haksızlığın ve ahlaksızlığın yaygınlaşmasına ses çıkarmadık, o yüzden de bunlar başımıza geldi dememişlerdir. Salih Peygamberin "Siz imtihan edilen bir toplumsunuz" sözü bu duruma işaret etmektedir. Başınıza gelenler bir uğursuzluğun, bir talihsizliğin sonucu değil kendi yaptıklarınız sonucu takdir edilen bir imtihanın gereğidir.

Tair kelimesinin Yasin suresindeki kullanımı da "yapıp ettiklerinizden ve amellerinizden dolayı başınıza gelen sıkıntı, dert, musibetler ve uğursuzluklar" anlamındadır.

Antakya halkının "Sizin gelmenizle beraber uğursuzluğa uğradık, kötü talih peşimizi bırakmaz oldu, başımıza gelmedik dert kalmadı." iddiasına karşılık Havariler; "Sizin uğursuzluğunuz (bizden değil) kendinizden, yapıp ettiklerinizden dolayıdır." cevabını veriyor.

Her 3 ayette de aynı kelimeler kullanılmakta olup benzer tavırlar sergileyen toplumların durumlarına dikkat çekilmektedir. 2 ayette "uğursuzluğunuz Allah nezdindedir" şeklinde geçen ifade Yasin suresinde "uğursuzluğunuz kendinizdendir" şekliyle geçmektedir. Bu iki kullanım, başlarına gelen musibetlerin Allah katından olduğunu, ancak başlarına geliş sebebinin kendi elleriyle yapıp ettikleri, amelleri olduğunu düşündürmektedir. Bu anlayış Nisa suresi 78-79. ayetlere de uygundur.

Sonuç olarak Kur'an'da geçen Tair kelimelerinin kuş anlamı dışında kullanılanlarının başa gelen sıkıntılar, dertler, toplumsal veya bireysel imtihanlar anlamına geldiği görülmektedir. İsra suresi 13. Ayette geçen Tair kelimesine de bu

anlamın verilmesinde bir mahzur bulunmamaktadır. O zaman ayetin manası şu şekilde anlaşılmış olacaktır:

Biz insanın (yapıp ettikleri sebebiyle başına gelen) talihsizlikleri, uğursuzlukları, sıkıntılı, dertleri onun boynuna doladık. (Yapıp ettikleri neticesinde müstahak olduğu musibetleri insanın kaderi haline getirdik. Her insanın kaderini kendi yapıp ettiklerine bağlı kıldık.) Kıyamet günü de bütün bunları (yapıp ettiklerini, bu sebeple başına gelenleri) sayıp döken bir kitap çıkaracağız onun önüne. Bu kitapta hem yapıp ettikleri hem de bunlar sebebiyle başına gelenleri bir bir önüne serilecek.

Bu mana ayetin devamında yer alan “Kitabını oku. Bugün hesap görücü olarak sen kendine yetersin” ayetiyle de örtüşmektedir. Zira insan tüm yaptıklarını önünde hazır bir şekilde bulmasının yanında, aslında bu yaptıklarını hür seçim ve iradesiyle yaptığını görecektir, kendi elleriyle kazandığı ve hak ettiği akıbetlere uğradığını bilerek kendisine bir haksızlık, bir zulüm yapılmadığını anlayacak ve hayat/ımtihan sürecinde itiraz edecek bir şey bulamayacaktır. Böylelikle de kendi hesabını kendisi görebilecektir.

3.5.3 Yazgı Kavramı

Kader konusunun içinde ki en önemli kavram yazgı kavramıdır. Buna göre Allah ezelde, daha henüz hiçbir şey yaratılmamışken, evren tarihi içinde ancak çok kısa bir süre sahne alacak olan her bir insanın yapacağı işleri en ufak ayrıntısına kadar yazmıştır. Öyle ki insanın hayat boyu yapıp ettiklerini kaydeden Kiramen Kâtibin meleklerinin kayıtları ile ezelde Allah tarafından yazılan kader kitabının kayıtlarının harfiyen aynı olacağı söylenmiştir. Daha çok ilk dönem kader tartışmalarında dillendirilen bu görüş sonraları Ehl-i Sünnet itikadında da kabul görmüştür. Bu görüşe göre insan davranışları da ezeli ilahi ilmin içerisine sokulmuş ve Kiramen Kâtibin meleklerinin insan fiillerini, asıl nüsha olan ümmü'l kitabdan istinsah ettikleri (alıntı yaptıkları) ve insanların buradaki kayda göre amelde buldukları iddia edilmiştir (MÜCÂHİD, 1976). Bu fikrin içerdiği cebir (zorlama) unsuru İmam-ı Azam Ebu Hanife'yi rahatsız etmiş olmalı ki Fıkhu'l Ekber adlı eserinde Allah'ın ezelde yazdığı kayıtların kader ve hüküm olarak değil vasıf olarak yazıldığını söyleme gereği duymuştur. (EBU HANİFE, 1323).

Kader mevzusu söz konusu olduğunda ihmal edilen sebep sonuç ilişkisi yazgı mefhumu ile tamamen ortadan kalkmaktadır. Olayların sebebi en baştan bellidir. Allah'ın ezelde öyle kayıt etmesi. Her ne kadar bu yazgının insan için cebri olmadığı, insanın cüzi iradesiyle kararlar verebildiği ve bu yüzden de yaptıklarından sorumlu olacağı gibi bir açıklama getirilmeye çalışılmışsa da netice değişmemektedir. Zira madem ki Allah'ın bilgisi kesindir. Ezelde yazılan bu kayıtlar değişmez. İnsan ne yaparsa yapsın bu kayıtların hilafında bir davranış sergileyemeyecektir. O zaman cüz'i iradesiyle de olsa karar verip yaptıkları yine ezelde yazılmış kitaptaki kayıtlarla aynı olacaktır.

Kelamcıları bu tartışmalara iten ve belki de böyle düşünmelerine sebep olan iki unsur vardır. Biri Allah'ın bilgisi, diğeri Kur'an'da geçen Kitap, Levh-i Mahfuz ve Ümmü'l Kitap gibi kavramlardır.

Allah'ın yüce ve aşkın bir varlık olduğu ve ona hiçbir noksanlığın izafe edilemeyecek olması ana prensibinden hareketle Allah'ın her şeyi bildiği, ilminin mutlak olduğu ve her şeyi kuşattığı, onun bilgisi dışında bir yaprağın bile kıpırdamayacağı söylenmiştir. Hiç yaratan, yarattığını bilmez mi?²² O görüneni ve görünmeyeni bilir. Onun izin vermesi müstesna hiç kimse onun ilminden hiçbir şeyi kuşatamaz. Öyleyse Allah var olanı bildiği gibi yok olanı da bilmelidir. İnsanın hür iradesiyle vereceği kararları, daha bu kararlar verilmeden hatta evren bile yaratılmadan önce biliyor ve takdir ediyor olmalıdır.

Daha bilginin tanımında bile zorlanan insanın, bilginin de insanın da yaratıcısı olan Allah'ın sahip olduğu bilgi hakkında bu kadar tezler ileri sürmesi ne kadar doğrudur? Allah'ın neleri ve ne şekilde bildiğinin takdiri insana kalmış bir vazife değildir. Ona düşen bu konuda ilahi vahiyde verilen bilgilerle yetinmesi ve ötesini tartışmamasıdır. Kaldı ki bu konunun kader mevzusunda ulaşılabilecek nihai sonuç üzerinde bir etkisi de yoktur. Eylemlerini hür iradesiyle gerçekleştiren ve bunun da farkında olan insan için bu eylemlerin ve neticelerinin Allah tarafından biliniyor olmasının pratik bir anlamı ve faydası olmayacaktır.

²² Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır. (Mülk 67/14)

Kuranda geçen kitap, Levh-i Mahfuz ve ümmü'l kitap gibi kavramlar evrende Allah tarafından konmuş müthiş bir düzen ve matematik olduğunu, hiçbir şeyin tesadüfi olmadığını, her şeyin en ince ayrıntısına kadar yasalara bağlandığını, tasarlanıp kaydedildiğini ve olup bitenlerin bu kayıtlara göre cereyan ettiğini söylemektedir. Önceleri oluş ve yaratılış sırları, işleyiş kanunları, yaratılmışların doğası ile ilgili hükümler, evrenin tabii olduğu ana yasalar şeklinde anlaşılan bu kavramlar daha sonraları genişletilerek insanın eylem ve davranışlarını da içerecek şekilde anlaşılmaya başlanmıştır.

Kuranda yer alan bu kavramlar bir yazgının olduğunu doğrulamaktadır. Ancak yazgının bir imtihan sırrıyla ezelde mi yoksa bir sebep sonuç ilişkisiyle anlık olarak mı gerçekleştiği konusu ayrıca düşünülmesi gereken önemli bir konudur. Bu konu Hadid suresi 22-23. Ayette anlatılmaktadır.

22 Yeryüzünde vuku bulan veya başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın. Kuşkusuz bu Allah'a göre kolaydır.

23 (Allah bunu) elinizden çıkana üzülmeysin ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye açıklamaktadır. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez.

22. ayette geçen kitap kelimesine, Kuran'da benzer ayetlerde ki kullanımlarına uygun olarak yasa, oluşum ve yaratılış ile ilgili kanunlar manası vermek mümkündür. Diğer ayetlerden bir örnek vermek gerekirse; “Gökleri ve yeri yarattığı gündeki yazısına göre Allah'ın katında ayların sayısı on ikidir.” (Tevbe 9/36) Bu ayette geçen kitap kelimesi Allah'ın hükmü, koyduğu kanun manasındadır.

Orucun farz olduğunu hükme bağlayan ayet de “Kütibe” fiiliyle başlar. “Sizin için yazıldı” anlamına gelen bu ifade yine sizin için farz kılındı, oruç tutma hükmü ihdas edildi, bu hüküm kanun olarak kondu gibi anlamlara gelmektedir.

Hadid 22'de geçen kitap kelimesine kanun, yasa, bir şeyin oluşum ve gelişimi ile ilgili hükümler gibi anlamlar verilerek meali şu şekilde düşünülebilir:

“Sizin başınıza yer yüzünde ve kendi benliklerinizde hiçbir musibet gelmez ki (bu musibetlerin oluşum süreçleriyle ilgili hükümler) o musibet yaratılmadan önce bir yasaya bağlanmış olmasın. (Her musibetin yaratılmasından önce bir oluşum sürecine, bir yasaya bağlı olması size zor gelebilir.) Şüphe yok ki bu Allah için kolaydır.”

Ayette insanın başına yeryüzünde ve kendi benliklerinde birtakım musibetlerin geldiği söylenmektedir. İnsanın başına yeryüzünde gelebilecek musibetler doğal afetler yani deprem, sel, yangın, fırtına, yıldırım, şimşek gibi doğa olaylarıdır. Tüm bunların bir oluşum sürecine tabii olduğu, meydana gelmelerinin de bir yasaya, doğa kanunlarına bağlı olduğu aşikârdır. İnsanın kendi nefsinde başına gelen musibetlerin bağlı olduğu fiziksel kanunları anlamak da kolaydır. Kanserojen bir kimyasala veya X ışınlarına maruz kalındığında ilgili fiziksel ve biyolojik kanunlar devreye girer ve kanser olma riski oluşur. Ergonomik olarak tasarlanmamış bir koltukta uzun yıllar oturulduğunda kas eklem rahatsızlıkları, bel fitiği vs. gibi rahatsızlıklar baş gösterir. Bütün bunlar ve benzeri risk etmenleri maruz kalınan süre ve sıklık, maruz kalınma şiddeti, maruziyet türüne bağlı olarak bir yasaya göre oluşan, gelişen ve sonuçlanan süreçlerdir. Gerekli ve yeterli güvenlik tedbirleri alınmamış veya operatör tarafından uygulanmayan kesici, delici, yarıcı veya basınç altında çalışan makinaların sebep olduğu yaralanmalar, organ kayıpları da insan nefsinde, bünyesinde meydana gelen musibetlerdendir ve oluşum sebepleri, kanunları bellidir.

Fiziksel, kimyasal ve biyolojik risk etmenleri kadar oluşum yasaları net ve tam tespit edilir olmasa da psikolojik risk etmenlerinin de kendine has oluşum ve gelişim kanunları ve yasaları vardır.

İnsanın başına kendi nefsinde ve dış dünyasında gelen bütün musibetler başına gelmeden çok önce başlayan bir oluşum ve yaratılış sürecine sahiptir. Bu süreçlerin her birinin kendine özgü kanunları, yasaları vardır ve hiçbir şey kanunsuz, tesadüfi ve rastgele oluşmamaktadır.

Bu ayetin devamında yer alan 23. ayet, 22. ayeti doğru anlayabilmek için ipuçları içermektedir. Hadid 22. ayete öyle bir mana verilmelidir ki, insan artık bu ayete uygun olarak düşünmeye başladığında elinden uçup gidenlere çok fazla üzülmemeye, Allah'ın bahsettiği nimetlerle de şımarmamaya başlasın. 23. ayeti daha iyi kavramak için insanların kadere niçin isyan ettiklerine, başlarına gelen musibetlere nasıl bir psikolojiyle yaklaştıklarına bakmak faydalı olacaktır.

İnsanda kadere isyan psikolojisi

Klasik kader anlayışının en çok tartışılan kısmı başa gelen musibetlerin ezelde takdir edilmiş olması ve bu takdirin somut bir sebebe bağlanmamış olmasıdır. Bu konudaki rastgele çağrışımı, birçok kez adaletsiz bir dağılım izlenimi vererek kadere isyan denilen davranış bozukluğuna sebep olmaktadır.

Hâlbuki yukarıda açıklanmaya çalışıldığı üzere Hadid 22. ayete göre bırakın bir rastgeleliği her musibet ulaştığı kişiye mutlaka bir yasa, bir kanun, bir hak ediş sürecinin sonunda ulaşmaktadır. Kişi bu musibetlerin müktesebi ve müsebbibidir. Söz konusu musibetlerin oluşum sürecini ve yasalarını, yaptıklarıyla tetiklemekte ve bir süre sonra bu musibetler başına gelmektedir. Bu noktada sorumluluk, insana ve kişinin kendi elleriyle yapıp ettiklerine bağlanmakta ve böylece Hadid 23. ayeti bir üstteki ayetle beraber anlamak kolaylaşmaktadır:

Ey insan. Başına gelen musibetler tesadüfi ve rastgele değildir. Senin kendi ellerinle kazandıkların, hak ettiklerin neticesinde oluşmaktadır. Hatta tüm bu oluşum ve gelişim süreçleri bir yasaya bağlıdır. Kimseye de herhangi bir torpil yapılmamaktadır. Kim hak ederse hak ettiğine kavuşmaktadır. Biz bunu böyle yaptık ki: “Siz artık başınıza gelen musibetler neticesinde kaybettiklerinize üzülmeysiniz. (Niye ben? Niye hep benim başıma geliyor bunlar? demeyesiniz.) Sebep sizsiniz. Sizin yapıp ettikleriniz. Kendi ellerinizle kazandıklarınız. (Kendim ettim kendim buldum.) Hatta bunun da ötesinde bu başınıza gelenler aynı hataları yapan, aynı şeyleri iktisap eden herkesin başına da ayırım yapılmaksızın gelmektedir. (Elle gelen düğün bayram.) Bunu böyle yapmamızın bir sebebi de size verdiklerimizle şıarmayasınız diyedir. (Size bir şey verildiyse bu da bir yasaya göre olmaktadır. İmtihan, sınama, bela, çoğu zaman da Allah’ın lütfu keremi.) Allah kendini beğenen, böbürlenen hiç kimseyi sevmez.

3.6 Uhud Savaşı Örneği

Allah resulü ve beraberindeki bir avuç Müslümanın Medine’ye hicretten sonra yaptıkları ikinci savaş Uhud savaşıdır. Mekkeli müşrikler Müslümanları yurtlarını terk edip göç etmeye zorladıkları yetmiyormuş gibi kısa bir süre sonra büyük bir ordu toplayıp Medine’ye saldırmış ancak beklemedikleri bir yenilgi almışlardı. Birkaç sene sonra

Medine’de ki Müslümanları yok etmek için yine büyük bir muharip güç hazırlamışlar ve Uhud dağı eteklerinde 2 ordu karşı karşıya gelmişti. Uhud savaşı olarak bilinen bu savaş, önce Müslümanların zaferi ile sonuçlanmıştı. Ancak savaşın son anlarında, stratejik bir tepeyi tutan ve aldıkları kesin talimata uymayarak yerlerini terk eden bir grup okçunun gafletini fırsat bilen müşrik ordusu toparlanarak arkadan saldırmış ve savaşın seyri bir anda yön değiştirmişti. Çok sayıda şehidin verildiği ve kazanılmışken kaybedilme noktasına kadar gelen bu savaşın ardından Müslümanlar arasında “Bu da nereden geldi şimdi başımıza” türü serzenişler duyulmaya başlanmıştı.

Öyle ya. Yeryüzünde zaten bir avuç Müslüman var. Hem aralarında Rasulullah’ın da olduğu bir esnada zafer kazanmayacaklar da ne zaman kazanacaklar? Toplumun o anki tepkisini ve Allah-u Teâlâ’nın onlara olan cevabını Kuran-ı Kerim’den öğreniyoruz:

Al-i İmran suresi 165-166. ayetler:

165 Onların (müşriklerin) başına (Bedir’de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud ’da) sizin başınıza geldiğinde, “Bu, nereden başımıza geldi?” dediniz, öyle mi? De ki: “O (musibet), sizin kendi kusurunuzdandır.” Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.

166 İki topluluğun (ordunun) karşılaştığı günde başınıza gelen musibet Allah’ın izniyledir. Bu da müminleri ortaya çıkarması ve münafıklık yapanları belli etmesi içindi.

Ayetlerin düşündürdükleri:

1. Allah’ın sünneti (kanunları) söz konusu olduğunda sebepsiz yere kimseye ayrıcalık tanınmamakta, torpil yapılmamaktadır.
2. Sebepsiz yere bir bela, bir musibet gelmemektedir. “O musibet kendi kusurunuzdan, kendi yaptıklarınızdan dolayı başınıza geldi” buyurulması, siz hak ettiniz, Allah da uygun görmesi sebebiyle buna engel olmadı anlamındadır. Ayetin son kısmının Allah’ın gücü her şeye yeter ifadesi ile bitmesi manidardır. Allah kendi yapıp ettikleriniz sonucunda başınıza gelecek musibetleri engelleme veya onaylama gücüne sahiptir. Bunu da mutlaka bir hikmete mebni olarak yapar, sebepsiz yere yapmaz.
3. Allah’ın izin verdiği musibetler dışında bir musibetin insana isabet etmesi mümkün değildir.

4. Allah'ın insanların kendi elleriyle yaptıklarının sonucunda takdir edilen ve yazılan bir musibeti zamanı gelince yaratması veya bağışlayıp silmesi mümkündür.

Bu 4 maddeyi Kehf suresinde bahsi geçen ve aşağıda anlatılan 3 olay için de yazmak ve uygulamak mümkün olduğu gibi iş hayatında meydana gelen her türlü iş kazası için de mümkündür.

3.7 Kehf Suresi ve Hz. Musa'nın Yolculuğu

Kehf suresi Kuran'ın 18. Suresi olup içerik itibariyle en ilginç surelerden biridir. Sure, ismini de aldığı ve ülkemizde “yedi uyurlar” adıyla bilinen mağara arkadaşlarının esrarengiz hikâyesi ile başlar. Bir mağaraya sığınarak orada 300 yıl kadar uyuyan gençlerin uyumadan önce ve uyandıktan sonra yaşadıkları olaylar anlatılır. Surede anlatılan diğer bir olay da Hz. Musa ile Hızır'ın yaptığı gizem dolu yolculuktur. Bu yolculuk esnasında başlarına gelen olaylar ve bu olayların oluş sebepleriyle ilgili olarak Hızır tarafından yapılan açıklamalar tez konumuzla yakından ilgilidir. Sure, kim olduğu oldukça tartışmalı olan Zülkarneyn isimli bir şahsiyetin yaptığı sırlarla dolu yolculuktan ve bu yolculuk esnasında başına gelen olaylardan bahsederek biter.

Hz. Musa ile Hızır'ın beraber gerçekleştirdikleri bir seyahat esnasında vuku bulan olaylar, aslında insanların başlarına gelmek üzere olan birtakım belaların, onların veya yakınlarının salih kişiler olmaları sebebiyle nasıl bertaraf edildiğini, yazılı mukadderatlarının nasıl silinip değiştirildiğini, bir kaderden başka bir kadere nasıl geçildiğini gözler önüne sermektedir. Allah'ın insanın başına gelen olaylara hangi sebeple müdahil olduğu, bunu hangi şartlarda ve kimler için yaptığı detaylı bir şekilde anlatılırken bu müdahalenin mümkün olduğu gerçeği de vurgulanmış olmaktadır.

Hz. Musa'nın bu yolculuğu, Hızır'la karşılaştığı yerde başına gelen olağanüstü bir olayla başlar. Bu giriş bile O'na, Hızır'ın sıradan biri olmadığı, birtakım özel güçlere sahip olduğunu düşündürmüş olmalıdır. Hızır'dan sahip olduğu özel bilgileri kendisine de öğretmesini ister. Hızır, Hz. Musa'ya kendisiyle birlikte olduğu sürece meydana gelecek olaylar karşısında gerekli sabrı gösteremeyeceğini, iç yüzünü bilemediği olaylar karşısında sabretmesinin zor olduğunu söyler. Hızır'ın beraber seyahat etmek için tek

şartı vardır. Yaşanacak olaylarla ilgili olarak kendisine bilgi verilene kadar hiçbir konuda, asla soru sormaması. Hızır, Hz. Musa'nın bunu yapamayacağını da bilmektedir aslında. Beraberce geçirdikleri günler boyunca başlarına gelen 3 olaydan bahseder Kuran.

1. Bindikleri bir gemide seyahat ederlerken bir süre sonra Hızır, gemiyi gözle görünür bir şekilde yaralar ve hasarlı hale getirir. Hz. Musa vermiş olduğu sözü unuttur ve hemen itiraz eder. “Sen bir gemiyi içinde ki insanların boğulma ihtimali olduğu halde nasıl yaralarsın?”
2. Başka bir gün sahilde oynayan bir grup çocuk görürler. Hızır bu çocuklardan birini öldürür. Hz. Musa'nın itirazı çok serttir. “Sen suçsuz birini, hem de bir cana karşılık olmaksızın katlettin ha! Doğrusu sen çok çirkin bir iş yaptın.”
3. Yine başka bir gün, günün ilerleyen bir saatinde ve yorgun olarak uğradıkları bir yerleşim yerinde konaklamak isterler. Pek de misafirperver olmayan yöre halkı onları ağırlamak istemez. O esnada Hızır, karşılaştıkları bir evin bahçe duvarının yıkılmak üzere olduğunu fark eder ve onu hemen doğrultur. Hz. Musa “Eğer isteseydin bu yaptığın iş karşılığında bir ücret alabilirdin” der.

Her üç olay sonrasında da Hızır: “Ben sana benimle beraberken olacıklara sabredemezsin demedim mi?” diye çıkışır. Sebebini de kendisi açıklar: “İç yüzünü kavrayamadığın bir olay karşısında nasıl sabredebilirsin ki?”

Üçüncü itirazı artık yollarını ayırmalarına sebep olacaktır. Ancak ayrılmadan önce Hızır, Hz. Musa'nın sabredemeyerek sürekli itiraz ettiği olayların iç yüzünü anlatır:

1. O gemi denizde çalışan ve yaptıkları iş itibarıyla gemiye ihtiyaçları olan yoksul kimselere aitti. Hemen ileride de gördüğü her sağlam gemiyi gasp eden zalim bir kral vardı. Ben gemiyi hasarlı hale getirmek istedim ki o zalim kral çalışanların gemilerine el koymasın.
2. Sahilde oynayan çocuğa gelince, onun anne ve babası inanmış, salih ve doğru kimselerdi. Çocuğun onları azgınlık ve isyana sürüklemesinden korktuk. İstedik ki Rableri onun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir oğul bahşetsin.
3. Duvar ise o şehirde yaşayan iki yetim çocuğa aitti ve duvarın altında bir hazine vardı. Babaları da salih bir kimse idi. Rabbin istedi ki o çocuklar ergenlik çağlarına yetişsinler ve rablerinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar.

Olayların iç yüzünü açıkladıktan sonra Hızır şunu söyler: “Ben bunların hiçbirini kendiliğimden yapmadım. (Allah’ın bildirmesi ve emriyle yaptım). İşte sabretmekte zorlandığım olayların iç yüzü budur.”

Yaşanan üç olay ve arka planında ki sebepler incelendiğinde her üç olayın da aslında süregiden ve takdir olunan süreçlere bir müdahale olduğunu görürüz. Bu müdahaleler olmasaydı başka türlü gerçekleşecek olan olaylar, müdahale ile yön değiştirmekte ve kader değişmektedir. Bunun mümkün olduğunu yine Kuranda geçen birçok örnekten biliyoruz. Bu müdahaleler insanın yaptığı iyi, güzel ve doğru eylemler neticesinde gerçekleşmektedir. Dikkat edilirse her üç olayda da hayatlarına direkt olarak müdahale edilen kimselerin veya yakınlarının, bu müdahaleyi, daha önceden yapmış oldukları eylemleriyle hak ettikleri, kendi kazanımları sonucunda bir yardım ve iltifata mazhar oldukları görülmektedir. Bunu takdir eden, müdahaleyi çeşitli vesilelerle yapan yine Allah-u Teâlâ’dır ve insanın salih amel sahibi olması şartına bağlanmıştır.

Salih amel sahibi olmak çok sık işlenen ve hemen her yerde karşılaşılan bir kavramdır. En genel anlamıyla yapılan işin olması gerektiği gibi, doğru, düzgün bir şekilde yapılması demektir. Dini hayat ve dini görevler söz konusu olduğunda salih amel, Allah’ın emir ve yasaklarına riayet etmek, O’nun rızasına, kişinin ve toplumun menfaatine uygun, iyi, güzel, faydalı iş ve davranışlarda bulunmak demektir.

İş hayatında yapılan işlerin yapılması gerektiği gibi yapılması, tehlikelerin ve güvensiz çalışma ortamlarının bertaraf edilmesi, her türlü iş sağlığı ve güvenliği tedbirinin alınması da salih amel kavramı içinde düşünülebilir. Bu şekilde çalışan salih amel sahibi kimselerin başlarına gelmesi muhtemel kazaların, hastalıkların, ölümlü veya yaralanmalı olayların bu amelleri sebebiyle engelleneceği, evvelinde kader diye nitelendirdiği birçok sıkıntının ortadan kalkacağı anlaşılmaktadır.

4 BÖLÜM: İNSANIN BAŞINA GELEN SIKINTILARIN DERECELENDİRİLMESİ

Kuran-ı Kerim’de insanın başına gelebilecek sıkıntılar Fitne, Bela ve Musibet kavramları ile anlatılmaktadır.

4.1 Fitne

İnsanın başına gelebilecek sıkıntılardan biri olan fitne en kapsamlı, en büyük ve en şümüllü olanıdır. Kişisel veya toplumsal fitneler söz konusu olabilir. Kuran’da FeTeNe kökünden türev kelimeler 60 yerde geçmektedir. Bunlardan 23 tanesi fiil, 37 tanesi ise isim formundadır. Lisân’ul Arab’a (İBN-İ MANZUR, 1990) göre fitne, bir şeyi ateşe sokmaktır. İnsanlar için kullanıldığında, insanın madenini, gerçek değerini ortaya çıkaran olayları, gerçek durumunu anlamak gibi ise başa gelen imtihanları (Araf 7/155), bir madenin altınla kaplanması gibi ise aldatma (Araf 7/27), toplumu ateşe atmak gibi ise savaş (Bakara 2/191), ateşle cezalandırmak için ise cehennem azabı (Zariyât 51/10-14) anlamlarında kullanılmıştır. (BAYINDIR, 2018)

Fitne kelimesi madenin cürufundan ayrılması için eritildiği potaya verilen addır. İnsanın da başına gelen yıpratıcı imtihanlar ve sıkıntılar ile bir nevi potada erimesi, olgunlaşması ve nihayetinde gerçek madenin ortaya çıkarılması gibi vurguları içerir.

Kuran-ı Kerim’de geçtiği pek çok yerde toplumsal hareketler, imtihanlar (Taha 20/85, 90), savaş, savaştan kaçma (Tevbe 9/47-49), yeryüzü ölçeğinde çıkabilecek karışıklıklar (Enfal 8/73), toplu göç (Nahl 16/110), ayartma, yoldan çıkarma (İsra 17/73), başa gelen hayır ve şerlere karşı gösterilen tavır (Enbiya 21/35) gibi vurgularla kullanılmıştır.

İnsanın hayatı boyunca karşılaştığı bireysel sıkıntıların büyük bir kısmı, serbest iradesiyle vermiş olduğu kararların bir sonucudur. Başa geliş sebebi kendi elleriyle kazandıkları, yapıp ettikleridir. *“Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder.”* (Şura 42/30) ayetine göre her musibet, insanın başına, kendi yaptıklarından dolayı gelmekle kalmaz, Allah birçoklarını da affeder. Yani hak edilen musibetlerin az bir kısmı insanın başına gelmekte birçoğu bağışlanmaktadır. Sadece bu ayet düşünüldüğünde re’sen takdir edilen imtihan konularına gerek olmadığı bile düşünülebilir.

Hayatta karşılaşılan her sıkıntının sebebini tespit etmek zor ve hatta çoğu zaman imkânsız olduğundan, insan da suçu üstlenme noktasında hevesli ve dürüst bir varlık olmadığından başına gelenlerin sebebini kendisi olduğu ve bunları hak ettiği gerçeğini kabul etmeye pek yanaşmaz. Hayır ya da şer kabilinden hak edilenlerle bunların başa geliş tarihleri arasında yer alan zaman dilimi bu gerçeği fark etmeyi daha da zorlaştırır. Çoğunlukla kendisine karşı bile dürüst olmayan insanın bu durumu kabul etmesi beklenmeyebilir. Kıyamet suresi 14-15. ayetlerde şöyle buyurulmaktadır:

“Hatta, mazeretlerini ortaya koysa da o gün insan kendi aleyhine şahittir.”

İnsan, inkâr ettiği, kabule yanaşmadığı pek çok şeyi, kıyamet günü önüne serilecek olan kitabında görecek, okuyacak ve kendi hesabını kendisi görecek düzeyde ikna olacaktır. İsrâ suresi 13-14. ayetlerde şöyle buyurulmaktadır:

“Biz her insanın amelini (veya kaderini) boynuna bağladık. İnsan için kıyamet gününde, açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız. (ve şöyle deriz) Kitabını oku! Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter.”

Ancak fitne olarak kişilerin ve özellikle toplumların başına öyle sıkıntılar gelmektedir ki bunlar yaygın, tüm toplumu ve hatta insanlığı kuşatıcı mahiyette olabilmektedir. Böyle bir fitne durumunda sadece suçlular, hak edenler, etkin rol sahipleri değil birtakım masum insanlar da aynı sıkıntılara düşmektedir. Nitekim Enfal suresi 25. ayette bu konuya dikkat çekilmektedir:

“Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz (umuma sirayet ve hepsini perişan eder). Biliniz ki, Allah'ın azabı şiddetlidir.”

Bu ayet-i kerimede Allah-u Teâlâ, “Çevrenizde olan yanlışlıklara duyarsız kalmayın, bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın diye düşünmeyin. Çatışma ve bozulma ortamı bir kere oluşmaya başladığı zaman sadece suçlulara değil çocuklar, kadınlar, yaşlılar, masumlar, suçsuzlar vs. gibi herkese zarar verir” ikazında bulunmaktadır.

Güncel bir örnek olarak küresel ısınma verilebilir. Atmosferde son yüzyılda artan karbon miktarı sera etkisi oluşturmakta, artan sıcaklık neticesinde iklimlerde değişiklikler, büyük fırtınalar, seller meydana gelmektedir. Bu durumun müsebbibinin insanoğlu olduğu, kendi elleriyle bozduğu düzenin kötü sonuçlarına katlanmak zorunda kaldığı aşikârdır. Küresel ısınmanın kötü sonuçlarını tüm insanlık çekmektedir. Etkilenenler arasında karbon emisyonunu sürekli olarak arttıran ülkeler, büyük sanayi kuruluşları vs. gibi gerçek suçlular olduğu gibi masum insanlar da bulunabilmektedir. Düzeni bozan, hiçbir çevresel etkiyi gözetmeden sorumsuzca hareket eden birilerinin sebep olduğu cihanşümul fesat ortamı, birçok masum insanı derinden etkilemektedir. Rum suresi 30/41:

“İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönemleri için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır.”

Görüldüğü gibi oluşan fitne, fesat ortamları sadece buna sebep olan zalimleri değil hiçbir günahı olmayan masum kimseleri de etkilemektedir.

Fitne olarak adlandırılan imtihanlar büyük, yıpratıcı, çoğunlukla toplumsal olduğu için meydana gelme frekansları da görece düşüktür. Tevbe suresinin 126. ayeti şöyledir:

“Onlar, her yıl bir veya iki kez (çeşitli belâlarla, musibetlerle) bir fitneye uğratıldıklarını (imtihan edildiklerini) görmüyorlar mı? Sonra da ne tevbe ediyorlar ne de ibret alıyorlar.”

Senede bir veya iki kez yıpratıcı bir bela, musibet, sıkıntı ve kaza ile imtihan edilmektedir insan. Fitne insan tarafından hak ettiği bir sürecin sonunda oluşabildiği gibi Allah-u Teâlâ tarafından uzun süreli oluşumlar, tabiat kanunları gibi takdir edilen süreçlerle bir imtihan gereği de oluşabilir. Daha uzun soluklu süreçler neticesinde oluşan toplumsal bozulmalar, büyük toplumsal ayaklanmalar, devlet başkanları ve yöneticilerin şımarması, azgınlaşması neticesinde oluşan yönetim zaafı, vatanlarını terk etmek zorunda kalan insanların yaşadıkları göçler, savaşlar, sel, deprem, yangın, yıldırım düşmesi gibi doğal afetler bu tür fitnelere örnek verilebilir.

4.2 Bela

Bela kelime anlamı olarak deneme, sınama, imtihan etme, bitkin ve yorgun hale getirme gibi anlamlara gelmektedir. Bakara suresi 155. Ayette

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele!”

buyurulmaktadır. Deneme olarak tercüme edilen kelime “bela” kelimesidir ve bu ayet açık bir şekilde sınav konularını, insanın başına gelecek ne tür sıkıntılarla imtihandan geçirileceğini beyan etmektedir.

Mallardan ve ürünlerden eksiltme; yaşanan iflaslar, iş kayıpları, doğal afetler sonucu meydana gelen ürün hasarları, iş kazaları, yangınlar, meydana gelen maddi kayıplı olayları kapsamaktadır. Canlardan eksiltme ise ölümler, yaralanmalar, uzuv ve organ kayıplı kazalar şeklinde düşünülebilir. Ölümlü ve yaralanmalı iş kazaları, trafik kazaları, türlü hastalıklar ve meslek hastalıkları, yaralanma, uzuv ve organ kaybı ile sonuçlanan her türlü olay bu kapsama girer ve hepsi birer imtihan vesilesidir. İmtihan sürecinde denenen insanın sabrıdır ve sabredenler müjdelenmektedir.

“Her canlı, ölümü tadar. Bir deneme olarak sizi hayırla da şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz.” (Enbiya 21/35) Görüldüğü gibi bela kelimesi başa gelen şerlere atfen kullanıldığı gibi hayırlar için de kullanılmaktadır.

Kuran’da bela kelimesinin de türetildiği BeLeVe kökünden türev kelimeler 38 yerde geçmekte olup bağlamları incelediğimizde insanın başına gelen belaların; deneme, imtihan ve sınav mahiyetinde olduğunu ve bunları, insanın yaptıklarıyla hak etmiş olabileceği gibi illa da hak etmiş olması gerekmediğini görüyoruz. Örneğin bir trafik kazasına karışan ancak olayın vukuunda hiçbir suçu olmayan biri de başına gelen böyle bir bela ile sınanmaktadır. Annesinin veya babasının genç yaşta ölmesiyle yetim veya öksüz kalan bir çocuğun ileri ki yıllarda yaşadığı sıkıntılar, hak ettiği, bu hususta bir dahli, bir kusuru olduğu için gelmemektedir başına. Burada sınanan konu, insanın mal, can ve sağlık kayıpları neticesinde sabredip sabretmeyeceği, güzel bir davranış sergileyip sergilemeyeceğidir. Yoksa imtihanın asıl konusu, başa gelen belanın kendisi değil sonucunda ortaya konan iyi veya kötü yönde ki tavırlardır.

Allah'ın bir lütfu (Neml 27/40), başa gelen hayır ve şerler (Enbiya 21/35), yeryüzündeki çeşitli ziynet ve değerler (Kehf 18/7), ölüm ve hayatın yaratılması (Mülk 67/2), bazı insanların yaptıklarıyla diğer birtakım insanların sınanması (Muhammed 47/4), Allah yolunda gayret edenlerin ve sabredenlerin bilinmesi (Muhammed 47/31) gibi konular bela kelimesi ile geçmekte ve bir sınav, bir deneme gibi anlamları ihtiva etmektedir.

Örneğin bir fabrikada makine tamir ve bakımından sorumlu teknikerlerin bakımdan önce alması gereken tedbirlerden en önemlisi elektriğin kesilmesi ve kontrolsüz bir şekilde tekrar elektrik verilmesinin önüne geçmek için gerekli kilitleme ve nöbet tedbirlerinin alınmasıdır. Gerekli tüm tedbirlerin alınması salih amel (doğru ve düzgün iş) kapsamındadır. Allah çalışanlardan hangisinin salih amel yapacağı hangilerinin de kontrolsüz ve güvensiz işler yapacağını denemek için her türlü fırsatı mümkün hale getirmiştir. İşini düzgün yapan doğru ve hayırlı bir neticeye, işini güvensiz bir ortamda tehlikeli bir şekilde yapanlar ise er ya da geç kötü bir neticeye kavuşacaktır.

4.3 Musibet

İsabet eden, başa gelen şey demektir. En geniş anlamıyla insanın başına gelen her şey bu kapsama girer. İnsanın başına bazen iyi şeyler bazen de kötü şeyler isabet eder. Ancak musibet denilince genellikle başa gelen kötü şeyler, badireler, sıkıntı ve dertler kast edilir ve anlaşılır.

Başta gelen şeylerin hayır mı şer mi olduğu da her zaman net bir şekilde bilinemeyebilir. Bakara suresi 216. ayette Allah, insanın kendisi için hayırlı olan bazı şeyleri kötü olarak görebileceğini, sevdiği bazı şeylerin de kendisi için şer olabileceğinden bahseder. Hatta İsrâ suresi 11. ayet daha da ilginçtir. Bu ayette insanların bazen hayır için dua eder gibi şer için de dua ettiğinden ve pek aceleci olduğundan bahsedilir. Demek ki insan kendisi için neyin hayırlı olduğunu bilemediği için bazen hakkında şerli sonuçlar doğuracak şeyler için de dua edebilmektedir. Bunun gibi başta gelen bazı musibetler görünürde şer bile olsalar insan için hayırlı neticeler doğurabilir.

SaVeBe kökünden gelen bu kelime ilahi vahiyde 74 kere kullanılmıştır. Fitne ve bela kelimelerinin kullanımından farklı olarak, kullanıldığı ayetlerde “kendi ellerinizle kazandıklarınız sebebiyle” veya ”daha önceden yapıp ettikleriniz yüzünden” gibi vurgularla gelmektedir. Anlaşılan o ki, başta gelen musibetler sonuç itibarıyla yine

insanın dünya hayatında denenmesi, sınanması, imtihandan geçirilmesi gibi bir amaca yöneliktir, yine şeksiz ve şüphesiz Allah'tandır ancak meydana geliş ve oluş sebebi insanın dikkatsizliği, ihmali, yapması gerekenleri yapması gerektiği gibi yapmaması, tedbirsizliği yani kısacası bizatihi kendi kusur ve kabahatleridir. İnsan başına gelen iyi ve güzel şeyleri bazen kendinden (kendi becerisi, yeteneği, hak etmesi) bazen de Allah'ın kendisine bir lütfu, ikramı olarak Allah'tan bilirken, kötü ve sıkıntılı olanları başkasından ve hatta mümkünse uğradığı uğursuzluk, kötü talih ve kaderden, yıldızlardan, nazardan vs. bilmeye yatkındır. Yaptıklarının sorumluluğunu almaktan kaçmaya yönelik bu davranışı en çarpıcı şekliyle Nisa suresinde karşımıza çıkmaktadır:

Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile! Kendilerine bir iyilik dokunsa «Bu Allah'tan» derler; başlarına bir kötülük gelince de «Bu senden» derler. «Hepsi Allah'tandır» de. Bu adamlara ne oluyor ki bir türlü laf anlamıyorlar!” (Nisa 4/78)

“Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter.” (Nisa 4/79)

Uhud savaşında yaşanan sıkıntılar ve can kayıpları neticesinde savaşa gitmeyip geride kalan birtakım insanların “onlar da bizim gibi geride kalsalardı şimdi ölmüş olmayacaklardı” şeklindeki tepkilerine bir cevap olarak Allah-u Teâlâ “Ölümden kaçış mümkün değildir. Eceli gelen insan, velev ki güçlü kaleler arkasında bulunsa bile ölüm gelip kendisini bulacaktır” buyurmaktadır. Devamında ise insanoğlundaki yanlış tavra dikkat çekilerek birtakım insanların; “başlarına bir hayır geldiğinde bunu Allah'tan bildiklerini, Allah'ın bir lütfu, bir ikramı olarak gördüklerini, başlarına bir sıkıntı geldiğinde ise bunun sebebini hemen başkalarında aradıklarını haber vermektedir. İnsanın başına gelen tüm hayır ve şerlerin Allah'tan olduğu genel hükmü telaffuz edildikten ve insanların bu gerçeği –işlerine gelmediği için- anlamaya yanaşmadıkları vurgulandıktan sonra devamı ayette bir tahsise gidiliyor ve genel hüküm sebepler açısından ayrıştırılarak insanın başına gelen hayırların Allah'tan, şerlerin ise bizatihi kendisinden kaynaklandığı ifade edilmektedir.

Buna göre insanın başına gelen iş kazalarının analizinde karşımıza çıkan %2'lik dilimin Allah'ın işi olduğu tezi Kuran'a göre doğru olmamaktadır. Nisa 78 ve 79.

Ayetlere göre insanın başına gelen kazaların tamamı Allah'ın emri, işi ve takdiridir. Bu takdiri müstahak kılan şeyse insanın kendi yaptıkları, eylemleri ve kazanımlarıdır.

Vurgulanması gereken en önemli unsurlardan biri de Allah'-u Teâlâ'nın hiçbir mecburiyeti olmadığı halde, farklı bir şekilde davranması durumunda bunun hesabını sorabilecek kimse olmadığı halde prensipli ve ilkeli bir davranış şekli benimsemesidir. Bu ilkelerin neler olduğunun ipuçlarını Kur'an'da görmekteyiz.

Musibetler Başa Gelmeden Önce Yazılır

Tevbe suresi 51. ayette insanın başına gelen her şeyin Allah'ın yazdıkları olduğu, Allah'ın yazdıkları dışında bir şeyin insanın başına gelmeyeceği çok net bir şekilde ifade edilmektedir.

Araf suresi 156. ayette ise Hz. Musa'nın ağzından "bizim için bu dünyada da güzellikler yaz, ahirette de güzellikler yaz" duası dillendirilmektedir. Başına her türlü şey gelebilecek olan insana, güzelliklerin yazılması için yapması gereken dua Hz. Musa'nın dilinden öğretilmektedir. Allah insanın başına gelecekleri daha başına gelmeden çok önce ve diğer ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla kendi kazanımları, yapıp ettikleri sebebiyle yazmaktadır. Tesadüfî, rassal bir durum söz konusu değildir. Musibetlerin kayıt edilmesinin, insanın bu musibetleri hak ettiğinin tespit edilmesi gibi bir anlamı olduğu gibi her yazılan musibet illa ki insanın başına gelmediği, birçoğu affedildiği için (Şura 42/30), Allah'ın rahmetinin büyüklüğünün görülmesi gibi de bir anlamı vardır. Musibetlerin yazıldığı gibi aynı zamanda silindiğini (Rad Suresi 39) ve affedildiğini de ilahi vahiyden öğreniyoruz. Yaptıklarıyla bir musibeti hak eden ve kendisi için bir musibet kaydı düşülen insan için yapılacak tek şey kalmaktadır. Yazılan musibet başına gelmeden önce yaptığı yanlışları vazgeçmek, tövbe etmek, bu musibetin affedilip silinmesi için tedbir almak.

İş sağlığı ve güvenliği uzmanlarının işyerleri için hazırladıkları Risk Analizi Raporları bir nevi o iş yerinin başına gelmesi muhtemel musibetlerin tespitine yöneliktir. İş yeri bu raporun içeriğindeki riskleri önemseyerek, gerekli tedbirleri alıp riskleri azalttığı ve güvenli çalışma yöntemlerini tercih ettiği oranda başına gelmesi muhtemel musibetler azalacak ve zaman içinde bu çalışmaların sürekliliği ve kalitesi ölçüsünde sıfırlanacaktır.

Hz. Musa'nın dilinden öğretilen yukarıdaki dua bir gerçeği daha düşündürmektedir. Başa gelen kötülükler hem ezelde hem de değişmez, önlenemez ve engellenemez bir yazgı olarak kaydedilmişse insanın "bizim için bu dünyada da güzellikler yaz" diye dua etmesinin bir anlamı olmayacaktır. Benzer şekilde Bakara suresinin son ayetinde geçen "Ey Rabbimiz. Bize gücümüzü aşan, takatimizi zorlayan yük yükleme" şeklinde dua etmesinin ne anlamı olabilir ki? Sadece bu durum bile dinamik olarak yazılan ve hatta bazen silinebilen bir yazgının mevcudiyetini düşündürmektedir.

Ezelde yazılan yazgı tabiri, Kuran'da Levh-i Mahfuz olarak geçen ve eşyanın tabiatına, evrenin işleyişine, doğa kanunlarına ait kaidelerin yazılı olduğu, statik kader konuları için geçerlidir. Örneğin bir ayette "Allah'ın yerleri ve gökleri yarattığı gün koyduğu yasası gereği, onun kitabında, ayların sayısı on ikidir" ifadesi geçmektedir. Bu yasa diğer birçok tabiat kanunu gibi, yaratıldığı gün konan ve kaydedilen hükümler gereği vardır ve değişmemektedir.

Sigara içmeye başlamak bir insanın karşılaşılabileceği en büyük musibetlerden biridir. Büyük bir bağımlılık yaratarak ölümcül kanserlere kadar uzanan birçok hastalığı tetikleyecek uzun soluklu bir süreç başlatmaktadır. Sigara dumanı ile vücuda giren binlerce zehirli madde, yıllara sâri bir şekilde birikerek büyük sıkıntılara, dertlere, musibetlere sebep olmaktadır. Bu beladan kurtulmak için hiçbir şey yapmayan, aksine bağımlılık düzeyi her geçen gün artan insanın uğrayacağı akıbet üç aşağı beş yukarı bellidir. Sünnetullaha (tabiat kanunlarına) uygun olarak gelişen süreç ilahi kanunlarla tespit edilmiş ve yazılmıştır. Genetik yatkınlıklar, bağışıklık sistemi farklılıkları etkili olmakla beraber er ya da geç çoğu sigara müptelasını bekleyen son aynı olacaktır. Ancak vaz geçen, sigarayı bırakma irade ve dirayetini gösterebilen kişiler, kendileri için yazılmış olan takdiri durdurma, geri çevirme ve hatta silme imkânına kavuşacaktır.

İçinde metan gazı birikmiş bir kuyuya hiçbir tedbir almadan inmeye kalkan bir işçi için de yazılı olan kader, ölçüler bellidir. Süreç bu takdire uygun olarak işleyecektir. Ancak işçi tedbirsiz bir şekilde kuyuya inmekten vazgeçer, metan ölçümleri yapıp gerekli havalandırma ve koruyucu tedbirleri aldıktan sonra kuyuya inmeye karar verirse bir önceki yazgısı bu yeni duruma göre değişecek ve kendisi için yeni bir yazgı süreci başlayacaktır. Bu yeni yazgı sürecinin işçi hakkında olumlu veya olumsuz bir şekilde ilerlemesi de yine aldığı veya almadığı tedbirlere göre şekillenecektir.

İslam tarihinin ikinci Halifesi Hz. Ömer Şam'a gitmişti. Ebû Ubeyde bin Cerrah onu Yermuk yakınlarında karşıladı ve Şam'da veba hastalığı olduğunu söyledi. Hz. Ömer orduyu derhal geri çevirerek Şam'a girmesini engelledi. Kendi kader anlayışıyla buna bir anlam veremeyen Ebû Ubeyde bin Cerrah sordu:

- Ey Allah'ın Emiri! Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun?

Hz. Ömer:

- "Evet. Allah'ın bir kaderinden başka bir kaderine kaçırıyorum. Senin develerin olsaydı da onları iki yamacı olan bir vadiye indirseydin, bu yamaçlardan biri otlak diğeri çorak olsaydı, sen de doğal olarak develerini otu bol olan yamaçta otlatmak isteseydin, yine Allah'ın kaderine göre davranmış olmaz mıydın?" (TOPBAŞ, 2003)

Bulaşıcı veba hastalığının kol gezdiği bir beldeye girenlerin karşılaşacakları akıbet, başlarına gelecek kaderleri bir kitapta yazılı ve sonuçları bellidir. Bu kitap Veba mikrobunun bulaşıcılığı, bulaşma şartları ile ilgili yasaların yer aldığı kitaptır. Böyle bir yere girmekten vazgeçmek, o kaderin silinmesi, onun yerine tercih edilecek yeni durumla ilgili başka bir sürecin, başka bir kaderin başlaması demek olacaktır. Bunu çok iyi kavrayan Hz. Ömer, insanın başına gelenlerin, yaptığı tercihlerine göre şekillendiğini söylüyor. Nasıl ki insan sahip olduğu develerini otlak bir yamaç dururken çorak bir yamaçta otlatmazsa, bu konuda ki tercihini, iradesini doğru olandan yana ortaya koyarsa benzer olaylarda da aynı tavrı sergilemesi gerekmektedir.

Allah-u Teâlâ, başa gelen musibetleri çoklukla kişinin hak etmesi, kendi elleriyle kazanmış olması sebebine bağladığına göre musibetlerin de hak edildikleri zaman yazıldığını düşünmek mümkündür. "Dünyada ve kendi nefislerinizde başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki biz o musibeti yaratmadan önce bir kitapta kayıt etmiş olmayalım" mealindeki Hadid suresi 22. ayeti bu noktaya dikkat çekmektedir. Kitap kelimesi yasa, kural ve kaideler gibi anlamlara da gelmektedir. Böyle düşünüldüğünde musibetlerin bizzat kendisinin yazılmış olabileceği gibi oluş ve yaratılış süreçleri, bununla ilgili yasalar, kural ve kaidelerinin kayıt altına alınmış olduğu da düşünülebilir. Zira devamı olan ayette bunun niçin böyle yapıldığı anlatılmaktadır. "Biz bunu böyle yaptık ki, siz elinizden kaçıp gidenlere üzülmesiniz. Allah'ın size verdiği nimetlerle de

şırmamayasınız.” Demek ki Hadid 22. ayeti tam ve doğru olarak anlayan biri bundan sonra kaybettiklerine çok üzülmecek, elde ettikleriyle de çok fazla sevinmeyecek bir ruh haline kavuşmalıdır. Hâlbuki başa gelen musibetlerin ezelde, ortada yaratılmış ve yaşanmış hiçbir şey yokken ve hak edilmeden yazıldığını düşünmek bu musibetlere duçar olan insanları teselli etmek şöyle dursun bir nevi isyana bile sevk edebilmektedir. Niçin ben? Ne kabahatim vardı ki? gibi sorular durumu kabullenmeyi zorlaştırmaktadır. Başına gelen sıkıntıyı hak ettiğini, kendi kabahati sebebiyle başına geldiğini düşünen insan “kendim ettim kendim buldum” diyerek teselli olabilir. Başına gelenlerin çok önceden konmuş bir kural, bir kaide neticesinde oluştuğunu ve hiç kimseye torpil yapılmadan, yaptıklarını yapan herkesin başına aynı şeylerin geldiğini düşünen insan “elle gelen düğün bayram” diye düşünebilir.

Kaldı ki insanın kaderini, başına gelecek musibetleri ezelde yazmak mı daha zordur yoksa dinamik bir süreç içerisinde milyarlarca insanın birbirleriyle etkileşimli bir şekilde, her hak ettiklerinde hak ettikleriyle mütenasip bir musibeti yazmak, gerektiğinde birçoklarını bağışlamak, gerekiyorsa silmek mi daha zordur? Herhalde ikincisi daha zor ve kavranması daha müşküldür. Bu yüzden olmalı ki Hadid suresi 22. ayet; bu size zor, hatta imkânsız gelebilir ama Allah için kolaydır şeklinde bitmektedir.

Musibetler Bir İmtihan Vesilesidir

Dünya insan için bir imtihan sahnesidir. Başına gelen iyi veya kötü ne varsa tamamı sonuçları itibariyle bir deneme, bir sınavdır. Bakara suresi 155. ayette insanın korku ve açlık ile mallarda ve canlarda yaşanacak kayıplarla sınanacağı bildirilerek sabredenlerin müjdelenmesi istenmektedir. Başa gelen musibetlerde sınanan asıl şey sıkıntının kendisi değil insanın bu sıkıntı karşısındaki tutumudur. Sıkıntı esnasındaki ve sonrasında sabrı, direnci ve güzel amelleridir.

İş hayatında yaşanan sıkıntıların çok büyük bir bölümü yukarıdaki ayette geçen konularda yaşanmaktadır. Ticari alanda yaşanan korkuların çoğu yapılan yatırımların boşa çıkması, gerekli kazancın sağlanamaması, alınan kredilerin ödenememesi, işlerin kesilmesi, satışların düşmesi vs. gibi alanlarda olmaktadır. Ticari mallarda, üretim ve yatırım araçlarında yaşanacak kayıplar, iş kazaları ve meslek hastalıkları sonucunda

yaşanabilecek muhtemel can ve sağlık kayıpları büyük bir imtihan olarak karşımıza çıkmaktadır.

İmtihan konuları belli, çıkacak sorular sınavdan önce verilmiş, kopya çekmek, yardım almak serbest, sınavı değerlendirecek olan da çok merhametli, çok bağışlayıcı bir Rab. Sınavı kazanmak için yapılması gereken şeyse müjdelendiği gibi sabretmek, direnmek, sağlam ve dik bir duruş sergilemektir.

“O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.” (Mülk 67/2). Görüldüğü gibi sınanan ana konu insanın başına gelen olaylar değil, hayat boyu karşılaştığı her türlü olay karşısındaki tavrı ve tutumudur.

Musibetlerin Başa Gelmesi Ancak Allah’ın İzniyledir

Allah’ın insanı sınamak için kimi zaman bela veya fitne kabilinden imtihan vesileleri yaratması, kimi zaman da insanın kendi kazanımları, hak ettikleri neticesinde birtakım musibetlere uğraması, hepsi Allah’ın yazması, yaratması ve zamanı gelince de oluşmasına izin vermesi ile mümkün olmaktadır. Zaten makro ölçekte bakıldığında Allah’ın iradesi dışında, izni ve müsaadesi olmadan herhangi bir şeyin olması mümkün değildir.

Uhud savaşında yaşanan can ve mal kayıpları, bunların sebepleri üzerinde yapılan tartışmalar esnasında inen bir ayette Allah-u Teâlâ” İki ordunun karşılaştığı o günde başınıza gelen musibet Allah’ın izniyle olmuştur” buyurarak bir izin vurgusu yapmaktadır. Ancak bu musibete verilen izin sebepsiz değildir. Devamında bu iznin, gerçek müminlerle inanmadığı halde inanıyormuş gibi yapan ikiyüzlülerin ortaya çıkarılması amacıyla verildiği söylenmektedir. Ayrıca hemen önceki ayet, bu iznin verilme sebeplerinden birinin de yapılan hatalar ve yanlış davranışlar olduğunu hükme bağlamaktadır.

Hiç kimsenin önceden belirlenmiş vadesi gelmeden ve Allah'ın izni olmadan ölmeyeceği,²³ başa gelenlerin ancak Allah'ın yazdığı şeyler olduğu,²⁴ Allah'tan başka korkulacak, sakınılacak ortaklar olmadığı ve birtakım faydalar ve zararlar verebileceği vehmedilen varlıkların Allah'ın izni, onayı, dilemesi olmadıkça hiçbir zarar veremeyecekleri²⁵ ilahi vahiye açık bir şekilde yer almaktadır.

Musibetlerin başa gelmesi Allah'ın izniyle olduğu gibi defedilmesi de O'nun izni ve onayı ile olmaktadır. Kehf suresinde anlatılan Hızır kıssasında üç örnek verilerek Allah'ın dilemesi ve birtakım vesilelerle belaları nasıl defettiği anlatılmaktadır. Bu belaların defedilmesinin bir hikmete mebni olarak yapıldığı, eylem ve davranışlarla bunun önceden hak edilmiş olduğu vurgulanmaktadır.

Musibetlerin Başa Geliş Sebebi İnsanın Kendi Yaptıklarıdır

İnsanın başına gelen sıkıntılar üç başlık altında toplanabilir: Fitne, bela ve musibet. Her üçünün ortak özelliği insanın denenmesi, imtihan edilmesi, başına gelenler sonrasında güzel bir davranış sergileyip sergilemeyeceğinin belirlenmesidir. Farklı olarak musibetlerde “sizin yüzünüzden”, “kendi yaptıklarınız nedeniyle”, “kendi ellerinizle kazandıklarınızdan dolayı”, “hak etmiş olduklarınız sebebiyle” gibi ekstra vurgular yer almaktadır. İnsandan, başına gelen musibetler sonrası kendini temize çıkarmaya çalışmaması, suçu başkalarına atma cihetine gitmemesi, sorumluluğu üstlenip ona göre davranması istenmektedir. Sorumluluğu üstlenen insan, başına bir daha böyle bir sıkıntı gelmemesi için yanlışları tespit ederek gerekli tedbirleri alma yoluna gidecektir.

“İnsanlara bir rahmet tattırdığımız zaman ona sevinirler. Eğer kendi işledikleri şeyler sebebiyle başlarına bir kötülük gelirse, bir de bakarsın ki ümitsizliğe düşerler.” (Rum 30/36)

²³ Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret mükâfatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız. (Al-i İmran 3/145)

²⁴ De ki: "Bizim başımıza ancak, Allah'ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O, bizim yardımcımızdır. Öyleyse müminler, yalnız Allah'a güvensinler." (Tevbe 9/51),

²⁵ Kavmi onunla tartışmaya girişti. Dedi ki: "Beni doğru yola iletmişken, Allah hakkında benimle tartışmaya mı kalkışıyorsunuz? Hem sizin O'na ortak koştuklarınızdan ben korkmam; ancak Rabbimin bir şey dilemiş olması başka. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız?" (Enam 6/80)

Musibetler Yazıldığı Gibi Silinebilir de

Musibetlerin (yazgıların) yazıldığı gibi silinebildiğini de vahiyden öğreniyoruz. “Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O’nun yanındadır.” (Rad 13/39) Yazgıların silinmesi ancak Allah’ın dilemesi ve müsaadesiyle olabilmektedir.

Kuran-ı Kerim’de musibetlerin gelişen olaylar sebebiyle yazıldığı, sonrasında ortaya çıkan sebeplerle de ortadan kaldırıldığı veya ertelendiği ile ilgili çok sayıda örnek vardır. Nuh kavminin yaşadığı tufan felaketi öncesinde kendilerine çok sayıda ikaz gelmiş, durumlarını düzeltmedikleri takdirde uğrayacakları musibet konusunda sürekli uyarılmışlardı. Aralarında 950 sene kalan Nuh (as.) büyük bir sabır ve direnç örneği olmuş neticede kendisine bir gemi dolusu insandan başkası inanmamıştır. Nuh (as.)’un şu ikazı dikkat çekicidir:

1. *Biz Nuh’u, "Kendilerine can yakıcı bir azap gelmeden önce halkını uyar" diyerek kavmine gönderdik.*
2. *Şöyle dedi: "Ey kavmim! Şüphesiz ben size gönderilmiş apaçık bir uyarıcıyım.*
3. *Allah’a kulluk edin; O’na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin;*
4. *Ki Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve size belirli bir vadeye kadar süre tanınsın. Şüphesiz Allah’ın belirlediği vade geldiğinde artık ertelenmez. Keşke bilseydiniz!*

.....
.....

10. *Dedim ki: "Rabbinizden bağışlanmanızı dileyin; O, çok bağışlayıcıdır.*
11. *(Dileyin ki) üzerinize gökten bol bol yağmur indirsın.*
12. *Mallar ve oğullar vererek sizi desteklesin, size bahçeler versin ve sizin için ırmaklar akıtsın. (Nuh Suresi 1-4, 10-12)*

Açıkça anlaşılacağı gibi Nuh (as.)’un kavmi, inanmamaları, yaptıkları isyan ve zulümler sebebiyle tufan musibetine müstahak olmuştur. Peygamberleri vasıtasıyla gelmekte olan bu azap hususunda sürekli uyarılmışlardır. Gittikleri yolu değiştirmemekte ısrar edince tövbe fırsatını da kaçırmışlar ve başlarına dünya tarihinin en büyük, en yaygın

musibetlerinden biri gelmiştir. Hâlbuki Allah'a kulluk etseler, O'na karşı gelmekten sakınsalar ve Peygamberlerine itaat etseler kendileri için takdir olunan yazgı değişecek, onlara belli bir süreye kadar vade tanınacak, rahmet yağmurları sayesinde bereketli bahçeler, mallar ve oğullarla mükâfatlandırılacaklardı.

Kuran-ı Kerim'de aynı durumun bir benzeri, Yunus (as.) peygamberin toplumu olan Ninovalılar için de anlatılır. Ninova, Asur devletinin başkentidir ve anlatılan olayın M.Ö. sekizinci yüzyılda geçtiği tahmin edilmektedir. Ninovalılar kendilerini yok edecek bir azap takdir olununcaya kadar iman etmemiş ancak son anda başlarına gelecek felaketi fark ederek iman etmişlerdi. Böylece kendi yaptıkları sebebiyle takdir edilen durumları değişmiş başlarına gelmesi mukadder kılınan azap kaldırılmıştır. Yunus suresi 98. Ayette bu durum şöyle anlatılır:

“Yunus’un kavmi müstesna, (halkını yok ettiğimiz ülkelerden) herhangi bir ülke halkı, keşke (kendilerine azap gelmeden önce) iman etseydi de bu imanları kendilerine fayda verseydi! Yunus’un kavmi iman edince, kendilerinden dünya hayatındaki rüsvaylık azabını kaldırdık ve onları bir süre (dünya nimetlerinden) faydalandırdık.”

Örnekleri arttırmak mümkündür. Toplumların başına gelmesi takdir olunan azaplar onlar süregelen yanlışlarını düzelttikleri takdirde nasıl kaldırılıyor veya erteleniyorsa kişiler için de durum aynıdır. Güvensiz çalışma ortamlarında çalışan işçiler için mukadder olan kazalar, onlar bu hallerini değiştirir, gerekli güvenlik tedbirlerini alırsa kaldırılır veya belli bir süre için ertelenir.

Musibetler Başa Geldikten Sonra Sonuçları Kayıt Edilir

Başta gelen musibetler vesilesiyle yıpratıcı bir imtihandan geçirilen insanın sınındığı asıl konu musibetlerin kendisi değil musibeti hak ederken yaptıkları ve musibet sonucundaki davranışlarıdır. Her zaman ve zeminde doğru olmakla, salih ameller işlemekle mükellef olan insan, davranışlarından, hal ve hareketlerinde sorumludur ve hesaba çekilecektir. Allah tarafından tayin edilen ve her olayı en ince ayrıntısına kadar kaydetmekle görevli melekler, bu görevlerini insan hayatı boyunca harfiyen yerine getirir

ve sonuçta her şeyin kayıtlı olduğu ve adına amel defteri denen yazılı bir metin meydana getirirler.

“Hayır! Bütün bunlara rağmen siz yine de dini yalanlıyorsunuz. Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır; onlar, yapmakta olduklarınızı bilir.” (İnfitar 82/9-12) Kiramen Kâtibin melekleri adı verilen bu çok değerli yazıcı melekler, adını bu ayetlerde geçen ifadeden almaktadır.

“İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın.” (Kaf 50/17-18)

Melekler tarafından kaydedilen bu kitap kıyamet günü insana verilecek ve kendi hesabını kendisinin görmesi istenecektir. Büyük küçük demeden en ince ayrıntısına kadar bütün yapılanların ve söylenenlerin kaydedildiği bu kitap sayesinde insan hiçbir şeyi inkâr edemeyecektir.

“Kitabımı oku, bugün, hesap görücü olarak sen kendine yetersin.” (İsra 17/14)

“Amel defteri ortaya konunca, suçluların, onda yazılı olanlardan korktuklarını görürsün, 'Vah bize, eyvah bize! Bu defter nasıl olmuş da küçük büyük bir şey bırakmadan hepsini saymış!' derler. İşlediklerini hazır bulurlar. Rabbin kimseye haksızlık etmez.” (Kehf 18/49)

4.4 Kötülük Problemi

Bu dünyada iyilikler (hasenat) olduğu gibi birtakım kötülükler (seyyiat) de vardır. Sorun, Allah'ın mutlak iyi ve mutlak kudret sahibi olmasıyla, dünyadaki kötülüklerin nasıl bir arada bulunabildiği noktasında oluşmaktadır. Kötülük problemine göre bu dünyada kötülük diye bir şey varsa şu üç durumdan bir ortaya çıkmaktadır:

1. Allah mutlak kudret sahibi ve mutlak iyi ise bu dünyada kötülük diye bir şeyin olmaması gerekir. Mutlak kudreti ile ortaya çıkabilecek kötülükleri daha ortaya

çıkmadan engelleyebileceği gibi zaten mutlak iyi olduğu için kötülük diye bir şeyin bizatihi var olmaması gerekir.

2. Allah mutlak iyi ise Allah'ın yarattığı bu dünyada kötülük diye bir şeyin olmaması gerekir. O zaman Allah mutlak iyi değildir.
3. Allah mutlak kudret sahibi ise bu dünyada var olan kötülükleri engelleyebilmelidir. Öyleyse Allah mutlak kudret sahibi değildir.

Milattan önce 3. asırda yaşamış olan Epikuros (ölümü M.Ö. 270), Tanrının bu alemi yaratmış olmasının mümkün olmadığı tezine ulaşırken “kendisi ve işleri mükemmel olan tanrının kötülüklerle dolu olan bu alemi yaratmış olduğu söylenemez” fikrinden hareket etmiştir. Kötülük problemini de bu görüşüne temel olarak kullanmıştır. O, bir tanrı fikrine karşı olmamakla birlikte her şeyi ile mükemmel olan tanrının bunca kötülüklerle dolu bu âlemi yaratmış olmasının saçma olduğunu, onun bunca külfete katlanmasına gerek olmadığını savunmaktadır. (ANATOLE, 1947) Epikuros'un son iki asırda ki tartışmalara temel teşkil eden görüşlerine atıfta bulunan Britanyalı ampirist David Hume (1711-1776) şu konularda doyurucu bir cevabın bulunmadığını düşünmektedir:

- Tanrı, kötülüğü önlemek istiyor da önleyemiyor mu?

O halde tanrı güçsüzdür.

- Gücü yettiği halde kötülükleri önlemek istemiyor mu?

O halde iyi niyetli değildir.

- Hem gücü yetiyor hem de kötülüğü istemiyor mu?

O halde bu kötülükler nereden geliyor. (HUME, 1979)

İlk çağlardan beri tartışılabilen kötülük problemi hiçbir zaman tanrının yokluğuna delil olarak kullanılmadığı halde özellikle David Hume tarafından ateizmin elindeki en büyük kozlardan biri haline getirilmiş, problem olmasının ötesinde tanrının yokluğunu gösteren bir kanıt haline almıştır. (HAKLI, 2002:196) John Mackie'nin “Kötülük ve Mutlak kudret” adlı makalesi kötülük probleminin ateizmin lehine bir kanıt olarak kullanılmasının tipik örneklerindedir. (MACKIE, 1997)

İslam inancına göre kötülük probleminde nasıl yaklaşılması gerekir? Allah mutlak kadir ve mutlak iyi olduğu halde bunca kötülüğe nasıl olup da müsaade etmektedir? Mutlak iyi olduğu için iyilikleri yaratan Allah için, var olan kötülükleri örnek göstererek aynı zamanda mutlak kötü denilebilir mi? Ya da agnostiklerin yaptığı gibi iyilikleri iyilik tanrısına, kötülükleri kötülük tanrısına atfedene, ikili bir tanrı yapısı düşünülmezsizin bu sorunun çözümü mümkün değil midir?

Yukarıda bahsi geçen Nisa suresi 78. ayete göre “de ki (ey Muhammed) başınıza gelen bütün iyilikler de bütün kötülükler de Allah katındandır” hükmü en kapsayıcı ve en genel haliyle konulmaktadır. İslam’ın ve tek tanrılı dinlerin olmazsa olmaz en temel inançlarından biri Allah’ın tek bir tanrı olduğu, onun hiçbir ortağı (şeriki) olmadığı, her ne yaratılmışsa onun tarafından yaratıldığıdır. Allah’tan başka bir yaratıcı olmadığına göre insanın başına gelen her türlü şey de şeksiz ve şüphesiz olarak Allah tarafından yaratılmış olmak durumundadır.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus ayetin, insanın başına gelen iyilik ve kötülüklerle ilgili olduğudur, kendi yaptığı iyilik ve kötülüklerle ilgili değil.

Nisa 78. ayette en genel haliyle ortaya konan durum 79. ayette kötülüklerin başa geliş sebepleri hususunda ek bir açıklamaya kavuşturulmaktadır: “Sana dokunan her iyilik Allah’tan, her kötülük ise senin yüzündendir.”

Bu ayetten net bir şekilde Allah’tan hiçbir kötülük sadır olmadığı, Allah’ın hep iyilikleri ve güzellikleri yarattığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kötülüklerin nereden kaynaklandığının cevabı da verilmektedir: “Senin yüzünden”. İnsan, kötülüklerin müsebbibi ve müktesibi olmasının yanında aynı zamanda kâşifidir de. Bütün kötülükler, mukabili iyiliklerin kötüye kullanımınıdır. Bizatihi iyi olan ve iyi olarak yaratılmış olan şeyleri kötüye kullanarak kötülüğü keşfeden insanın kendisidir. Örnek vermek gerekirse çalışmak, üretmek güzeldir. Ancak daha çok kazanma, daha çok üretme hırsıyla güvensiz çalışma ortamları oluşturup birtakım kazalara sebebiyet vermek kötüdür. Böyle bir iş yerinde bir iş kazası meydana gelmişse Allah bu kötü durumu yaratmıştır denemez. Allah’ın yarattığı güzel bir şeyin kötü yönde kullanılması ve kötü bir duruma sebep olunması söz konusudur. Cinayet işleyen insanlar da Allah’ın verdiği imkânlarla bu cürümleri işlemektedir. Allah’ın yarattığı ve sahip oldukları elleriyle, Allah’ın yarattığı maddelerle imal edilmiş bir cinayet aletiyle, Allah’ın verdiği akıl, muhakeme, analiz gibi yetenekleri kullanarak, yine Allah’ın yarattığı bir insanın canına kast etmektedirler. Ama

Allah bu cinayeti yani bu kötülüğü yaratmıştır denemez. Allah hayatı yaratmış, onu kutsamış, bir cana kıymanın tüm insanların canına kıymakla eşdeğer olacağına hükmetmiştir. Öyleyse bizzat insan kendi iradesi ile tasarlayarak ve yanlış olduğunu da bilerek kötülüğü keşfetmiş ve cinayeti işlemiş olmaktadır. Ortamda bulunan tüm varlıklar; irade sahibi insandan baruta, barutun patlamasıyla oluşan itme gücünden mermi çekirdeğinin hızına kadar her şey Allah'ın yarattığı ve koyduğu kanunlara göre oluştuğu halde bu kötülüğün kaynağı Allah'tır, bu cinayeti Allah yaratmıştır demek isabetli bir teşhis olmaz. Ne insan ve sahip olduğu irade, ne demir ve barutun gücü bizatihi kötü değildir. İnsan Allah'ın yarattığı doğru ve güzel birtakım nesnelere amaçları dışında bir araya getirip, kötüye kullanarak bu eylemi işlemiştir demek daha doğru bir yaklaşım tarzı olur.

Hız. Musa'nın yanlışlıkla da olsa bir cana kıyması olayı Kasas suresi 15 ve 16. ayetlerde yer alır. Yine bir kötülük, yine bir cinayet söz konusudur. Hız. Musa olayın hemen akabinde olayla ilgili olarak "Bu şeytan işidir" tespitini yapar. Başına gelen kötü bir durum için "Bu Allah'tandır. Allah'ın bir takdiridir" demez. Yıllar sonra Hasan-ı Basri, yazdığı Kader Risalesi isimli eserinde bu duruma dikkat çekmiş ve demiştir ki: "Musa, bu iş şeytandandır diyor, cahil ise, bu Rahman'ın işidir, der." Hasan-ı Basri'yi böyle söylemeye iten şey yaşadığı dönemde yapılan birçok kötülüğün ve şerrin arkasından bunların Allah'a mal edilmeye çalışılması yatmaktadır. Benzer ifadeler güneşe tapan Sebe halkının yaptığı şirk eylemi anlatılırken "Şeytan, onlara yaptıklarını süslü göstermiş ve böylece onları yoldan çıkarmış" ifadesi geçmektedir. Büyük bir zulüm ve kötülük olan şirke düşme eylemi Allah'a değil şeytana nispet edilmektedir. İyilik ve güzelliklerin ise Allah'a atfedildiği birçok örnek vardır. Neml suresi 40. ayet:

"Kitaptan bilgisi olan biri, "Ben o tahtı, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm" dedi. Süleyman, tahtı yanında yerleşmiş hâlde görünce şöyle dedi: "Bu, şükür mü, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemek için, Rabbimin bana bir lütfudur. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse (bilsin ki) Rabbim her bakımdan sınırsız zengindir, cömerttir."

Sebe kraliçesi Belkıs'ın dillere destan tahtını yanı başında gören Hz. Süleyman, mazhar olduğu bu lütuf için “Bu Allah'tandır ve şükredip şükretmeyeceğimi denemek için bir imtihandır” tespitini yapıyor.

İblisin Allah'a isyan sürecinde yaşadıkları da buna benzemektedir. İnsanın önünde saygı ile eğilmesi ve ona hürmet göstermesi emredilen İblis, gururlanarak emre itaatten kaçınmış ve kâfirlerden olmuştu. Onu bu isyana sevk eden, kendisinin ateşten, insanın ise topraktan yaratılmış olmasıydı. Ateşin topraktan daha hayırlı olduğuna ve ateşten yaratılmış daha üstün bir varlığın topraktan yaratılmış daha alt düzeyde bir varlığa secde etmesini istemenin haksızlık olduğunu düşünüyordu. Burada şöyle bir soru akla gelmelidir. Şeytan kendisinin ateşten, insanın ise topraktan yaratıldığını nereden bilmektedir? Hiç kuşku yok ki bu bilgiyi her şeyi bilen Allah'tan öğrenmişti. Kehf suresi 51 ayet:

“Ben onları (İblis ve soyunu) ne göklerin ve yerin yaratılışına ne de bizzat kendilerinin yaratılışına şahit tuttum. Ben yoldan çıkaranları yardımcı edinecek değilim.”

Bir varlığın daha henüz yaratılırken kendi yaratılışına şahit olması zaten akla muhaldir. Anlaşılan o ki iblis insanın topraktan yaratılış sürecine de şahit olmamış bu bilgiyi sonradan Allah'tan öğrenmiştir. Demek ki şeytan Allah'tan aldığı bir bilgiyi kullanarak, Allah'ın kendisine verdiği akıl, konuşma, muhakeme gibi yetenekleri kullanarak Allah'a isyan etmiştir. Allah'ın ne insanı yaratması ne İblisi yaratması ne de tüm meleklerle birlikte iblise böyle bir emir vermesi bizatihi kötü değildir. Ancak bu sürecin bir isyanla sonuçlanacak şekilde kötüye alet edilmesi iblisin bir işidir ve kötüdür.

Kaldı ki Şems suresi 8. ayette “ona kötülükleri ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham eden (Allah'a) yemin olsun” buyurulmaktadır. İnsana, Allah'ın bir lütufu olarak neyin kötülük olduğu ve bu kötülüklerden nasıl sakınması gerektiği, neyin de iyilik olduğu ilham edilmektedir. Bununla da yetinilmeyip tarih boyunca birçok peygamber ve ilahi kitap gönderilerek insanoğlu kötülükler konusunda uyarılmış ve sonuçları hakkında da haberdar edilmiştir.

Konuya Mutlak yaratıcı ve tevhidi yaratılış teorisi kavramlarıyla yaklaşıldığında, kötülüklerin sebebi insanın kendisi olsa bile onları yaratan Allah'tır demek de

mümkündür. Peki, Allah'ın, insanın sebep olduğu kötülükleri engelleyebilecek mutlak bir gücü, kudreti olduğu halde bunları engellememesinin sebebi nedir?

Allah insanı yaratmış, onu doğru ve yanlış seçebilecek bir irade kabiliyeti ile donatmış, doğru ve yanlışın ne olduğunu da söyleyip kendi eylem ve fillerinde serbest bırakmıştır. Dünyanın bir imtihan yeri olmasının sırrı da gereği de budur. Allah insanın hür iradesiyle karar vererek seçtiği iyiliklere de kötülüklerle de onun iradesine gösterdiği saygı, sağladığı imkân ve tanıdığı süre sebebiyle müsaade etmektedir. Kehf suresi 29. ayette insana: “De ki: “Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.” şeklinde büyük bir özgürlük alanı tanıdığı vurgulanmaktadır. Hür iradeye ve insana bu dünyada tanınan süreye atıfta bulunulan bu ayetin devamında “Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir! Cehennem ne korkunç bir yaslanılacak yerdir.” buyurularak yanlış tercihte bulunanların uğrayacakları korkunç akıbet haber verilmektedir. Benzer birçok ayet bulunmakla beraber sadece Kehf suresi 29. Ayeti göz önüne aldığımızda bile şu 3 neticeye kolayca ulaşılabilmektedir:

1. İnsan tercihlerinde hürdür. Allah, insanın serbest iradesiyle yaptığı seçimlere müdahale etmemektedir.
2. İnsana sonsuz ahiret hayatı öncesi yaşadığı dünya hayatında, belli bir süre tanınmıştır. Bu süre içindeki yaşadıkları, başına gelen tüm sıkıntı ve dertler ve hatta iyilik ve güzelliklerin hepsi bir imtihan vesilesidir. Allah kimin düzgün bir iş yapacağını kimin de azgınlık gösterip zulmedeceğini belirlemek için onlara süre tanımakta, dönüş yapmaları için fırsat vermektedir.
3. Tüm bunların sonunda ahiret günü, kötülük yapanlara kötülüklerinin tam karşılığı, iyilik yapanlara da iyiliklerinin tam karşılığı ve hatta fazlası, hiçbir haksızlık ve zulüm yapılmadan verilecektir. Bazılarının bu dünyada beklediği müdahale ve karşılıkların hepsi ahiret günü gerçekleşecektir.

“Senden azabın çabucak gelmesini istiyorlar. (Hikmet gereği) belirlenmiş bir süre olmasaydı, azap onlara mutlaka gelirdi. Onlar farkında değillerken kendilerine ansızın elbette gelecektir.” (Ankebut 29/53)

Allah'ın kötülükleri engellememesi, dünya hayatının bir imtihan yeri olması ve kötülükleri yapanların da yaptıklarıyla imtihan edilmesinden dolayıdır. Bu kötülükleri yapanlara hak ettikleri azabı hemen vermemesi de O'nun iyi niyetinin bir göstergesidir.

- Tanrı, kötülüğü önlemek istiyor da önleyemiyor mu?

Allah kötülüğü önlemek istiyor ancak bunu cebren ve re'sen müdahale ederek değil vahiyle, ilhamla, gönderdiği elçi ve kitaplar vasıtasıyla yapmak istiyor. Ki mükâfat hak eden kendi yaptıklarıyla hak etmiş olsun, ceza hak eden de kendi yaptıklarıyla hak etmiş olsun. Bunun sebebi Allah'ın kurduğu düzen ve ezelde verdiği sözdür: “*Rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir hüküm ve belirlenmiş bir süre olmasaydı, onlar da (yaptıkları kötülükler sebebiyle) hemen cezalandırılırlardı.*” (Taha 20/129) O halde Allah güçlüdür, prensip sahibidir ve dilediğini yapar. Kötülükleri önlemeye gücü yettiği halde bir kısmına müsaade ediyor, imtihan gereği insanın kendi elleriyle kazandığı kötülüklerin bir kısmını önlemiyor. “*İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır.*” (Rum 30/41)

- Gücü yettiği halde kötülükleri önlemek istemiyor mu?

Yeryüzünde var olan kötülüklerin hemen ve kaynağında engellenmesi veya cezasının hemen verilmesi gibi talepler Allah tarafından kurulan bu düzenin imtihan sırrına aykırıdır. Bir öğretmen, gözünün önünde sınav sorularına yanlış cevap veren öğrencisine neden müdahale etmiyorsa Allah da kullarının yanlışlarına hemen müdahale etmiyor. “*Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden hemen cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belirli bir süreye kadar erteler. Ecelleri geldiği zaman ise ne bir an geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.*” (Nahl 16/61) Bu Allah'ın rahmetinin bir gereği ve göstergesidir.

- Hem gücü yetiyor hem de kötülüğü istemiyor mu?

Allah kötülüğü istemez, kullarının kötülük yapmasına razı olmaz. “*Allah kullarının inkâr etmesine, küfre düşmesine razı olmaz.*” (Zümer 39/7) Kötülüğü engellemeye gücü

yeter ve bunu da sürekli olarak yapar. “Başınıza her ne musibet (kötülük) gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder.” (Şura 42/30) Çoğunu başınızdan def eder. O halde bu kötülükler insanın başına kendi elleriyle kazandıkları, direnmesi ve ısrarı sebebiyle gelmektedir.

4.5 Hakkedilmeyen, Re’sen Takdir Edilen İmtihanlar

İnsanın başına ister musibet kabilinden isterse de bela ve fitne türünden her ne gelirse gelsin mutlaka onun sınanması ve imtihan edilmesi gibi bir sebebi vardır. Bu kavramları birbirinden ayıran özellik başa geliş sebepleri, sıklıkları ve büyüklükleridir.

Şura suresi 30. ayet ve içinde “kendi ellerinizle kazandıklarınızdan dolayı” ifadesi geçen birçok ayet bir arada düşünüldüğünde, insanın başına gelen her musibetin, öncesinde yapılanlar ve hak edilenler sonucu geldiği gibi bir izlenim ortaya çıkmaktadır. Yukarıda metni ve manası geçen Şura suresi 30. ayete göre Allah-u Teâlâ, insanların kendi hataları sebebiyle başlarına gelmesi gereken birçok bela ve sıkıntıyı da affettiğini ve insanları bunlardan kurtardığını beyan etmektedir. Zaten hak ettiğinin çok azı bir musibete duçar kalan insanın hak etmediği bir kaza, bela, sıkıntı ve dert ile imtihan edilmesine gerek olmadığı da iddia edilebilir.

Ancak Kuranda geçen fitne, bela ve musibet kavramlarının geçtiği ayetler incelendiğinde bunlardan musibet kabilinden olanlar için “kendi elleriyle kazandıkları sebebiyle”, “hak ettikleri yüzünden”, “önceden yapıp ettiklerinin neticesinde” türü vurgulara rastlanırken fitne ve belanın başa geliş sebebi için daha çok imtihan, sınama ve gerçeğin ortaya çıkarılması vurguları yapılmaktadır.

4.6 Tedbir Tevekkül İlişkisi

Tedbir kelimesi önlem ve hazırlık anlamlarına gelen Arapça kökenli bir kelime olup Türkçede de kullanılmaktadır. İş sağlığı ve güvenliği açısından tedbir, çalışanların iş yerinde bir kazaya veya meslek hastalığına maruz kalmamaları, güvenli bir çalışma ortamına sahip olmaları için yapılması gereken her türlü önleyici ve düzeltici eylem olarak tanımlanabilir.

Türkçede de kullanılan tevekkül kelimesi ise dini içerikli bir kelime olup manası Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğe göre “Herhangi bir işte elinden geleni yapıp daha sonrasını Allah'a bırakma.” demektir. Vekil kılma, başkasına havale etme, gücünün yetmediği yerde sonucu Allah’tan bekleme gibi anlamları vardır. İstılahî manada ise “Bir iş, bir amaç uğruna gerekli bütün tedbirleri aldıktan sonra Allah’a güvenerek gerisini Allah’a bırakmaya tevekkül denir.

Tevekkül etmek vekil kılmak demektir. Herhangi bir işte yapılması gereken her şey yapıldıktan, alınması gereken her türlü tedbir alındıktan sonra gerisi için “Ey Allah’ım! Benim elimden, aklımdan gelen, gücümün yettiği budur. Bundan sonrası için seni vekil kıldım, sana güvendim, bundan sonra benim için yapacaklarına, nasip edeceklerine, başıma geleceklere razıyım.” demektir.

Tevekkülün en önemli unsurlarında biri güvendir. Güvenin Arapça karşılığı ise imandır. Hiç kimse inanmadığı, güvenmediği birini işlerine vekil tayin etmez. Bir cumhurbaşkanı, yurtdışı seyahatlerine çıkmadan önce yerine en güvendiği, en yetkin gördüğü kişiyi vekil tayin eder. O kişi cumhurbaşkanı dönüncüye kadar bu göreve vekaleten bakar. Aynı şekilde bir kişinin Allaha tevekkül etmesi, Ona karşı olan imanının, güveninin en bariz göstergelerinden biridir. Onu işlerine vekil tayin etmekle Onun kendisi için yapacaklarına peşinen rıza göstermiş olmaktadır.

Allaha dua etmek ile tevekkül etmek arasında önemli bir fark vardır. İnsan bir işinin kendi istediği gibi olması için Allaha dua eder. Tevekkül ettiğinde ise sonuç istediği gibi olmasa da Allah’ın kendisi için en güzel ve en doğru olanı yapacağına olan inancıyla sonuca rıza gösterir. Allaha tevekkül eden birinin aynı zamanda, sonucun istediği gibi olması yönünde dua etmesinin bir sakıncası yoktur.

Tevekkül etmenin en temel koşulu tedbir almaktır. Gereken her şey yapıldıktan, alınması gereken her türlü tedbir alındıktan sonra yapılan tevekkülün bir anlamı vardır. “Bütün tedbirler alındıktan sonra artık tevekkül etmeye ne gerek var ki?” şeklinde bir soru akla gelebilir. İş hayatında yıllarca çalışıp büyük tecrübeler kazanan herkes çok net bir şekilde bilir ki bütün tedbirleri almak denilen şey söylendiği kadar kolay değildir. Atlanan, ihmal edilen, önemsenmeyen veya öngörülemeyen birtakım unsurlar sebebiyle her zaman her türlü tedbiri almak mümkün olamayabilir. O halde insana düşen şey, mümkün merteye ve olabildiğince her türlü tedbiri almak, sonrasında olabileceklerle ilgili olarak Allaha tevekkül ve dua etmektir.

Tevekkülün diğeri bir unsuru da rızadır. Allaha güvenen ve bunun bir göstergesi olarak işlerini ona havale eden insanın ortaya çıkacak sonuçlar hakkında da Allaha tam bir güven ve rıza ile teslim olması gerekir. Tevekkül; sonuçların kendi istediği gibi olmadığı durumlarda dahi “demek ki hakkımda hayırlısı böyleymiş” diyerek tam bir teslimiyet ile hareket etmeyi gerektirir.

Devesini çöle salarak Allah’a tevekkül ettiğini söyleyen bir bedeviye Hz. Muhammed’in (as.) söylediği şu söz darb-ı mesel olmuştur: “Deveni bağla öyle tevekkül et.” Şartları yerine getirilmeden, kuru kuruya yapılan bir tevekkülün netice doğurmayacağı ortadadır. Deve bağlanmış olsa bile meydana gelebilecek onlarca olumsuz durum ve olay ihtimaline karşı Allah’a tevekkül müessesesi ile tedbir alınması istenmektedir.

Hiçbir güvenlik tedbiri alınmamış bir makina ile çalışan bir işçi bu durumu Allaha tevekkül ediyorum diyerek açıklayamaz. Hemen olmasa bile bir süre sonra yaşanması kaçınılmaz bir kaza sonrası ortaya çıkan durumu da kaderim buymuş mazeretiyle geçiştiremez. Zira ne tedbir alınmadan yapılan tevekkül tevekküldür, ne de kendi kabahati neticesinde başına gelen bu kaza, ezeli bir yazgı veya kaderdir. Allah’ın yaratmada ki koyduğu kurallar gereği evrendeki tüm olaylar gibi bu kaza da bir sebep sonuç ilişkisi içerisinde oluşmuştur. Sebep işçinin hiçbir güvenlik tedbiri almadan çalışması, sonuç kazadır.

Öyleyse gerçek tevekkül; öngörülemeyen, anlaşılamayan, engellenemeyen ve kaçınılamayan olaylarla ilgili olarak yapılan tevekküldür. Olayların öngörülen, anlaşılabilir, tedbir alınabilen kısımları mümkün olduğunca idari ve mühendislik hizmetleriyle tespit edilmeli, gerisi hakkında tevekkül edilmelidir. Buradan da anlaşılacağı üzere gerçek bir tevekkül, öncesinde sıkı bir çalışma ve gayret içermektedir. Disipliner bir çalışma ve gayretle tedbirler alınmalı ve olayların tedbir alınabilen kısımları sürekli tespit edilerek genişletilmelidir.

Gerçek manada bir tevekkül, öncesinde proaktif önlemler almayı da zorunlu kılar. Zira önlem alınabilen kısımlar tevekkülün konusu değildir. Bu yönüyle tevekkül sürekli bir gelişme ve iyileştirmenin de anahtarı niteliğindedir. Tevekkül etmeden önce devenin bağlanması gerektiğini biliyoruz. Bunu yaptık. Ama aklımıza hemen bir soru daha geliyor. “Hayvanın yemini verdik mi?” Öyleyse bu işle ilgili olarak tevekkülden önce bir önlem adımı daha bulmuş oluyoruz. Peki “Yükünü boşalttık mı?”, “terini kuruttuk mu?”,

“ihtiyaçlarını giderdik mi?” Tüm bu işlemler, tevekkül öncesi yapılması gereken işler noktasında önemli adımlardır ve düşünebildiğimize göre artık tevekkülün konusu olmaktan çıkmıştır. Görüldüğü gibi tevekkül, elde edilen tecrübelerle sürekli olarak gelişmeyi ve ilerlemeyi zorunlu kılan bir yapıdadır. Yoksa tevekkülü yanlış anlayanların iddia ettiği gibi tembelliğin ve tedbirsiz çalışmanın mazereti değildir.

Kapalı alanlarda çalışma ile ilgili bir dizi iş sağlığı ve güvenliği tedbiri söz konusudur. Örneğin bir çalışanın tutkal tankı içerisinde periyodik temizlik işlemi gerçekleştirmek istediğini varsayalım. Tutkal tankı bir kapalı ortamdır ve birçok tehlikeli durum barındırmaktadır. Çalışan kendisini tehdit eden risklerden haberdar olsun veya olmasın, hiçbir tedbir almadan kalkışacağı bu temizlik işlemi esnasında Allaha tevekkül etmesi onu hiçbir olası riskten koruyamayacaktır. En bariz risk olarak tutkal tankı içerisinde yeterli oksijen olup olmaması durumunu değerlendirdiğini varsayalım. Yeterli havalandırmanın sağlanması bu konudaki riskleri minimize edecektir. Ancak ortamda hala bertaraf edilmesi gereken bir dizi risk söz konusudur. Öncelikle ortamdaki oksijen, yanıcı, patlayıcı, parlayıcı madde miktarı, zehirli gaz ölçümlerinin yapılması gerekmektedir. Bundan sonra,

1. Çalışma yapılacak alanla ilgili kapsamlı bir risk değerlendirmesi yapılmalı,
2. Kapalı alan çalışma izin belgesi düzenlenmeli,
3. Asla yalnız çalışmamalı, kapalı alan dışında mutlaka biri daha bulunmalı,
4. Alana girecek kişi konu ile ilgili olarak yeterli İSG eğitimi almış olmalı,
5. Gereken kişisel koruyucu donanımlar kullanılmalı, (koruyucu baret, hava beslemeli solunum cihazı, düşmeyi önleyici ekipman, toz ve gaz geçirmez özel giysi vs.)
6. Çalışanın üzerinde çoklu gaz ölçüm ve ikaz cihazı bulundurulmalı,
7.

Alınan her tedbir kaza riskini azaltacaktır. Tüm bu tedbirler olabildiğince dikkatli ve mümkün olduğu kadar özenle alındıktan sonra yapılması gereken artık bundan sonrası için Allah’a tevekkül ve dua etmektir. Aslında her tedbir maddesinin altında yine o maddeyle ilgili bir tevekkül söz konusudur. Örneğin kapsamlı bir risk değerlendirmesi yapılmış olsa bile unutulmuş, atlanmış, değerlendirme dışı kalmış risklerin meydana gelme ihtimaline karşı yine tevekkül edilebilir. Böylece tevekkül her aşamada ve

düzye, alınabilecek her türlü tedbirden sonra söz konusu olmakta ve bu durum tedbirli çalışma sürecinin iyileştirilmesine sürekli olarak katkı sağlamaktadır.

Örneğin bir çiftçi zamanı geldiğinde tarlasını sürer, gübreler, tohumları usulüne uygun bir şekilde eker, gerekli bakımları zamanında ve doğru bir şekilde yaparsa hasat zamanı geldiğinde mahsulüne kavuşur. Tüm bunların hiçbirini yapmadan ben Allaha tevekkül ettim, nasibimde hangi mahsul varsa, kaderimde ne yazılıysa o bana ulaşır derse bu yaptığı ne doğru bir tevekkül ne de doğru bir kader inancı olur. Bu ve benzeri örneklerden anlaşılmaktadır ki tevekkül ve kader süreçleri, nedensellik prensibi içerisinde işleyen süreçlerdir. Her şey bir sebep sonuç ilişkisi içerisinde cereyan etmektedir. Doğru düzgün bir mahsul elde etmenin sebepleri bellidir. Bu sebepler yerine getirilmeden kuru kuruya bir tevekkülle, kaderimde varsa nasıl olsa olur türü söylemlerle herhangi bir sonuç elde edilmesi mümkün değildir.

4.7 Kendinizi, Kendi Elinizle Tehlikeye Atmayın

Bu ifade Kuran'da Bakara suresi 195. ayette geçmektedir. Ayetin tamamı şu şekildedir:

"Allah yolunda harcayın. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Yaptığınızı güzel yapın; Allah güzel iş yapanları sever." (Bakara 2/195)

İSG açısından bakıldığında bu ayette oldukça önemli unsurların arka arkaya sayıldığını görülmektedir. Bunlardan ilki "kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın" ifadesidir. İnsanın kendi nefsinde ve dış çevresinde oldukça fazla sayıda kaza, bela, sıkıntı, dert ve hastalık potansiyeli taşıyan tehlikeler mevcuttur. Bu tehlikelerden bazıları kişinin kontrolü dışında, başkalarının yaptığı yanlışlar ve güvensiz çalışma ortamları sebebiyle oluşabileceği gibi bir kısmı da bizzat kendisinin ihmalkarlığı, özensiz ve güvensiz çalışma prensipleri sebebiyle meydana gelebilmektedir. İşte burada tek tek tüm bireylere hitaben kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın emri verilerek herkesin hiç değilse kendini tehlikelerden koruyacak güvenlik tedbirlerini alması gerektiği vurgulanmaktadır. Tek tek tüm çalışanların kendisini için güvenli çalışma ortamını sağladığı, tehlikelerden kaçındığı durumlarda çalışma ortamının bir bütün olarak düzeleceği de aşıkardır. Böyle bir durumda İSG profesyonellerine düşen iş sadece koordinasyon, gerekli eğitimlerin verilmesi ve çalışma ortamı gözetimi olacaktır. Geri

kalan güvenlik tedbirleri çalışanların kendilerini tehlikelerden korumalarıyla otomatik olarak sağlanacaktır.

Ayetin “Yaptığımız işi güzel yapın, Allah güzel iş yapanları sever” kısmından anlaşılmaktadır ki; güvenli çalışma ortamları sayesinde sağlanacak tehlikelerden uzak çalışma prensipleri güzel iş yapmanın unsurlarındandır ve Allah tarafından istenen de budur. Başa gelen bir kaza sonucunda “Allah ezelde böyle istemiş, yapacak bir şey yok” söylemiyle taban tabana zıt olan bu görüşe göre insanın mümkün olduğu kadar kendini tehlikelerden koruması ve işini güzel yapması emredilmekte ve Allah’ın böyle yapanları sevdiği söylenmektedir.

İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili birtakım tedbirlerin alınması, tehlikelerin bertaraf edilmesi, güvenli çalışma ortamlarının oluşturulması, insanların kendilerini tehlikede hissetmeden çalışmalarını güzel iş yapma kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak tüm bunların da hem firmaya hem de çalışanlara maliyeti söz konusudur. Çalışanlara olan maliyet genellikle bedensel ve uygulama ile ilgili sıkıntılar olurken firmaya maliyeti çoğunlukla parasal olmaktadır. İşte ayetin ilk kısmında yer alan “Allah yolunda harca” emri de bu konuda yol göstermektedir. Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmadan güvenli bir şekilde çalışmak, yaptığınızı güzel yapmak önemlidir, gereklidir. Bunun için yapılacak olan harcamalarda Allah yolunda, onun dediği ve istediği olsun diye yapılan harcamalardır, bu harcamalardan da kaçınmayın.

Anlaşılan o ki modern iş sağlığı ve güvenliği prensiplerinin oluşmasından yüzyıllar önce indirilen kutsal kitabımızda güvenli çalışma prensipleriyle ilgili konulara yer verilmiş ve ana düsturları belirlenerek açıklanmıştır.

5 BÖLÜM: GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışanlar üzerinde tasarlanan bir anket çalışmasıyla çalışanların sahip oldukları kader inancının birtakım İSG tedbirlerinin alınmasında onları pozitif yönde mi yoksa negatif yönde mi motive ettiğinin tespit edilmesine çalışılmıştır. Uzun yıllar çalışma hayatı içinde bulunan, birçok kaza veya ramak kala olayı yaşayan veya yakınlarında gözlemleyen çalışanların biriktirdikleri tecrübi bilgileri ile öğrendikleri ve inandıkları kader inançlarının ne kadar örtüştüğü hazırlanan sorularla tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anket iki kısımdan oluşmaktadır ve araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Birinci kısımda yer alan 8 soru ile ankete katılanların demografik özellikleri, ikinci kısımda sorulan 19 adet 5’li likert tipi soruyla kadercı bir anlayışa mı yoksa serbest iradede yana bir anlayışa mı daha yakın oldukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca anket soruları analiz edilerek, çalışanların olaylara bir sebep sonuç ilişkisi içerisinde yaklaşp yaklaşmadıkları da anlaşılmaya çalışılmıştır.

Musibetlerin başa geliş şekilleri, rastgele veya bir takdire göre olup olmadığı, bu musibetlerin insanın kaderi mi yoksa kendi yapıp ettiklerinin bir sonucu mu olduğu, re’sen takdir edilen bir sınama, bir imtihan durumunun mevcudiyeti, ezelde yazılan bir yazgı, kader sonucu olup olmadığı gibi konular anket kapsamında sorulan sorularla irdelenmiştir. Sonuçlar istatistiki yöntemlerle değerlendirilerek yorumlanmış ve ankete katılan çalışanlardan elde edilen örneklem kullanılarak ana kütle (evren) üzerinde genelleme yapma cihetine gidilmiştir. Aslında örneklem kendi başlarına bir anlam ifade etmezler. Onları anlamlı kılan ana kütle temsil kabiliyetleri ve kullanılan istatistiki değerlendirme yöntemleridir. Bu temsil kabiliyeti ne kadar yüksekse ve örneklem istatistiğinin doğruluk ve güvenilirlik derecesi ne kadar yüksekse elde edilen sonuçların ana kütle temsil kabiliyeti de o kadar yüksek olur.

Anket çalışmasının uygulandığı sanayi kuruluşlarından gerekli izinler alınmış ve çalışanlarla yüz yüze anket yapılmıştır. Bunun yanında bir kısım çalışana da elektronik ortamda (Google Forms) ulaştırılan anketi doldurmaları istenmiştir. Anket uygulaması öncesinde Üsküdar Üniversitesi, Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığından araştırma projesinin etik açıdan uygun olduğuna dair onay alınmıştır.

H0 Hipotezleri

Çalışmanın H0 hipotezleri şu şekilde belirlenmiştir:

1. Çalışanların önemli bir kısmı kadere inanmamaktadır. Dolayısı ile iş sağlığı ve güvenliği açısından tedbirli veya riskli çalışma konusunda işçi davranışlarını belirleyen bir unsur olarak, kader inancının bir etkisi yoktur.
2. Çalışanlar, serbest irade ve hür seçim prensibine inanmaktadır. Bu yüzden başlarına gelen kazaların yazgıları sebebiyle değil serbest iradeleriyle yaptıkları seçim sonucunda meydana geldiğini düşünmektedirler.
3. Tedbir almak tevekkül etmenin unsurlarından biri değildir.
4. Çalışanların eğitim düzeyleriyle kader inançları arasında bir ilişki yoktur.
5. İşyerinin tehlike sınıfı ile kadere olan inanç düzeyi arasında bir ilişki yoktur.

H0 hipotezlerinin belirlenmiş şekillerinden de anlaşılabilceği gibi onaylanması beklenen H1 hipotezleri; çalışanların büyük bir kısmı kadere inanmaktadır, kader inancının İSG tedbirlerinin alınması üzerinde önemli bir etkisi vardır, çalışanların yine önemli bir kısmı kadere inanmakla beraber cüzi iradeleriyle hür seçim ve serbest irade prensibine inanmaktadır, tedbir almadan tevekkül edilemeyeceği bilgisi net bir şekilde oluşmuştur şeklinde özetlenebilir.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırları

Diğer tüm deneye dayalı sosyal alan araştırmalarında olduğu gibi bu araştırma da belli bir kapsam ve sınır çerçevesinde yapılmıştır. Aslında 6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu kapsamına giren tüm çalışanlar hedef kitle olarak değerlendirilebilir. Ancak bu kadar büyük bir hedef kitle üzerinde araştırma yapmanın imkansızlığı ortadadır. O yüzden hedef kitleyi temsil kabiliyeti olduğuna inanılan tamamen rassal olarak tespit edilmiş örneklem üzerinde çalışma gereği ortaya çıkmaktadır. Örneklem olarak İstanbul, Adapazarı ve Bursa'da kurulu 4 adet sanayi kuruluşu ile bir vakıf çalışanları kullanılmış ayrıca "Google Forms" kanalıyla ulaşılan çalışanlara da anket uygulaması yapılmıştır. Bulgular ankete verilen cevapların doğru olduğu varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca ankete katılanlar görüşlerini zaman içerisinde değiştirebileceklerinden dolayı araştırma anketin uygulandığı zaman dilimiyle sınırlıdır.

Araştırmanın Yöntemi ve Modeli

Araştırmada 5'li likert tipi sorulardan oluşan bir anket kullanılmıştır. Anket ölçekli bir anket değildir ve öncesinde ölçekli bir anket arayışına gidilmemiştir. Bunun sebebi ölçekli anketlerin esnek soru formatına müsait olmamasıdır. Zaten en fazla iki faktörlü olması planlanan anketin (kaderci ve iradeci yaklaşım) esnek soru yapısıyla daha işlevsel değerlendirmeler yapmaya müsait olması tercih edilmiştir. Ancak anket bittikten sonra yapılan faktör analizinde anketin 4 ölçekli olarak değerlendirilebileceği tespit edilmiştir. Kaderci, serbest irade, kişisel kararlılık ve kişisel sorumluluk olarak adlandırabileceğimiz bu 4 faktör SPSS versiyon 25 programı tarafından tespit edilmiştir. Ancak istem dışı oluşan 2 faktör aslında serbest iradeden yana olan tavrı ölçen 4 soruya verilen cevapların farklı gruplaşması neticesinde oluşmuştur ve ayrı bir faktör olarak değerlendirilmemiştir.

Evren ve Örneklem

Anket çalışmasının evreni 6331 sayılı İSG kanununun kapsamına giren tüm çalışanlardır. Ancak bu kadar geniş bir evren üzerinde çalışma yapmanın mümkün olmadığı ortadadır. Araştırmada, tesadüfi örneklem tekniğiyle evreni temsil yeteneğine sahip bir örneklem grubu oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun için Bursa'da faaliyet gösteren bir dokuma fabrikası, Sakarya'da kurulu kaynak makinaları üreten bir fabrika, İstanbul'da faaliyet gösteren bir filtre fabrikası ve endüstriyel kahve makinaları üreten bir elektronik firması çalışanları çekirdeğini oluşturmak üzere ulaşılabildiği kadar farklı ve çeşitli kesimlerden çalışana anket uygulaması yapılmıştır. İstatistiksel hesaplamalarla elde edilen sonuçların kalitesi örneklemin evreni temsil kabiliyetine bağlıdır. Bu yüzden farklı tehlike sınıflarında, farklı illerde ve çok çalışanlı kuruluşlar tercih edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Anket toplam 27 sorudan oluşmaktadır. Bunlardan ilk 8 tanesi demografik özelliklerin tespitine yönelik bağımsız değişkenlerden oluşmaktadır. Bağımlı değişkenlerin kaderci ve özgür iradeci yaklaşımları ölçen sorulardan oluşmasına özen gösterilmiştir. Hiç uygun değil, uygun değil, kısmen uygun, büyük ölçüde uygun ve

tamamen uygun şıklarından oluşan 5'li likert tipi 19 soru ile kader konusundaki yaklaşımlar ölçülmeye çalışılmıştır.

Anket çalışması süresince ulaşılan 355 adet çalışandan anket formunu doldurması istenmiştir. Anketin 205 adedi basılı form şeklinde 150 adedi ise elektronik ortamda doldurulmuştur. 26 anket formu eksik data sebebiyle değerlendirme dışı bırakılmıştır. Ayrıca özensiz bir şekilde doldurulduğu tespit edilen (bütün sorulara aynı şıkkı işaretleyerek cevap vermek gibi) anket formları da değerlendirmeye alınmamıştır.

Verilerin Analizi

Anket kısmında daha detaylı olarak anlatılmış olmakla beraber anketin güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha (α) değeri 0.786 olarak bulunmuştur. Ankete normallik testi yapılmış ve normal dağılıma uyduğu tespit edilmiştir. Tüm sorular için tanımlayıcı istatistik hesaplamaları, sorulardan öne çıkanlar için dağılım analizleri ve birkaç soru için de çapraz soru analizleri yapılmıştır. Ayrıca ankete katılanların demografik özellikleriyle ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Toplanan tüm bilgiler IBM SPSS Statistics ver. 25 programına girilerek analiz edilmiştir.

Bağımsız değişken olarak yaş, cinsiyet, eğitim durumu, ekonomik durum, çalışılan süre, tehlike sınıfı ve geçirilen kaza gibi değişkenler kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak ise kaderci ve özgür iradeden yana yaklaşımları ölçen 5'li likert tipi sorular kullanılmıştır.

6 BÖLÜM: BULGULAR

Anket sonucunda elde edilen bilgiler SPSS programına girilerek istatistiksel analiz sonuçları elde edilmiştir. Öncelikle güvenilirlik analizi yapılmış, data setinin normal dağılıma uygunluğu test edilmiş, demografik özelliklerin katılımcılara göre dağılımı irdelenmiş, bazı bağımlı değişkenlerin histogram grafikleri çizilmiş, frekans ve dağılım tabloları hazırlanmıştır. Ayrıca seçilen birtakım sorulara verilen cevapların bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi ve çapraz tabloları hesaplanarak değerlendirilmiştir.

6.1 Güvenilirlik Analizi (Cronbach Alpha (α) Değeri)

Veri setine öncelikle güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik analizi ankette verilen yanıtların tutarlılığını ölçer ve temel analiz Cronbach Alpha (α) değerinin bulunmasıdır. Her sorunun tek tek alfa değerleri hesaplanabileceği gibi tüm soruların ortalama bir alfa değeri de hesaplanabilir. Tüm sorular için elde edilen alfa değeri anketin toplam güvenilirliğini gösterir ve 0.7'den büyük olması beklenir. 0.7'den düşük olması halinde anketin güvenilirliği zayıf, 0.8'den büyük olması durumunda ise güvenilirliğin yüksek olduğuna karar verilir.

Cronbach's alpha	Güvenilirlik
$\alpha \geq .9$	Mükemmel
$.9 > \alpha \geq .8$	İyi
$.8 > \alpha \geq .7$	Kabul edilebilir
$.7 > \alpha \geq .6$	Şüpheli
$.6 > \alpha \geq .5$	Kötü
$.5 > \alpha$	Güvenilmez

Cronbach Alpha sayısı şu formüle göre hesaplanır:

$$\alpha = \frac{K}{K - 1} \left(1 - \frac{\sum_{i=1}^K \sigma_{Y_i}^2}{\sigma_X^2} \right)$$

Burada K sayısı soru sayısını, σ_X^2 toplam anket varyansını, $\sigma_{Y_i}^2$ ise (i)'nci sorunun toplam örneklemdeki varyansını göstermektedir. Analize geçmeden önce tersten değerlendirilmesi gereken 1, 4, 6, 9, 10, 12, 14 ve 17. sorular ((1=5) (2=4) (3=3) (4=2) (5=1)) dönüşümüne tabi tutulmuştur.

Yapılan hesaplama sonunda anketimizin **Cronbach Alpha değeri 0.786** olarak bulunmuştur.

Güvenilirlik Analizi

Cronbach Alpha	Cronbach Alpha (standardize edilmiş)	N (Soru sayısı)
0.786	0.766	19

“If item deleted” analizinde birinci soru değerlendirme dışında bırakılırsa Cronbach Alpha değerinin 0.823’e ulaşacağı görülmüştür. Anketimizin güvenilirlik düzeyi ‘iyi ’ye oldukça yakın düzeyde “kabul edilebilir” olarak tespit edilmiştir.

6.2 Demografik Özelliklerin Dağılımı

Ankette demografik özelliklere ait 8 adet soru kullanılmıştır. Bu sorulara verilen cevapların dağılımı ile ilgili tablolar şu şekilde oluşmuştur:

Tablo 1 Cinsiyete Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	163	45.9
Erkek	191	53.8
Kayıp Data	1	0.3
Toplam	355	100.0

Tablo 2 Eğitim Durumuna Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı

	Frekans	Yüzde %
İlkokul mezunu	98	27.6
Ortaokul mezunu	37	10.4
Lise mezunu	89	25.1
Lisans mezunu	95	26.8
Lisansüstü	36	10.1
Toplam	355	100.0

Tablo 3 Ekonomik Duruma Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı

	Frekans	Yüzde %
Çok düşük	28	7.9
Düşük	75	21.1
Orta	172	48.5
İyi	71	20.0
Çok iyi	5	1.4
Kayıp Data	4	1.1
Toplam	355	100.0

Tablo 4 Yaş Skalasına Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı

	Frekans	Yüzde %
25 yaş altı	38	10.7
26-35 yaş	106	29.9
36-45 yaş	115	32.4
46-55 yaş	83	23.4
56 yaş üstü	7	2.0
Kayıp data	6	1.7
Toplam	355	100.0

Tablo 5 Çalışılan Yıl Sayısına Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı

	Frekans	Yüzde %
Bir yıldan az	26	7.3
2-5 yıl	60	16.9
6-15 yıl	136	38.3
16-25 yıl	82	23.1
26 yıldan fazla	42	11.8
Kayıp data	9	2.5
Toplam	355	100.0

Tablo 6 İşyeri Tehlike Sınıfına Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı

	Frekans	Yüzde %
Az Tehlikeli	154	43.4
Tehlikeli	57	16.1
Çok Tehlikeli	23	6.5
Tehlikesiz	58	16.3
Bilmiyorum	63	17.7
Toplam	355	100.0

Tablo 7 Kaza Geçirme Durumuna Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı

	Frekans	Yüzde %
Evet	48	13.5
Hayır	305	85.9
Kayıp Data	2	0.6
Toplam	355	100.0

Tablo 8 Kaza Boyutuna Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı

	Frekans	Yüzde %
Çok hafif	11	22.9
Hafif	5	10.4
Orta	17	35.4
Ağır	9	18.8
Çok Ağır	6	12.5
Toplam	48	100

6.3 Demografik Özelliklerin Analizi

Ankete katılan kadın ve erkek çalışan sayıları birbirine oldukça yakındır. %10.1 oranında katılımcının yüksek lisans düzeyinde eğitilmiş olduğu görülmektedir. Lisans diploması sahibi olanların oranı %26.8'dir. Ankete katılanların %48.5'i ekonomik durumlarını orta düzey olarak tanımlamaktadır.

İş sağlığı ve güvenliği açısından dikkat çeken en önemli demografik sonuç işyerinin tehlike sınıfı sorusunda görülmektedir. Ankete katılan çalışanların %43.4'ü az tehlikeli, %16.1'i tehlikeli, %6.5'i çok tehlikeli sınıfa giren bir iş yerinde çalıştıklarını beyan etmişlerdir. Ancak çalışanların %17.7'sinin çalıştıkları işyerinin tehlike sınıfını bilmiyor olmaları yeterince kötüyken bir de %16.3'ü "tehlikesiz" seçeneğini işaretlemiştir. Zira böyle bir tehlike sınıfı yoktur ve bu madde beşli likert soru tipine uyumluluk açısından

doldurma bir seçenek olarak konmuştur. Bu durum katılımcıların toplamda %34'lük kısmının çalıştıkları işyerinin tehlike sınıfını dahi bilmedikleri gerçeğini ortaya koymaktadır. Ayrıca tehlikesiz şıkkını işaretleyenlerin işyerindeki tehlikelerden habersiz oldukları ve doğru düzgün bir iş sağlığı ve güvenliği eğitimi almadıkları da düşünülebilir. Çalıştığı şirketin tehlike sınıfını bilmeyen 121 kişinin 15'i (%12.3) bir iş kazası geçirdiğini söylemiştir.

Çalışanların herhangi bir iş kazası geçirip geçirmediikleri hakkındaki soruya 48 katılımcı (%13.5) evet cevabını verirken bunların %17'si orta düzeyde, %6'sı ise ağır bir iş kazası geçirdiklerini söylemiştir.

6.4 Normallik Testi

Anket sonuçlarının analizine geçmeden önce analiz yöntemine yani parametrik testlerle mi yoksa non-parametrik testlerle mi analiz yapılacağına karar verilmesi gerekmektedir. Likert tipi sorularla yapılan anketlerin her sorusu ayrı ayrı değerlendirilerek analiz edilmesi ve bu analizde non-parametrik test yöntemlerinin (mod, medyan, ranj, Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis vb.) kullanılması gerektiğine dair görüş birliği vardır. Bunun sebebi likert tipi verilerin interval (aralı) değil ordinal (sıralı) veri olması ve bu yüzden tanımlayıcı istatistik yöntemlerinin kullanılması gerektiğidir. Veri setimiz öncelikle normallik testine tabi tutulmuş ve ortalama, medyan, varyans, standart sapma, standart hata, çarpıklık ve basıklık değerleri şu şekilde hesaplanmıştır:

6.5 Tanımlayıcı İstatistikler

Aşağıdaki tabloda ankette sorulan 19 soru için tek tek hesaplanmış ortalama, medyan, varyans, standart sapma, standart hata, çarpıklık ve basıklık değerlerinden oluşan tanımlayıcı istatistik hesaplamaları bulunmaktadır:

Tablo 9 Tanımlayıcı İstatistikler Tablosu

1. Allah, insanın başına gelecek musibetleri ezelde yazmıştır. Zamanı gelince bu yazgıların gerçekleşmesi kaçınılmazdır, engellenemez.	Ortalama	3.48
	Medyan	4.00
	Varyans	2.165
	Std. Sapma	1.471
	Std. Hata	0.081
	Çarpıklık	-0.441
	Basıklık	-1.172
2. Sadaka vermek, düzgün bir insan olarak, düzgün bir yaşam sürmek bazı belaları defeder ve insanın başına bazı musibetlerin gelmesini engeller.	Ortalama	3.13
	Medyan	3.00
	Varyans	2.484
	Std. Sapma	1.576
	Std. Hata	0.087
	Çarpıklık	-0.085
	Basıklık	-1.498
3. Meslek hastalıkları çoğunlukla insanların gerekli tedbirleri almamalarından kaynaklanır.	Ortalama	3.05
	Medyan	3.00
	Varyans	2.040
	Std. Sapma	1.428
	Std. Hata	0.079
	Çarpıklık	-0.042
	Basıklık	-1.267
4. Allah'a tevekkül eden birinin tedbir almaya ihtiyacı yoktur.	Ortalama	1.57
	Medyan	1.00
	Varyans	1.063
	Std. Sapma	1.031
	Std. Hata	0.057
	Çarpıklık	1.914
	Basıklık	2.878

5. Bir insanın halen ciddi bir iş kazası geçirmemiş olması sadece bir şans meselesidir.	Ortalama	2.90
	Medyan	3.00
	Varyans	2.316
	Std. Sapma	1.522
	Std. Hata	0.084
	Çarpıklık	0.097
	Basıklık	-1.461
6. Bazı mesleklerde çalışanların o meslekle ilgili mesleki hastalıklara yakalanması kaderdir ve ne kadar tedbir alınıralsa alınsın neticede bu durum engellenemez.	Ortalama	2.09
	Medyan	2.00
	Varyans	1.590
	Std. Sapma	1.261
	Std. Hata	0.070
	Çarpıklık	1.013
	Basıklık	0.051
7. Doktor hamileliğin anne için hayati risk taşıdığını söylediği halde çift çocuk sahibi olmayı istemiş ve hamilelik nedeniyle anne hayatını kaybetmiştir. Kadın çocuk sahibi olmaya kalkışmasaydı şimdi hayatta olurdu.	Ortalama	2.83
	Medyan	3.00
	Varyans	1.766
	Std. Sapma	1.329
	Std. Hata	0.073
	Çarpıklık	0.157
	Basıklık	-1.016
8. Bir askeri üs teröristlerin saldırısına uğramış ve ağır kayıplar verilmişse bunun nedeni askerlerin görevlerini doğru şekilde yapmamalarıdır.	Ortalama	3.18
	Medyan	3.00
	Varyans	1.743
	Std. Sapma	1.320
	Std. Hata	0.073
	Çarpıklık	-0.208
	Basıklık	-0.995

9. İnsanın başına gelen musibetlerde kendi yaptığı hata, kusur ve ihmallerden çok kaderi ön plandadır ve etkilidir.	Ortalama	2.40
	Medyan	2.00
	Varyans	1.447
	Std. Sapma	1.203
	Std. Hata	0.066
	Çarpıklık	0.587
	Basıklık	-0.408
10. Hayır da şer de Allah'tandır. Bununla birlikte başıma gelen şerler benim kendi ellerimle kazandıklarım ve hak ettiklerim sonucunda başıma gelmektedir.	Ortalama	3.49
	Medyan	3.00
	Varyans	1.684
	Std. Sapma	1.289
	Std. Hata	0.072
	Çarpıklık	-0.409
	Basıklık	-0.834
11. Bir madende grizu patlaması meydana gelmiş, çok sayıda işçi mahsur kalarak hayatını kaybetmiştir. Bu durum maden işçilerinin kaderi değildir, gerekli tedbirler alınsaydı kaza önlenebilirdi.	Ortalama	3.02
	Medyan	3.00
	Varyans	2.134
	Std. Sapma	1.461
	Std. Hata	0.081
	Çarpıklık	0.045
	Basıklık	-1.318
12. İnsanlar yaptıkları hataların sonucunda başlarına gelenlerin kabahatini kadere yüklemektedir.	Ortalama	3.27
	Medyan	3.00
	Varyans	2.325
	Std. Sapma	1.525
	Std. Hata	0.084
	Çarpıklık	-0.246
	Basıklık	-1.384

13. İnsan kendi kilosunu, yiyeceklerini ayarlayarak kontrolü altında tutabilir.	Ortalama	3.12
	Medyan	3.00
	Varyans	2.349
	Std. Sapma	1.533
	Std. Hata	0.084
	Çarpıklık	-0.027
	Basıklık	-1.498
14. Kaderim önceden yazılmış, ben ne yaparsam yapayım başıma gelecek hayır ve şerler beni bulacak.	Ortalama	2.57
	Medyan	2.00
	Varyans	2.074
	Std. Sapma	1.440
	Std. Hata	0.079
	Çarpıklık	0.448
	Basıklık	-1.071
15. Dua etmek başa gelecek musibetleri önler ve insanın hayırlı sonuçlara ulaşmasını sağlar.	Ortalama	3.18
	Medyan	3.00
	Varyans	1.650
	Std. Sapma	1.284
	Std. Hata	0.071
	Çarpıklık	-0.284
	Basıklık	-0.893
16. Yüksek bir iskelede çalışan işçi emniyet kemeri kullanmadığı için düşerek sakat kalmıştır. Bu kaza işçinin başına gerekli tedbirleri almamış olmasından dolayı gelmiştir, emniyet kemeri kullansaydı sakat kalmazdı.	Ortalama	3.06
	Medyan	3.00
	Varyans	2.469
	Std. Sapma	1.571
	Std. Hata	0.087
	Çarpıklık	-0.006
	Basıklık	-1.553

17. Çalışma hayatında hiçbir tedbir almadan çalışanlarla, gerekli tüm tedbirleri alarak çalışanlar arasında aynı akıbete uğrarlar.	Ortalama	1.68
	Medyan	1.00
	Varyans	1.058
	Std. Sapma	1.029
	Std. Hata	0.057
	Çarpıklık	1.644
	Basıklık	2.080
18. Görevli yangın merdivenini kilitlediği için içeridekiler yangından kaçamamış ve birileri hayatını kaybetmiştir. Bu felaket görevlinin hatası sonucu oluşmuştur, yangın merdivenini kilitlemeseydi ölü sayısı bu kadar olmazdı.	Ortalama	3.11
	Medyan	3.00
	Varyans	2.803
	Std. Sapma	1.674
	Std. Hata	0.092
	Çarpıklık	-0.095
	Basıklık	-1.653
19. Kaza yoktur, ihmal vardır.	Ortalama	3.96
	Medyan	4.00
	Varyans	1.090
	Std. Sapma	1.044
	Std. Hata	0.058
	Çarpıklık	-0.800
	Basıklık	0.170

Veri setinin normal dağılıma uyup uymadığını anlamak için yukarıdaki tabloda incelenmesi gereken değerler çarpıklık ve basıklık değerleridir. Tabachnick ve Fidell'e göre bu değerlerin (-1.5, 1.5) aralığında olması durumunda veri normal dağılım özelliği göstermektedir (TABACHNICK ve FIDELL, 2013). Başka çalışmalarda (-2,2) aralığının da normal dağılım için yeterli olabileceği söylenmektedir (GEORGE, 2010). Anket sorularından 4. ve 17. sorular dışında kalan 17 soru için çarpıklık ve basıklık değerleri (-

2,2) aralığındadır. Hatta bu 17 sorudan 2 soru hariç diğer sorulara verilen cevapların çarpıklık ve basıklık değerleri (-1.5, 1.5) aralığına da girmektedir.

Bu durumda veri setimizin 4. ve 17. soruları dışında kalan sorulara verilen cevapların normal dağılıma göre dağıldığı söylenebilir. Normal dağılmayan iki soruya verilen cevapların neden normal dağılıma uymadığına verilerin analizi kısmında değinilecektir.

Bir anket çalışmasında eğer parametrik testler tercih edilecekse kullanılan verinin parametrik testlerin önkoşullarına sahip olduğundan (yani örneklem sayısının 50'nin üstünde, dağılımın normal) emin olunması gerekmektedir. Verilerimizin analizinde örneklem sayısı 50'nin üzerinde ve dağılım normal olduğundan parametrik testler kullanılabilir.

6.6 Anket Cevaplarının Analizi

Anket sorularının analizine musibetler özelinde klasik kader tanımının sorulduğu birinci soruyla başlamak yerinde olacaktır. Soru şu şekilde sorulmuştur:

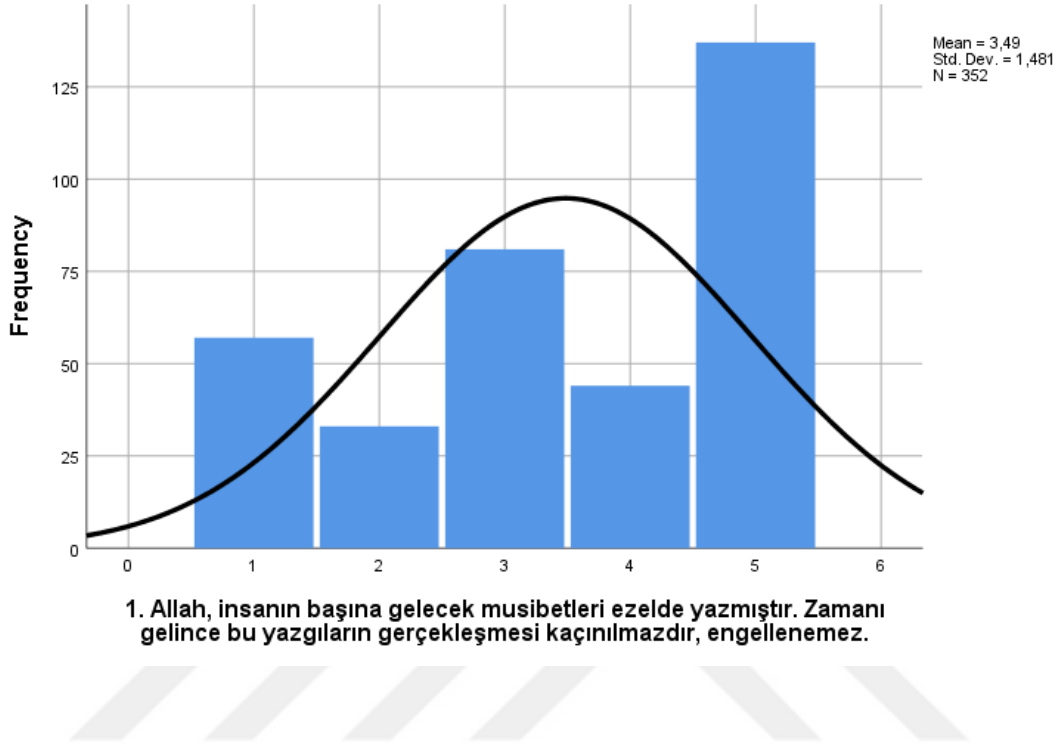
“Allah, insanın başına gelecek musibetleri ezelde yazmıştır. Zamanı gelince bu yazgıların gerçekleşmesi kaçınılmazdır, engellenemez.”

Kader ve kazanın tanımını içeren bu cümleye verilen cevapların dağılımı ve histogramı şu şekildedir:

Tablo 10 Birinci Sorunun Frekans Dağılımı Tablosu

	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	57	16.1
Uygun değil	33	9.3
Kısmen Uygun	81	22.8
Büyük ölçüde uygun	44	12.4
Tamamen uygun	137	38.6
Kayıp Data	3	0.8
Toplam	355	100.0

Şekil 1 Birinci Sorunun Histogram Grafiği

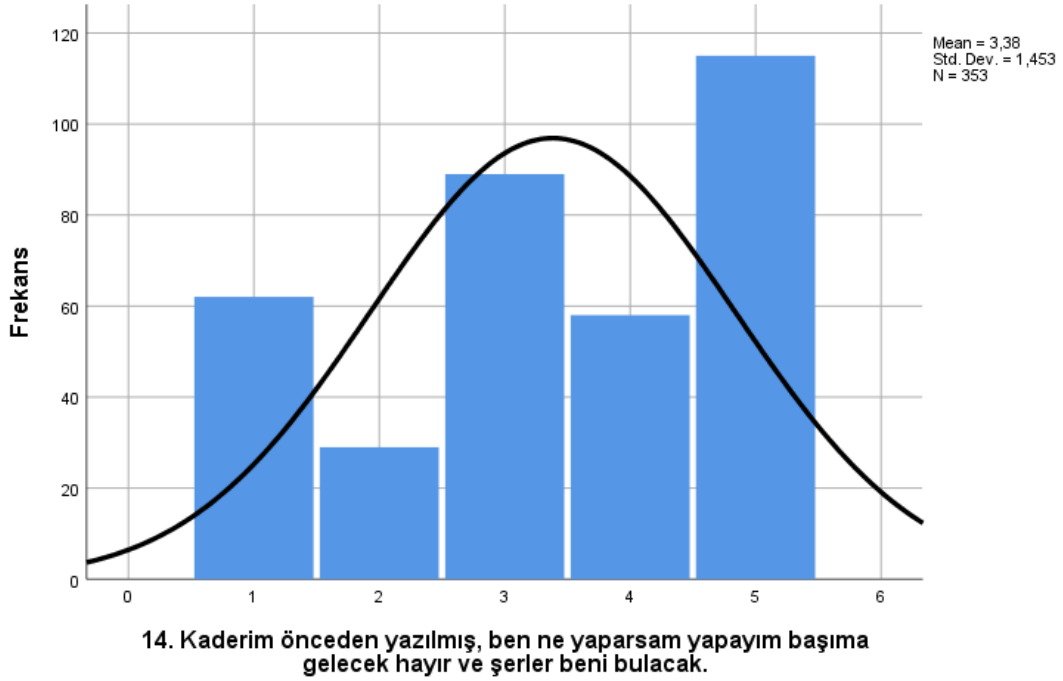
Katılımcıların yarısından fazlası (%25.4) bu cümle ile ortaya konan yargıya katılmadıklarını, ya hiç uygun değil diyerek (%16.1) ya da uygun değil diyerek (%9.3) göstermişlerdir. Geri kalan %73.8 oranında katılımcı söz konusu yargıya katıldıklarını söylemiştir. Bu durum anket öncesi beklenen bir durumdu. Zira kader inancını Amentü'nün bir unsuru olarak gören, imanın 6 şartından biri olarak hayrın ve şerrin Allaktan olduğuna inanan birinin bu soruya tereddütsüz olumlu cevap vermesi beklenen bir durumdu.

Bu sorunun şekli değiştirilerek sorulmuş hali olan 14. soruya gelen cevaplar aynı sonuçları teyit etmektedir.

Tablo 11 On Dördüncü Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	62	17.5
Uygun değil	29	8.2
Kısmen Uygun	89	25.1
Büyük ölçüde uygun	58	16.3
Tamamen uygun	115	32.4
Kayıp Data	2	0.6
Toplam	355	100.0

Şekil 2 On Dördüncü Sorunun Histogram Grafiği

Katılımcılardan %73.8'i kısmen, büyük ölçüde ve tamamen uygun cevabını vermiştir. %25.7'nin verdiği cevap ise birinci soruya verilen cevapla uyumlu olarak hiç uygun değil veya uygun değil olarak tespit edilmiştir.

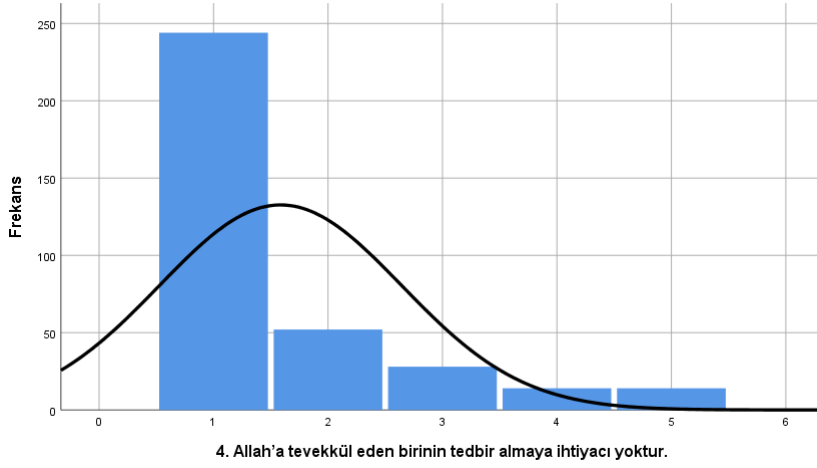
Ortaya çıkan sonuç toplumumuzda hâkim olan kader inancının bu şekilde öğrenildiğini ve önemli ölçüde kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. Ancak tüm bunlara rağmen birinci ve on dördüncü soruya verilen cevaplar da normal dağılıma uyacak şekilde şekillenmiştir. Yani kaderin bu tanımını uygun bulmayanların sayısı da göz ardı edilemeyecek düzeydedir.

Normal dağılıma uymayan 4 ve 17. sorulara verilen tereddütsüz cevaplarla birtakım yığılmalar yaşanmıştır. Bu iki soru tedbirli çalışma ve tevekkül konularında olup en iyi bilinen ve üzerinde en az ihtilaf olan konu olarak göze çarpmaktadır. Dördüncü soruda yer alan “Allah’a tevekkül eden birinin tedbir almaya ihtiyacı yoktur.” yargısına katılımcıların %84.1’i hiç uygun değil veya uygun değil cevabını vermiştir. Kısmen uygun bulanların oranı %8, büyük ölçüde uygun (%4) ve tamamen uygun (%4) bulanların oranları toplamı ise %8’dir. Çalışanların önemli kısmının tedbir tevekkül arasındaki sebep sonuç ilişkisini bildikleri, tedbir almadan tevekkül etmenin bir netice doğurmayacağına inandıkları anlaşılmaktadır.

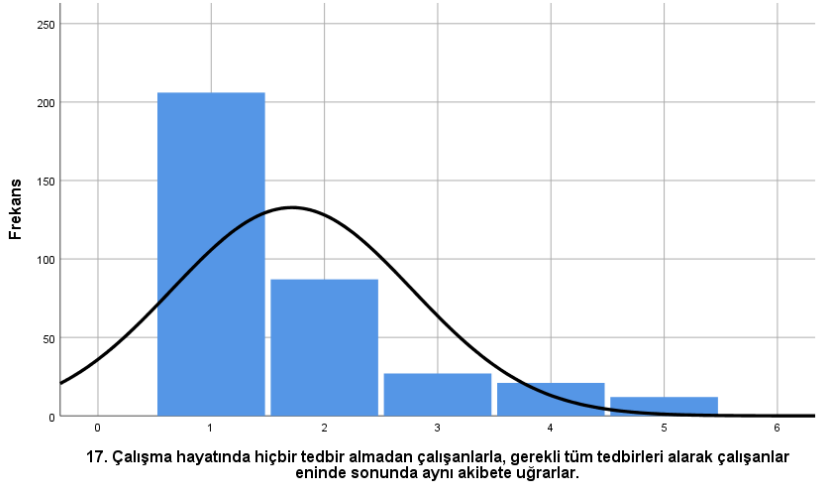
Yine on yedinci soruda yer alan “Çalışma hayatında hiçbir tedbir almadan çalışanlarla, gerekli tüm tedbirleri alarak çalışanlar eninde sonunda aynı akıbete uğrarlar.” yargısına verilen cevapların da normal dağılmadığı görülmektedir. Bu yargıya da katılımcıların %83’ü hiç uygun değil veya uygun değil cevabını vermiştir. Kısmen uygun bulanların oranı %7.6, büyük ölçüde uygun (%5.9) ve tamamen uygun (%3.4) bulanların oranları toplamı ise %9.3’tür. Çalışanların yine önemli kısmının tedbirli çalışmanın önemini bildikleri, tedbir almadan çalışanlarla tedbirli çalışanların farklı sonuçlara ulaşacaklarına inandıkları anlaşılmaktadır.

Allaha tevekkül eden birinin tedbir almaya ihtiyacının olmayacağını söyleyen 4. soru ile yine tedbirli davranışla tedbirsiz davranışın aynı neticeleri doğuracağını iddia eden 17. soruya verilen cevaplarda “Hiç uygun değil” seçeneğinde yığılmalar yaşanmıştır:

Şekil 3 Dördüncü Soru Histogramı

Şekil 4 On Yedinci Soru Histogramı

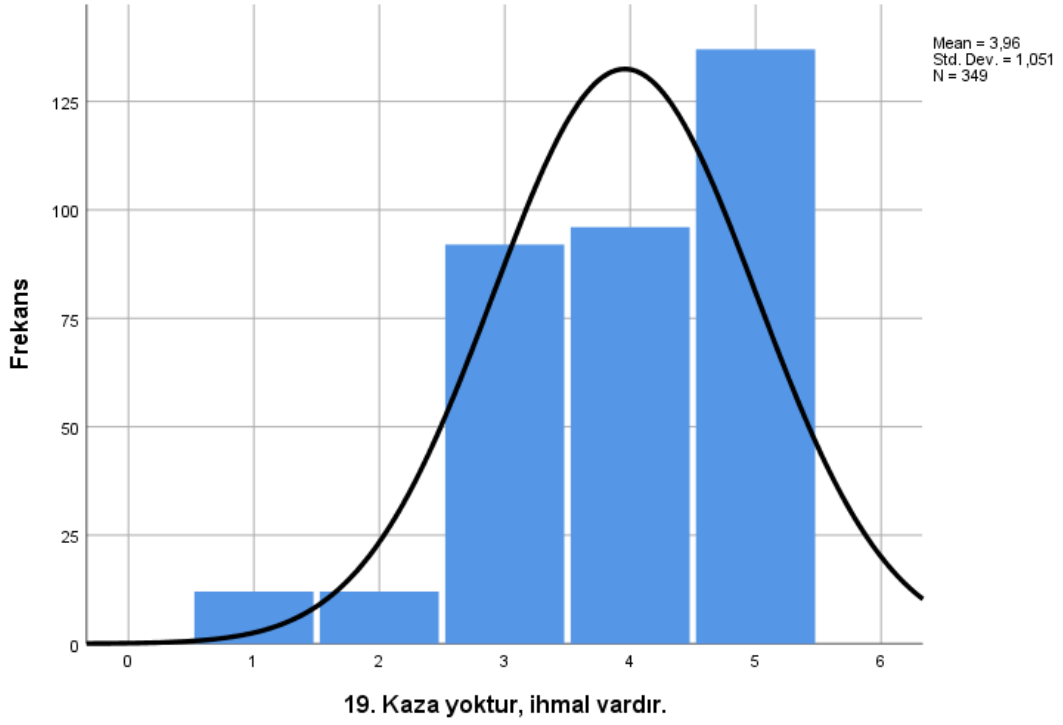
Her iki grafik de sağa çarpıktır. Bu durum da göstermektedir ki kesin olarak bilinen konu, tedbir almadan tevekkül etmenin bir sonucu olmayacağıdır.

İş sağlığı ve güvenliği açısından önemli bir soru olan 19. soruda "Kaza yoktur, ihmal vardır" ifadesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Hafif sola çarpık olmakla beraber normal dağılıma uygun olan bu soruya verilen cevaplar şu şekilde oluşmuştur:

Tablo 12 On Dokuzuncu Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	12	3.4
Uygun değil	12	3.4
Kısmen Uygun	92	25.9
Büyük ölçüde uygun	96	27.0
Tamamen uygun	137	38.6
Kayıp Data	6	1.7
Toplam	355	100.0

Şekil 5 On Dokuzuncu Sorunun Histogram Grafiği

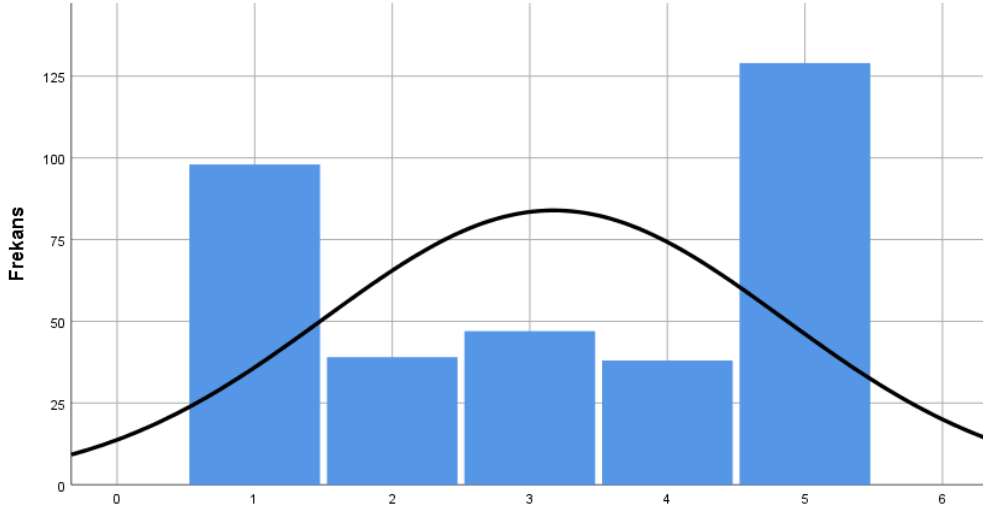
Bu yargıyı sadece 24 kişi (%6.8) uygun bulmazken, %91.5 oranında katılımcı onaylamaktadır. **Toplumumuzda kazaların ihmaller neticesinde oluştuğu, ihmallerin ortadan kaldırılması ve gerekli tedbirlerin alınmasıyla kazaların engellenebileceğine dair yaygın bir kanaat oluştuğu anlaşılmaktadır. Başa gelen kazaların ezelde Allah tarafından yazıldığı ve bu yazgıların zamanı gelince engellenemez bir şekilde oluşacağı inancıyla tezat teşkil etse de tedbirli olmanın kazaları engelleyebileceği inancının bu kadar büyük bir oranla kabul görmesi ilginçtir.**

Üzerinde durulması gereken ve ilginç sonuçların alındığı diğer bir soru ise 18. sorudur. Bu soruda “Görevli yangın merdivenini kilitlediği için içeridekiler yangından kaçamamış ve birileri hayatını kaybetmiştir. Bu felaket görevlinin hatası sonucu oluşmuştur, yangın merdivenini kilitlemeseydi ölü sayısı bu kadar olmazdı.” yargısının değerlendirilmesi istenmiştir. “Kaza yoktur, ihmal vardır” yargısını %91.5 oranında uygun bulan katılımcıların, bu sorudaki yine bir ihmal neticesinde oluşan kaza için %27.6’sı hiç uygun değil derken %36.3’ü tamamen uygun demesi ilginçtir. Aslında bu soruda beklenen sağa çarpık bir grafiğin oluşması ve çoğunluğun tamamen uygun demesiyle enteresan bir şekilde normal dağılımla karşılaşmıştır. Burada etkin olan fikrin ölümle neticelenen bir olayı sorgulaması olabilir. Eceli gelen birinin şu veya bu şekilde öleceğine olan inanç katılımcıları bu şekilde düşünmeye itmiş olabilir. Benzer bir durumu 8. sırada sorulan askeri üs baskınında verilen kayıplar konusunda da görmekteyiz.

Tablo 13 On Sekizinci Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	98	27.6
Uygun değil	39	11.0
Kısmen Uygun	47	13.2
Büyük ölçüde uygun	38	10.7
Tamamen uygun	129	36.3
Kayıp Data	4	1.1
Toplam	355	100.0

Şekil 6 On Sekizinci Soru Histogram

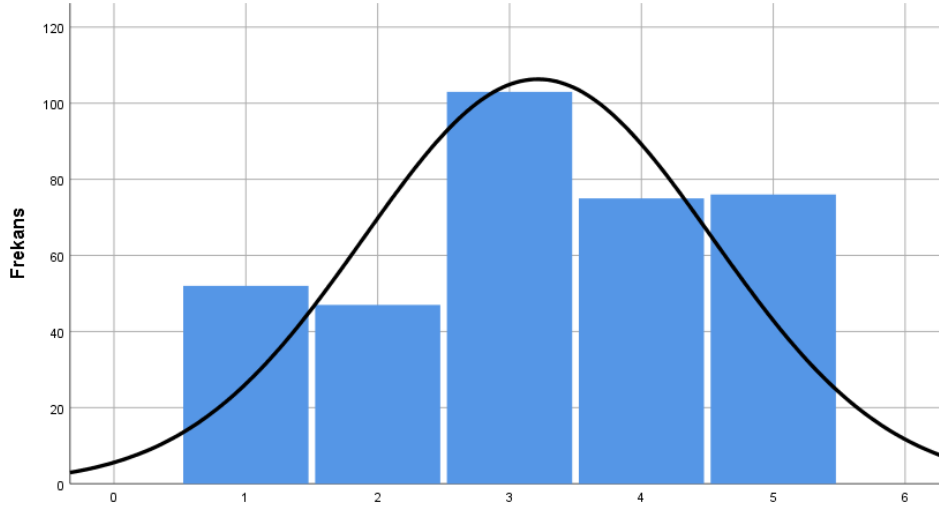

18. Görevli yangın merdivenini kilitlediği için içeridekiler yangından kaçamamış ve birileri hayatını kaybetmiştir. Bu felaket görevlinin hatası sonucu oluşmuştur, yangın merdivenini kilitlemeseydi ölü sayısı bu kadar olmazdı.

Tablo 14 Sekizinci Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	52	14.6
Uygun değil	47	13.2
Kısmen Uygun	103	29.0
Büyük ölçüde uygun	75	21.1
Tamamen uygun	76	21.4
Kayıp Data	2	0.6
Toplam	355	100.0

Şekil 7 Sekizinci Soru Histogram

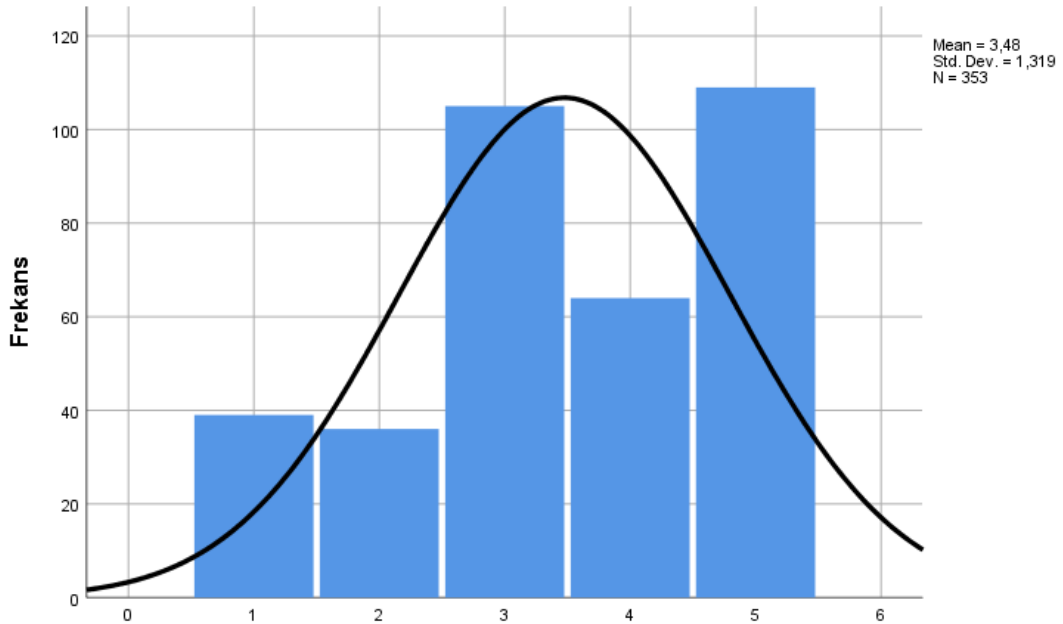
8. Bir askeri üs teröristlerin saldırısına uğramış ve 4 kayıplar verilmişse bunun nedeni askerlerin görevlerini doğru şekilde yapmamalarıdır.

Anketin 10. sorusu kader inancının en kritik noktası olan başa gelen hayır ve şerlerin başa geliş sebepleriyle ilgili olarak çalışanların bilgi ve tecrübelerini ölçmek amacıyla sorulmuştur. Yukarıda 1. ve 14. sorulara verilen cevapların incelemesinde çalışanların önemli bir kısmının hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inandıkları tespit edilmişti. Bu soruda ise bu musibetlerin başa geliş sebepleri üzerindeki düşünceleri sorulmuştur. Verilen cevapların dağılımı şu şekildedir:

Tablo 15 Onuncu Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	39	11,0
Uygun değil	36	10,1
Kısmen Uygun	105	29,6
Büyük ölçüde uygun	64	18,0
Tamamen uygun	109	30,7
Kayıp Data	2	0,6
Toplam	355	100,0

Şekil 8 Onuncu Sorunun Histogram Grafiği

10. Hayır da şer de Allah'tandır. Bununla birlikte başıma gelen şerler benim kendi ellerimle kazandıklarım ve hakettiklerim sonucunda başıma gelmektedir.

Bu soruya verilen cevaplar da normal dağılım özelliği göstermektedir. Tamamen uygun ve büyük ölçüde uygun diyenlerin toplam oranı %48.7'dir. Kısmen de olsa uygun bulanların oranı %29.6 gibi azımsanmayacak bir orandadır. Uygun bulmayanların toplam oranı ise %21,1'dir. Bu sonuçlar göstermektedir ki çalışanların büyük bir çoğunluğu başlarına gelen birtakım şerhlerin kendi elleriyle kazandıkları ve hak ettikleri sebebiyle geldiğine inanmaktadır. Bu sonuçlar daha önce izahı yapılan Nisa suresi 78 ve 79. ayetlerin içerdiği hükme uygun olarak şekillenmiştir. Toplumda bu konuda oluşmuş bir bilgi birikimi ve kabul olduğu görülmektedir. Başa gelen şerhlerin bir sebep sonuç ilişkisi içerisinde meydana geldiği, insanların bunların oluşum süreçlerini kendi yapıp ettikleriyle tetiklediği ve nihayetinde sonuçta olanları hak ettiği hususunda çalışanlarda bir bilgi ve tecrübe birikimi oluştuğu görülmektedir.

Anketin 13. sorusunda obeziteyle ilgili bir soru sorulmuştur. Serbest iradeci yaklaşımla ilgili eğilimi ölçmek için tasarlanan bu soruyla katılımcıların olaylar üzerindeki sebep sonuç ilişkisini kavrayıp kavrayamadıklarının tespiti amaçlanmıştır. Bu soruya verilen cevapların dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo 16 On Üçüncü Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	66	18,6
Uygun değil	70	19,7
Kısmen Uygun	56	15,8
Büyük ölçüde uygun	47	13,2
Tamamen uygun	114	32,1
Kayıp Data	2	0,6
Toplam	355	100,0

Şekil 9 On Üçüncü Sorunun Histogram Grafiği

Çıkan sonuçlara bakıldığında 136 katılımcının (%38.3) bu fikre katılmadığı 161 katılımcının (%45.3) ise büyük ölçüde veya tamamen katıldığı görülmektedir. Kısmen uygun diyenlerin oranı ise %15.8'dir. Bu sonuçlara göre katılımcıların neredeyse yarısı yiyeceklerini ayarlayarak obezite gibi bir beladan kurtulabileceklerine inanmaktadır.

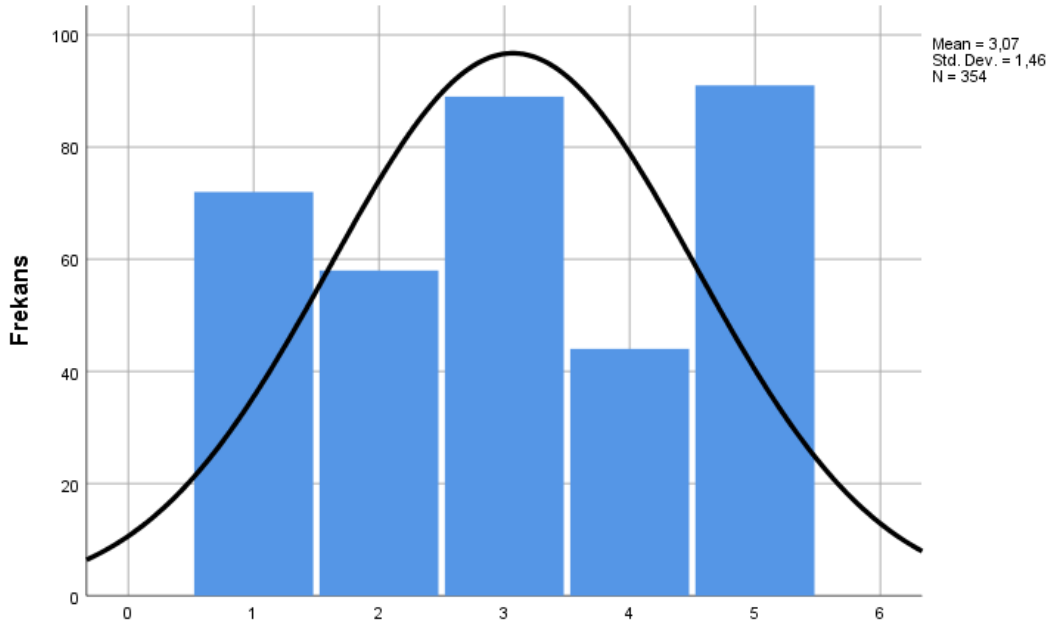
İnsanlığın başına gelen önemli sıkıntılardan birinin de obezite olduğu bilinmektedir. Birçok hastalığın direkt veya dolaylı sebebi olan obezite insanın başına gelebilecek ölümcül musibetlerdendir. Anketin on üçüncü sorusunda yer alan insan kendi kilosunu, yiyeceklerini ayarlayarak kontrolü altında tutabilir mi? sorusuna yarıya yakın katılımcıdan evet cevabı alınmıştır. Böylesine büyük bir musibet bile sadece yenilen gıdaların kontrol altına alınmasıyla engellenebiliyorsa başa gelmesi muhtemel diğer musibetlerin, sebeplerinin ortadan kaldırılması suretiyle engellenebileceği de düşünülebilir. Çalışanların musibetlerin oluşumunda ve engellenmesinde etkin olan sebep sonuç ilişkisini çözmüş olmaları önemlidir. Bu ve benzeri sorular ve bir de tedbir alınmadan tevekkül etmenin bir işe yaramayacağını söylediği dördüncü soru gibi sorular göstermektedir ki musibetleri engellemenin yolu tedbirli olmaktan, sebepleri ortadan kaldırıp daha güvenli çalışma şekillerine yönelmekten geçmektedir. Çalışanların her geçen gün artan oranda bu bilince sahip oldukları görülmektedir.

İş sağlığı ve güvenliği alanıyla ilgili olarak sorulan diğer bir soru 11. sorudur. Bu soruda grizu patlaması sebebiyle çok sayıda işçinin hayatını kaybettiği bir kaza durumu anlatılarak katılımcılardan bu durumu işçilerin kaderi olarak görüp görmediklerini, gerekli tedbirler alınmış olsaydı kazanın önlenebileceğine inanıp inanmadıkları sorulmuştur. Alınan cevapların frekans dağılımı ve histogram grafiği şöyledir:

Tablo 17 On Birinci Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	72	20,3
Uygun değil	58	16,3
Kısmen Uygun	89	25,1
Büyük ölçüde uygun	44	12,4
Tamamen uygun	91	25,6
Kayıp Data	1	0,3
Toplam	355	100,0

Şekil 10 On Birinci Sorunun Histogram Grafiği

11. Bir madende grizu patlaması meydana gelmiş, çok sayıda işçi mahsur kalarak hayatını kaybetmiştir. Bu durum maden işçilerinin kaderi değildir, gerekli tedbirler alınsaydı kaza önlenebilirdi.

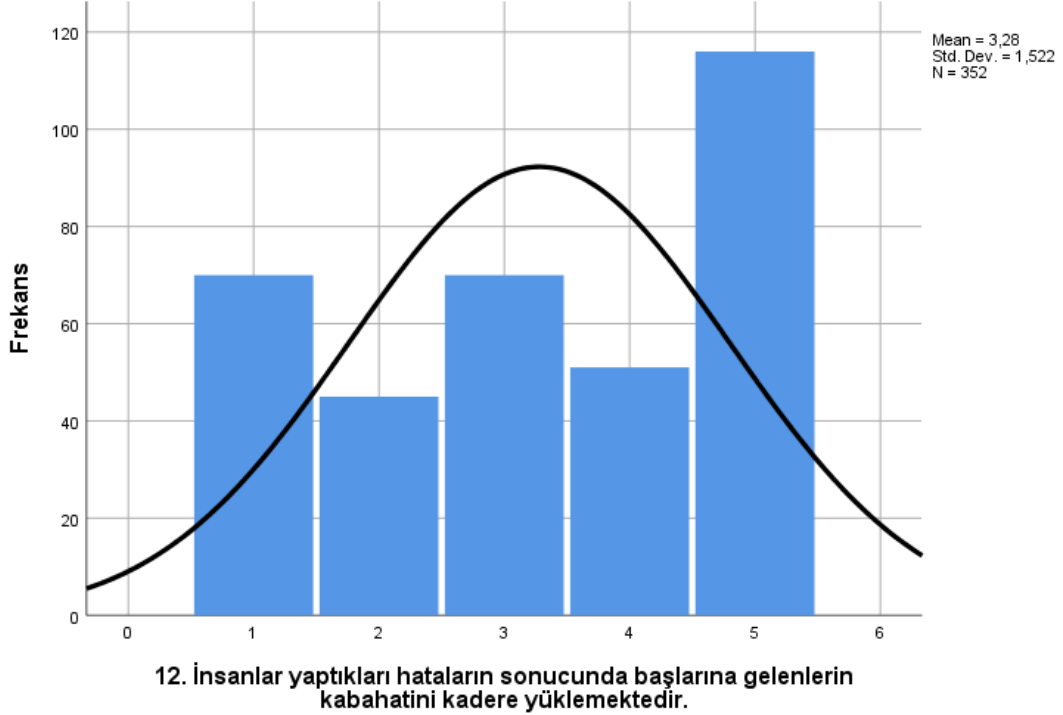
Klasik bir normal dağılım tablosuyla karşılaşılan bu soruda gerekli tedbirler alınmadığı için meydana gelen bir kaza tanımı yapılmış, kazanın önlenip önlenemeyeceğine dair olan inanç sorgulanmıştır. Bu tür sorular klasik kader inancını içselleştirmiş katılımcılara oldukça kolay gelmiş olmalıdır. Zira bu kazanın ezelde takdir edilmiş ilahi bir kader olduğuna inanan biri için kazanın önlenmesi mümkün olmadığı gibi o kazada ölmesi mukadder kılınan kişilerin ölmelerinin önüne geçmek de mümkün değildir. Bu yargıyı uygun bulmayan 130 katılımcının (%36.6) böyle düşündüğü anlaşılmaktadır. Kısmen uygun bulanların oranı %12.4 iken bu durumun işçilerin kaderi olmadığını, gerekli tedbirler alınsaydı kazanın önlenebileceğini düşünenlerin oranı %38 olarak tespit edilmiştir.

Anketin 12. sorusu da sonuçları merakla beklenen sorulardan biridir. Zira insanların başlarına gelen birtakım musibetler sonrasında kader inancını günah keçisi olarak kullandıklarına dair bir inanç oluşmuştur. Bir yandan başına gelenlerin kendi yapıp ettikleri sebebiyle meydana geldiğini bilen insanın bunu kendine bile itiraf etmekten kaçınarak sorumluluğu kadere ya da bir nevi hakkında ezelde kötü kader yazan Allah'a atmayı tercih edebilmektedir. Bu soruya verilen cevaplar neticesinde oluşan sonuçlar şu şekilde değerlendirilebilir:

Tablo 18 On İkinci Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	70	19,7
Uygun değil	45	12,7
Kısmen Uygun	70	19,7
Büyük ölçüde uygun	51	14,4
Tamamen uygun	116	32,7
Kayıp Data	3	0,8
Toplam	355	100,0

Şekil 11 On İkinci Sorunun Histogram Grafiği

Katılımcılardan 167 adedi (%47.1) bu yargıyı uygun bulduklarını söylemiştir. Kısmen uygun bulanların oranı ise %19.7'dir. Ankete katılanların yarısından fazlası yaptıkları hatalar neticesinde başlarına gelenlerin kabahatini kadere yükleme yoluna gittiklerini kabul etmektedir.

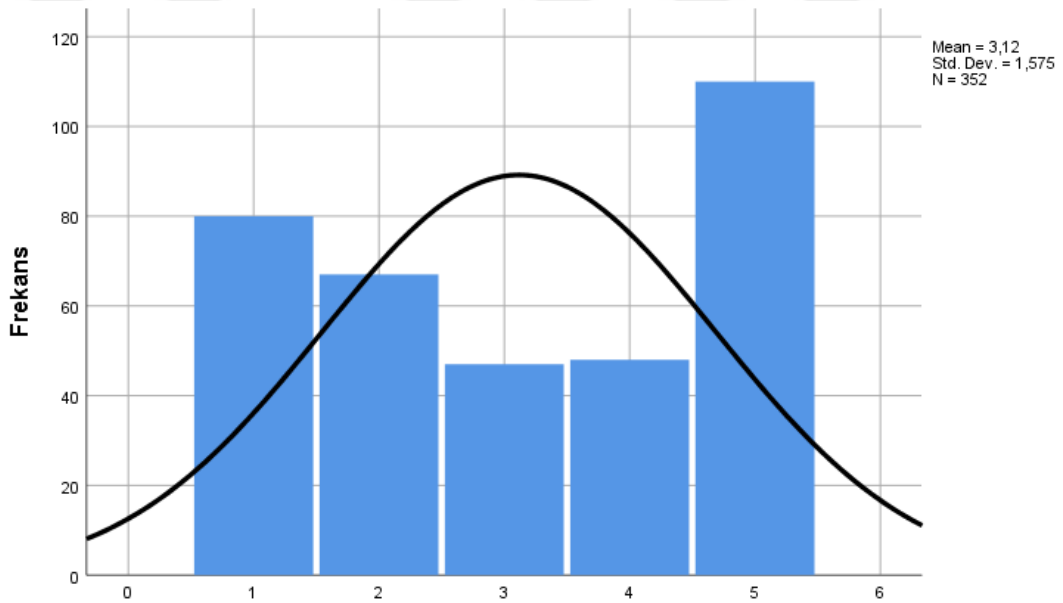
Son olarak 16. sırada yer alan ve yüksekte çalışma ile ilgili olarak sorulan soruya verilen cevapların dağılımı şu şekilde oluşmuştur:

Soru 16: Yüksek bir iskelede çalışan işçi emniyet kemeri kullanmadığı için düşerek sakat kalmıştır. Bu kaza işçinin başına gerekli tedbirleri almamış olmasından dolayı gelmiştir, emniyet kemeri kullansaydı sakat kalmazdı.

Tablo 19 On Altıncı Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	80	22,5
Uygun değil	67	18,9
Kısmen Uygun	47	13,2
Büyük ölçüde uygun	48	13,5
Tamamen uygun	110	31,0
Kayıp Data	3	0,8
Toplam	355	100,0

Şekil 12 On Altıncı Sorunun Histogram Grafiği

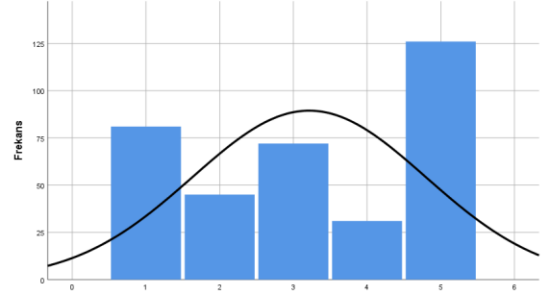

16. Yüksek bir iskelede çalışan işçi emniyet kemeri kullanmadığı için düşerek sakat kalmıştır. Bu kaza işçinin başına gerekli tedbirleri almamış olmasından dolayı gelmiştir, emniyet kemeri kullansaydı sakat kalmazdı.

Kişisel sorumluluk ve tedbirli çalışma şekli ile kader inancı arasındaki ilişkinin irdelendiği bu soruda da normal dağılıma uyan bir tablo ile karşılaşılmıştır. Bu kazada sakat kalan işçinin bu durumunu ezeli kader olarak gören ve bu soruya hiç uygun değil ve uygun değil diyenlerin toplamı 147 (%41.4)'tür. Kısmen uygun bulanların sayısı 47 (%13.2) iken sorunluluğu işçide gören, gerekli tedbirleri alsaydı sakat kalmayacağını söyleyenlerin sayısı 158 (%44.5) olarak hesaplanmıştır.

Tablo 20 İkinci Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

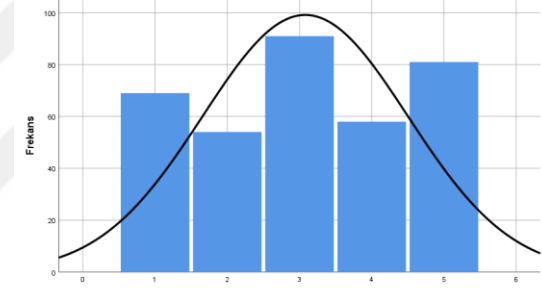
	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	81	22,8
Uygun değil	45	12,7
Kısmen Uygun	72	20,3
Büyük ölçüde uygun	31	8,7
Tamamen uygun	126	35,5
Toplam	355	100,0

Sadaka vermek, iyi bir insan olarak, düzgün bir yaşam sürmek bazı belaları defeder ve insanın başına bazı musibetlerin gelmesini engeller.

Tablo 21 Üçüncü Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

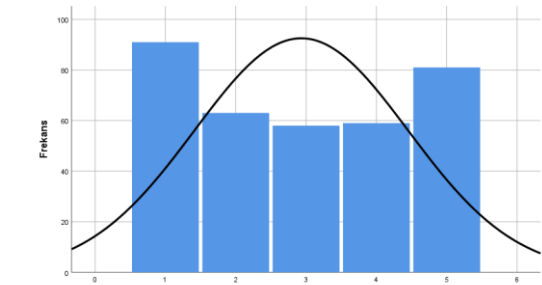
	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	69	19,4
Uygun değil	54	15,2
Kısmen Uygun	91	25,6
Büyük ölçüde uygun	58	16,3
Tamamen uygun	81	22,8
Kayıp Data	2	0,6
Toplam	355	100,0

Meslek hastalıkları çoğunlukla insanların gerekli tedbirleri almamalarından kaynaklanır.

Tablo 22 Beşinci Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

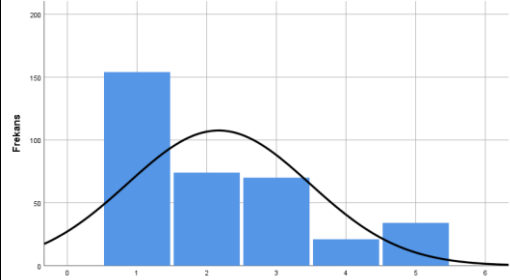
	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	91	25,6
Uygun değil	63	17,7
Kısmen Uygun	58	16,3
Büyük ölçüde uygun	59	16,6
Tamamen uygun	81	22,8
Kayıp Data	3	0,8
Toplam	355	100,0

Bir insanın halen ciddi bir iş kazası geçirmemiş olması sadece bir şans meselesidir.

Tablo 23 Altıncı Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

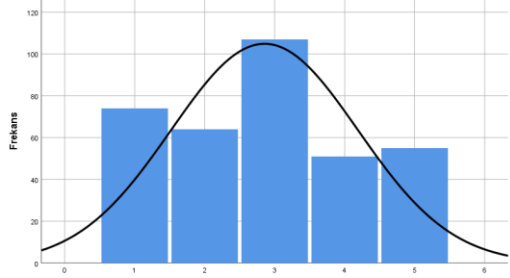
	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	154	43,4
Uygun değil	74	20,8
Kısmen Uygun	70	19,7
Büyük ölçüde uygun	21	5,9
Tamamen uygun	34	9,6
Kayıp Data	2	0,6
Toplam	355	100,0

Bazı mesleklerde çalışanların o meslekle ilgili mesleki hastalıklara yakalanması katedir ve ne kadar tedbir alınırsa alınsın neticede bu durum engellenemez.

Tablo 24 Yedinci Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

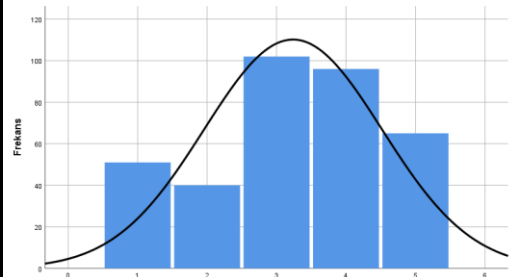
	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	74	20,8
Uygun değil	64	18,0
Kısmen Uygun	107	30,1
Büyük ölçüde uygun	51	14,4
Tamamen uygun	55	15,5
Kayıp Data	4	1,1
Toplam	355	100,0

Doktor hamileliğin anne için hayati risk taşıdığını söylediği halde çift, çocuk sahibi olmayı istemiş ve hamilelik nedeniyle anne hayatını kaybetmiştir. Kadın çocuk sahibi olmaya kalkışmasaydı şimdi hayatta olurdu.

Tablo 25 On Beşinci Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde (%)
Hiç Uygun değil	51	14,4
Uygun değil	40	11,3
Kısmen Uygun	102	28,7
Büyük ölçüde uygun	96	27,0
Tamamen uygun	65	18,3
Kayıp Data	1	0,3
Toplam	355	100,0

Dua etmek başa gelecek musibetleri önler ve insanın hayırlı sonuçlara ulaşmasını sağlar.

6.7 Serbest İradeyle İlgili Soruların Toplam Analizi

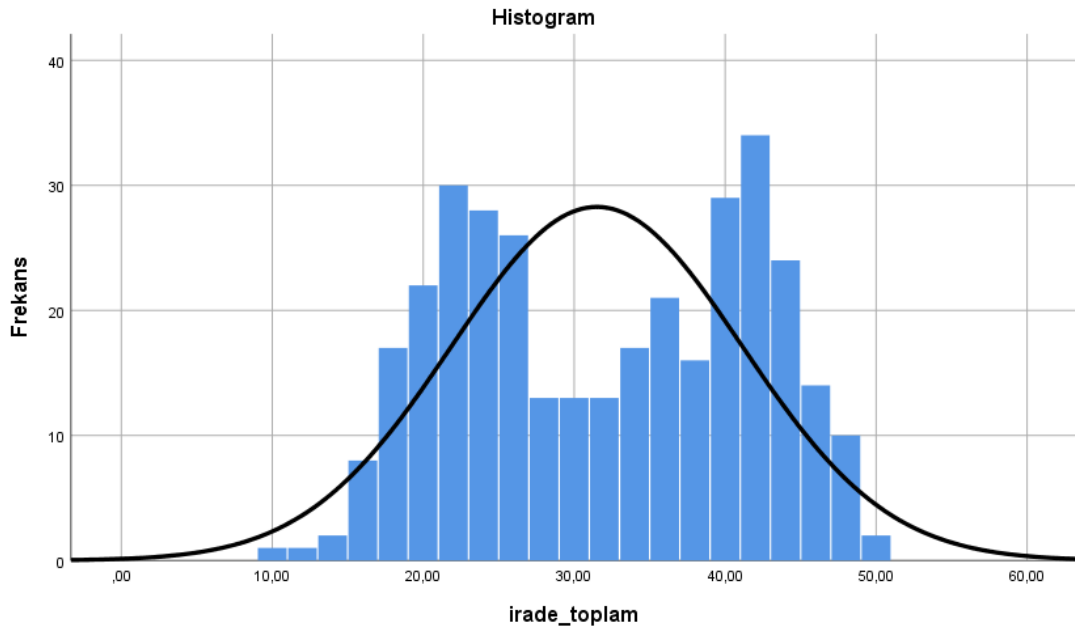
Ankette iradeci yaklaşımı irdeleyen 10 soru bulunmaktadır. Bunlar 2, 3, 7, 8, 10, 11, 13, 15, 16 ve 18. sorulardır. Bu 10 soru ile elde edilebilecek en küçük puan 10, en yüksek puan 50'dir. 10 puan daha az düzeyde iradeci yaklaşımı, 30 puan ortalamayı, 50 puan ise maksimum düzeyde iradeci yaklaşımı temsil etmektedir.

Bu sorulara verilen cevapların toplamından oluşturulan irade_toplam değişkeninin frekans bilgileri şu şekilde oluşmuştur:

Tablo 26 Serbest İradeyle İlgili Soruların Toplam Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde (%)
10'dan küçük	1	0,3
11-20	50	14,1
21-30	110	31,0
31-40	96	27,0
41-50	84	23,7
Kayıp Data	14	3,9
Toplam	355	100,0

Şekil 13 Serbest İradeyle İlgili Soruların Toplam Histogram Grafiği

İlgili sorulara verilen cevaplarda ortalama etrafında simetri olduğu, 341 geçerli cevabın 161'i kaderci yaklaşıma doğru 180'i daha çok serbest iradeden yana yaklaşım sergilemiştir.

6.8 Çapraz Tablolar

Kader inancı ile tedbirli olduğu takdirde birtakım kazaların önüne geçilebileceğinin sorgulandığı sorular arasından seçilen 2 sorunun çapraz tablosu şöyledir:

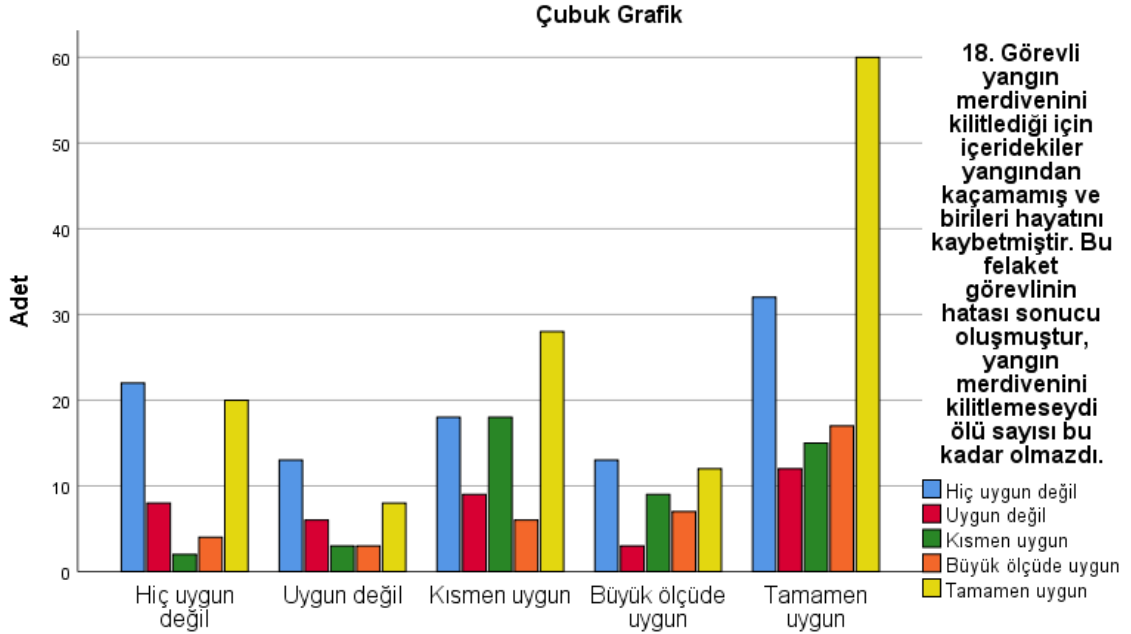
Soru 1: Allah, insanın başına gelecek musibetleri ezelde yazmıştır. Zamanı gelince bu yazgıların gerçekleşmesi kaçınılmazdır, engellenemez.

Soru 18: Görevli yangın merdivenini kilitlediği için içeridekiler yangından kaçamamış ve birileri hayatını kaybetmiştir. Bu felaket görevlinin hatası sonucu oluşmuştur, yangın merdivenini kilitlemeseydi ölü sayısı bu kadar olmazdı.

Tablo 27 Birinci ve On Sekizinci Soruların Çapraz Tablosu

			18. soru					Toplam	
			Hiç Uygun değil	Uygun değil	Kısmen Uygun	Büyük ölçüde uygun	Tamamen uygun		
1. soru	Hiç Uygun değil	N	22	8	2	4	20	56	
		%	22,4%	21,1%	4,3%	10,8%	15,6%	16,1%	
	Uygun değil	N	13	6	3	3	8	33	
		%	13,3%	15,8%	6,4%	8,1%	6,3%	9,5%	
	Kısmen Uygun	N	18	9	18	6	28	79	
		%	18,4%	23,7%	38,3%	16,2%	21,9%	22,7%	
	Büyük ölçüde uygun	N	13	3	9	7	12	44	
		%	13,3%	7,9%	19,1%	18,9%	9,4%	12,6%	
	Tamamen uygun	N	32	12	15	17	60	136	
		%	32,7%	31,6%	31,9%	45,9%	46,9%	39,1%	
	Toplam		N	98	38	47	37	128	348
			%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Şekil 14 Birinci ve On Sekizinci Soruların Çubuk Grafiği

1. Allah, insanın başına gelecek musibetleri ezelde yazmıştır. Zamanı gelince bu yazgıların gerçekleşmesi kaçınılmazdır, engellenemez.

Tabloya bakıldığında ilk soruda yer alan kader inancıyla ilgili soruya 136 çalışan tamamen uygun cevabını verirken bunlardan 60 çalışan (%44.1) 18. soruya da tamamen uygun cevabını vermiştir. Büyük ölçüde uygun görenleri de bu sayıya dahil ettiğimizde 136 çalışandan 77'si (%56.6) gibi bir rakama ulaşılmaktadır. Ankete katılanlardan birinci soruyu tamamen uygun olarak gören 136 kişiden 77'si 18. soruyu da tamamen uygun veya büyük ölçüde uygun bulmuştur.

Aslında birinci soru kaderci bir yaklaşıma sahip olup olunmadığı ile ilgili bir sorudur. Bu sorunun yukarıda geçen analizinden de görülebileceği gibi çalışanların önemli bir kısmı kadere inanmaktadır ve kaderci bir yaklaşıma sahiptir. Ancak 18. soru daha çok insanın kaderinin hür iradesiyle verdiği kararlar neticesinde şekillendiğini söyleyen ve serbest iradede yeni bir sorudur. Meydana gelen olayın sebebi olarak ezelde yazılı bir takdir değil yapılan bir hata ve sebep sonuç ilişkisi etkindir. Kadere, imanın bir şartı olarak inanan çalışanların güncel hayat içerisinde karşılaşılabilecekleri bu gibi bir olay

karşısında tavırları serbest iradeden yana değişmekte, öğrendikleri kader inancıyla hayat tecrübeleri farklı şeyler söylemektedir.

Birinci soruya tamamen uygun cevabını verenlerin 18. soru gibi bir soruyla karşılaştıklarında, bütün bunların Allah'ın takdiri olduğu, merdivenin kapısının kapalı olmasının bir hata değil ilahi bir program gereği gerçekleştiği, vadesi gelmiş ve o yangında ölecek olanların ne yaparlarsa yapsınlar bundan kurtulamayacak oldukları yönünde görüş beyan etmeleri beklenirdi. Halbuki tam tersi bir durumla, hiç de azımsanmayacak sayıda çalışan felaketin görevlinin kapıyı kilitlemesi sebebiyle oluştuğunu ve böyle bir hata yapılmamış olsaydı ölü sayısının bu kadar çok olmayabileceğini söylemektedir. Benzer çapraz tablolar kaderci yaklaşımların sorgulandığı sorularla serbest iradeden yana yatkınlığın sorgulandığı sorular arasında da yapılmıştır. Oranlar değişse de sonuçlar değişmemektedir. Bu da bize göstermektedir ki insanların kendilerine anlatılan kader inancı konusunda kafaları karışıktır. Tecrübi bilgileri ile doğruladıkları birtakım olayların çözümünü, kendilerine anlatılan kader inancının unsurlarıyla yapamamaktadırlar.

6.9 Korelasyon Analizleri

Kaderci yaklaşımı ölçen 1,4,6,9,12,14 ve 17 soruların ortalaması alınarak Ort_kader adında yeni bir değişken tanımlanmıştır. Bu değişkenle eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına, varsa yönünün ve şiddetinin nasıl gerçekleştiğine bakılarak şu tablolar elde edilmiştir:

Tablo 28 Eğitim Durumu ile Kader İnancı Arasındaki Korelasyon Analizi

	Ortalama	Std. Sapma	N
3. Eğitim durumunuz	2.81	1.361	355
Ort_kader	3.4087	0.71506	355

Korelasyon Hesaplamaları			
		3. Eğitim durumunuz	Ort_kader
3. Eğitim durumunuz	Pearson Korelasyon	1	,434**
	Sig. (2-kuyruk)		0,000
	N	355	355
Ort_kader	Pearson Korelasyon	,434**	1
	Sig. (2-kuyruk)	0,000	
	N	355	355

** . Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır. (2-kuyruk)

Yapılan hesaplamalardan görülmektedir ki kaderci yaklaşımla eğitim durumu arasında pozitif yönde, 0.01 anlamlılık düzeyinde ve 0.434 kuvvetinde bir ilişki vardır. Demek ki eğitim düzeyi arttıkça kaderci yaklaşıma sahip olma seviyesinde de bir artış gözlemlenmektedir.

Korelasyon analizi yapılarak çalışılan firmaların tehlike sınıfı ile kaderci yaklaşımlar arasında bir ilişki olup olmadığına da bakılabilir. Bunun için öncelikle tehlike sınıfı sorusunda yapılan hatalı cevaplar temizlenmiş, anlamlı 234 tane cevap kullanılarak tehlike_sinifi adında yeni bir değişken üretilmiştir.

Yapılan hesaplamalar ve yorumları şöyledir:

Tablo 29 Tehlike Sınıfı İle Kader İnancı Arasındaki Korelasyon Analizi

	Ortalama	Std. Sapma	N
Ort_kader	3.4087	0.71506	355
tehlike_sinifi	1.4402	0.66701	234

Korelasyon Hesaplamaları			
		Ort_kader	tehlike_sinifi
Ort_kader	Pearson Korelasyon	1	,150*
	Sig. (2-kuyruk)		0,022
	N	355	234
tehlike_sinifi	Pearson Korelasyon	,150*	1
	Sig. (2-kuyruk)	0,022	
	N	234	234

** . Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır. (2-kuyruk)

Tehlike sınıfı ile kaderci yaklaşım arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde, pozitif yönde ve 0.15 kuvvetinde bir korelasyon vardır. Tehlike sınıfı arttıkça kaderci yaklaşımlar da artmaktadır.

7 BÖLÜM: TARTIŞMA

Anket öncesinde yapılan tahminler, beklentiler ve gözlemlerde çalışanların önemli bir kısmının kadere inandığı ve klasik kader inancının birtakım İSG tedbirlerinin alınmasında menfi yönde etkili olduğu değerlendirilmekteydi. Anket sonuçları alındıktan sonra bu değerlendirmeleri doğrular mahiyette sonuçlarla karşılaşılmıştır. Klasik kader inancının sorgulandığı ilk soruya çalışanların %73.8'inin olumlu cevap vermesi şaşırtıcı olmamıştır. Ancak diğer taraftan katılımcıların %25.4'ü de klasik kader tanımını ile verilen yargıya katılmadıklarını belirterek ya kadere inanmadıklarını ya da kaderin bu şekilde ki tanımını kabul etmediklerini, daha farklı bir kader inancına sahip olduklarını beyan etmişlerdir. Dolayısıyla “Çalışanların önemli bir kısmı kadere inanmamaktadır” şeklinde belirlenen ilk H0 hipotezi reddedilmiş olmaktadır.

Öte yandan “Tedbir almak tevekkül etmenin unsurlarından biri değildir” şeklinde belirlenen H0 hipotezinin de büyük bir çoğunlukla reddedildiği görülmektedir. “Allaha tevekkül eden birinin tedbir almaya ihtiyacı yoktur” şeklinde belirlenen 4. soruya katılımcıların %84.1'i hiç uygun değil veya uygun değil cevabını vermiştir. Normal dağılıma uymayacak şekilde ve sağa çarpık olarak gerçekleşen dağılım göstermektedir ki çalışanlar, tedbirli davranma ile tevekkül arasında bulunan sebep sonuç ilişkisini oldukça kuvvetli bir şekilde kurabilmektedirler.

Benzer bir durumu “Kaza yoktur, ihmal vardır” yargısının değerlendirildiği 19. soruda da görmekteyiz. Bu yargıyı sadece 24 kişi (%6.8) uygun bulmazken, %91.5 oranında katılımcı (kısmen, büyük ölçüde, tamamen uygun bularak) onaylamaktadır. Ankete katılan çalışanların kazaların ihmaller neticesinde oluştuğu, ihmallerin ortadan kaldırılması ve gerekli tedbirlerin alınmasıyla kazaların engellenebileceğine dair yaygın bir kanaat oluştuğu anlaşılmaktadır. İhmal sebeptir. Kaza sonuçtur. Çalışanların bu soru özelinde de olayların meydana gelmesinde sebep sonuç ilişkisinin etkin rol oynadığını kabul ettikleri görülmektedir.

Birinci soruya verilen cevaplarla ortaya konan “insanın başına gelecek olanlar ezelde yazılmıştır, zamanı gelince bu yazgıların gerçekleşmesi kaçınılmazdır, engellenemez” inancında yer alan sebep “Allah'ın ezelde öyle yazması”, sonuç ise bu yazılanların başa gelmesidir. 4. ve 19. sorularda ortaya konan düşünce gereği sebep “tedbirdir” sonuç “tevekkül”, sebep “ihmaldir” sonuç “kaza”. Dolayısıyla çalışanların hayat tecrübeleriyle gayet rahat ve doğal bir şekilde kurabildikleri sebep sonuç ilişkisini

kader mevzusu söz konusu olduğunda bir türlü kuramadıkları, kader konusunda kafalarının net olmadığı anlaşılmaktadır.

Görevlinin yangın merdiveni kapısını kilitlemesi nedeniyle yangından kaçamayan çok sayıda insanın öldüğü bir yangın örneği içeren 18. soruda “Bu felaket görevlinin hatası sonucu oluşmuştur. Yangın merdivenini kilitlemeseydi ölü sayısı bu kadar olmazdı” yargısının değerlendirilmesi istenmiştir. Yine ciddi bir kafa karışıklığının gözlemlendiği cevaplarda 19. soruya verilen cevaplarla tezat teşkil edecek durumlar tespit edilmiştir. Soruda açıkça “görevlinin hatası” vurgusu yapılmış olmasına rağmen, ortada ciddi bir ihmal olmasına rağmen “kaza yoktur, ihmal vardır” yargısını büyük bir oranla onaylayan katılımcı gurubunun bu sorudaki yargıya %38.6 ile karşı çıkması, %13.2 ile de kısmen uygun bulması manidardır. Ölümle neticelenen bir olaydan bahsedilmesinin etkili olduğu düşünülmeyle beraber bu sorunun da büyük ölçüde kafa karışıklığına sebep olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şeyler “terörist saldırısına uğrayan askeri birlik” sorusunun sonuçlarında da görülmektedir.

Birinci ve on sekizinci sorular arasında yapılan çapraz tablo ve çubuk grafiği incelendiğinde ilk soruya tamamen uygun diyen ve kaderci bir yaklaşım sergileyen 136 kişiden 60’ının on sekizinci soruya da tamamen uygun diyerek hür iradeden yana bir tavır sergilediği tespit edilmiştir. Bu çelişkili durum tecrübe ile kader bilgisinin örtüşmediği durumlar olabildiğine işaret etmektedir.

Ferizli L tipi cezaevinde yapılan kader konulu anketin sonuçlarına daha önce değinilmişti. Bu yüksek lisans tez çalışmasında insanların kader mahkûmu dedikleri suçluların aslında kendilerini kader mahkûmu olarak görmedikleri, suçu kendi hür iradeleriyle işlediklerini kabul ettikleri ancak kader konusunda kafalarının karışık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer kafa karışıklığının tespiti göstermektedir ki kader konusu, üzerinde durulması ve doğru bir şekilde öğretilmesi gereken önemli bir konudur.

Eğitim durumları ve çalışılan yerin tehlike sınıfları ile kaderci yaklaşımı ölçen soruların ortalama değerleri arasında yapılan korelasyon hesapları da anlamlı ilişkiye işaret etmiştir. Kaderci yaklaşımla eğitim durumu arasında pozitif yönde, 0.01 anlamlılık düzeyinde ve 0.434 kuvvetinde bir ilişki vardır. Eğitim düzeyi arttıkça kaderci yaklaşımlar artmaktadır. Tehlike sınıfı ile kaderci yaklaşım arasında ise 0.05 anlamlılık düzeyinde, pozitif yönde ve 0.15 kuvvetinde bir korelasyon bulunmaktadır. Tehlike sınıfı arttıkça kaderci yaklaşımlar da artmaktadır.

8 BÖLÜM: SONUÇ

Kader konusu hem uygulamada hem de nazari olarak dini çevrelerde oldukça tartışmalı bir konu olup öyle rahatlıkla kullanılabilen bir kesinliğe sahip değildir. Dolayısıyla çalışma hayatında alınması zorunlu birtakım İSG tedbirlerinin alınması istendiğinde ilahi kader, yazgı gibi mazeretler ileri sürülerek bunlardan kaçınmak çok da dini bir hüviyet taşımamaktadır. Kader konusundan daha iyi bilinen, sebep sonuç ilişkisi içerisinde daha kolay anlaşılabilen, geniş halk kitleleri tarafından tereddütsüz kabul görmüş olan konu tedbir tevekkül konusudur. Tedbirli olmanın dinin bir gereği olduğu, tedbir alınmadığı sürece tevekkül gibi dinde oldukça önemli yeri olan bir konunun bile hayata geçirilemeyeceği anlaşılmaktadır. İSG alanında asıl kullanılması gereken dini argüman tedbir-tevekkül konusudur ve bu sonuç anket çalışmasının analizinden de kolayca tespit edilebilmektedir.

Tespit edilen önemli bir sonuç da tedbir tevekkül ilişkisini yanlış anlayanların iddia ettikleri gibi bu iki kavramın tembelliğin, vurdum duymazlığın, dikkatsiz ve özensiz çalışmanın bir mazereti olamayacağıdır. Akıl edilen, öngörülen, tespit edilerek önlem alınabilen olaylar artık tevekkülün konusu olmaktan çıktığı için tevekkül, sürekli bir iyileşme, proaktif önlemler alma ve güvenlik tedbirlerini sürekli arttırmanın bir yoludur. Mümkün mertebe alınan her önlem kaleminin altında da tevekkül edilecek birçok alt başlığın olabileceği de unutulmamalıdır.

Çalışanların önemli bir kısmının kader inancına sahip olduğu sonucu sürpriz olmayıp teze başlarken de beklenen bir durumdu. Kader inancının İSG tedbirlerinin alınması hususunda önemli bir etkiye sahip olduğu, bu etkinin negatif yönde ve oldukça güçlü olduğu söylenebilir. Bu durumun mutlaka alınması gereken birtakım tedbirleri ihmal etmek, önemsememek ve yapılması gerekenleri yapmamak yönünde sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Ancak çalışanların önemli bir kısmının tedbirli davranmanın büyük bir öneme sahip olduğunu düşünmeleri, bu durumu Allah'a olan tevekküllerinin bir gereği olarak algılamaları, başa gelen iş kazalarının bir sebep sonuç ilişkisi içerisinde ve ihmaller zinciri sonucunda oluştuğunu düşünüyor olmaları tespit edilen önemli sonuçlardan olmuştur.

Anket çalışmasının önemli sonuçlarından biri de kader konusunda insanların kafalarının karışık olduğudur. Kader konusunda öğrendikleriyle tecrübeleri

örtüşmemekte, tercih yapmaları gerektiğinde imanları gereği, tecrübi bilgilerini değil öğrendiklerini tercih etmektedirler.

“Kaza yoktur, ihmal vardır” yani bütün kazalar bir dizi ihmaller neticesinde oluşmaktadır, ihmaller ortadan kaldırılırsa birçok kazanın da önüne geçilebilir yargısını ölçümlediğimiz 19. soruya verilen müspet cevapların oranı %91.5 gibi yüksek bir orana ulaşmıştır. Ancak yine somut örnekler vererek birtakım ihmaller ve hatalar neticesinde oluşmuş kazaları sorguladığımız sorulara maalesef 19. soru keskinliğinde cevaplar alınamamıştır. Bu tip çapraz sorularda karşımıza çıkan kafa karışıklığı işin içerisine bir de kader inancı girdiğinde daha da büyümektedir.

Kader konusunun daha kapsamlı çalışmalarla ele alınması ve toplumdaki bilgi eksiklikleri ve kafa karışıklıklarını giderici eğitim çalışmaları yapılması büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

ANATOLE, France (1947), “Epikür'ün Bahçesi”, çev: Hikmet Hikay, İstanbul

ARSLANTÜRK, Zeki (1995), Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri, İFAV Yay., İstanbul.

ARSLANTÜRK, Zeki ve E. Hamit Arslantürk (2010), Uygulamalı Sosyal Araştırma, Çamlıca Yay., İstanbul.

BAYINDIR, Abdülaziz (2018), Süleymaniye Vakfı Meali, Bakara 2/102 ayeti, <http://www.suleymaniyevakfimeali.com>

BOONE, H.N. ve Boone, D.A. (2012). Analyzing Likert data. Journal of Extension, April 2012, V.50, N.2.

DAVUDOĞLU, Ahmet, Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi, İstanbul 1977.

EBU HANİFE, Numan b. Sabit, Fıkhu'l Ekber, Mısır, 1323, s.36

EBU'L MÜNTEHA, Ahmed b. Muhammed b. el- Mağnisâvî (2007), *Şerh 'l-Fıkhi 'l-Ekber*, Daru'n- Nil, İstanbul.

EL- İSFEHÂNÎ, Ragıb, Hüseyin b. Muhammed (1997), el- Müfredat fi Garibi'l-Kur'an, Beyrut.

GEORGE, D., & Mallery, M. (2010). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson

HAKLI, Şaban (2002), Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002/2.

HUME, David (1979), “Din Üstüne”, (çev.; Mete Tuncay), Ankara, 1979.

İBN MANZÛR (1990), Lisanu'l- Arab, Beyrut.

KATIRCI, Yusuf (2011) Cezaevi mahkûmlarının kader anlayışı (Ferizli L tipi cezaevi örneği.), Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Ens. (Yayınlanmış Yüksek lisans tezi)

KESKİN, Halife (1997), İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza, Beyan Yay., İstanbul.

MACKIE, John L, “Kötülük ve Mutlak Kudret”, Klasik ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesi, çev.: Metin Yasa. Samsun 1997

MEVLÂNÂ, Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfi Tercümesi, C.I-VI, İstanbul 1967-1972.

MÜCÂHİD, Ebu,,l-Haccâc, Tefsîru'l Mücahid, Katar, 1976, s.592

OBERMANN, Julian “Hasan al-Basri”s Treatise on Qadar”, JAOS, LV , [1935], s.139

TABACHNICK ve FIDELL, 2013 B.G. Tabachnick, L.S. Fidell Using Multivariate Statistics (sixth ed.)Pearson, Boston (2013)

TOPALOĞLU ve ARUÇI, İmam Maturîdî, Kitab'ut-tevhîd, Tahkik ve Talik; Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, Ankara 2005

TOPBAŞ, Osman Nuri (2003), Son Nefes, Erkam Yayınları, İstanbul

EK – 1 ANKET FORMU

ANKET FORMU

Bu araştırma, çalışanların kader anlayışları ile iş sağlığı ve güvenliğine dair yaklaşımları arasında bir ilişki bulunup bulunmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın amacına ulaşabilmesi için yanıtlarınızın doğru olması önemlidir. Verecek olduğunuz yanıtlar sadece araştırma amacı ile kullanılacak olup kimlik bilgileriniz istenmeyecektir. Çalışmaya katıldığınız için teşekkür ederim.

Baskın Beyenal- Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Yaşınız:

2. Cinsiyetiniz

Kadın Erkek

3. Eğitim durumunuz

İlkokul mezunu Ortaokul mezunu Lise mezunu Lisans
mezunu Lisansüstü

4. Ekonomik durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çok düşük Düşük Orta İyi Çok iyi

5. Kaç yıldır çalışıyorsunuz?

6. Şu anda çalıştığınız işyerinin tehlike sınıfı nedir?

Az Tehlikeli Tehlikeli Çok Tehlikeli Tehlikesiz

Bilmiyorum

7. İş hayatınız boyunca herhangi bir sarsıcı kaza yaşadınız mı?

Evet Hayır

8. Yedinci soruya cevabınız evet ise ne kadar ağırdı?

Çok hafif Hafif Orta Ağır Çok

Ağır

	Aşağıda okuduğunuz cümlelerin sizi ne kadar anlattığını düşünerek, o sütundaki kutucuğu ☑ şeklinde işaretleyiniz.	Hiç uygun değil (1)	Uygun değil (2)	Kısmen uygun (3)	Büyük ölçüde uygun	Tamamen uygun (5)
1	Allah, insanın başına gelecek musibetleri ezelde yazmıştır. Zamanı gelince bu yazgıların gerçekleşmesi kaçınılmazdır, engellenemez.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
2	Sadaka vermek, iyi bir insan olarak, düzgün bir yaşam sürmek bazı belaları defeder ve insanın başına bazı musibetlerin gelmesini engeller.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
3	Meslek hastalıkları çoğunlukla insanların gerekli tedbirleri almamalarından kaynaklanır.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
4	Allah'a tevekkül eden birinin tedbir almaya ihtiyacı yoktur.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
5	Bir insanın halen ciddi bir iş kazası geçirmemiş olması sadece bir şans meselesidir.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
6	Bazı mesleklerde çalışanların o meslekle ilgili mesleki hastalıklara yakalanması kaderdir ve ne kadar tedbir alınıralsa alınsın neticede bu durum engellenemez.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
7	Doktor hamileliğin anne için hayati risk taşıdığını söylediği halde çift, çocuk sahibi olmayı istemiş ve hamilelik nedeniyle anne hayatını kaybetmiştir. Kadın çocuk sahibi olmaya kalkışmasaydı şimdi hayatta olurdu.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
8	Bir askeri üs teröristlerin saldırısına uğramış ve ağır kayıplar verilmişse bunun nedeni askerlerin görevlerini doğru şekilde yapmamalarıdır.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
9	İnsanın başına gelen musibetlerde kendi yaptığı hata, kusur ve ihmallerden çok kaderi ön plandadır ve etkilidir.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
10	Hayır da şer de Allah'tandır. Bununla birlikte başıma gelen şerler benim kendi ellerimle kazandıklarım ve hakettiklerim sonucunda başıma gelmektedir.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
11	Bir madende grizu patlaması meydana gelmiş, çok sayıda işçi mahsur kalarak hayatını kaybetmiştir. Bu durum maden işçilerinin kaderi değildir, gerekli tedbirler alınsaydı kaza önlenebilirdi.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

12	İnsanlar yaptıkları hataların sonucunda başlarına gelenlerin kabahatini kadere yüklemektedir.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
13	İnsan kendi kilosunu, yiyeceklerini ayarlayarak kontrolü altında tutabilir.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
14	Kaderim önceden yazılmış, ben ne yaparsam yapayım başıma gelecek hayır ve şerler beni bulacak.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
15	Dua etmek başa gelecek musibetleri önler ve insanın hayırlı sonuçlara ulaşmasını sağlar.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
16	Yüksek bir iskelede çalışan işçi emniyet kemeri kullanmadığı için düşerek sakat kalmıştır. Bu kaza işçinin başına gerekli tedbirleri almamış olmasından dolayı gelmiştir, emniyet kemeri kullansaydı sakat kalmazdı.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
17	Çalışma hayatında hiçbir tedbir almadan çalışanlarla, gerekli tüm tedbirleri alarak çalışanlar eninde sonunda aynı akıbete uğrarlar.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
18	Görevli yangın merdivenini kilitlediği için içeridekiler yangından kaçamamış ve birileri hayatını kaybetmiştir. Bu felaket görevlinin hatası sonucu oluşmuştur, yangın merdivenini kilitlemeseydi ölü sayısı bu kadar olmazdı.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
19	Kaza yoktur, ihmal vardır.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐